

E-ISSN: 2791-9005

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION:
Kadın ve Çocuklara Karşı Şiddetin Önlenmesi
Prevention of Violence Against Women and Children

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Yıllık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Annual Journal of International Law and History

sayı /
issue

23

2022

Azınlıklar Hukuku

Oğuz DEMİRALP

Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına:
Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın
ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri

Onur URAZ

Çocuk Savaşçılar mı, Terör Örgütleri Tarafından
İstismar Edilen Çocuklar mı? PKK Örneği

Merve ÖNENLİ GÜVEN

Çocuk Ticareti Suçunu Anlamak

Büşra USLU AK

Bir Savaş Stratejisi Olarak Cinsel Şiddetin Feminist Teori ve
Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

Zeynep Deniz ALTINSOY

Understanding National Governments'
Desire to Regulate Crypto Currencies Through
Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

Ali Oğuz DİRİÖZ

RAPOR / REPORT

Is the United Nations United for Environmental
Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An
Assessment of the United Nations Environment Programme

Buket ALTINÇELEP

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

TERAZİ
YAYINCILIK

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH

Yıllık Uluslararası Hakemli Dergi
Annual International Peer-Reviewed Journal

2022, Sayı / Issue: 23

E-ISSN: 2791-9005

EDİTÖR / EDITOR

E. Büyükelçi - Ambassador (R) Alev KILIÇ

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / MANAGING EDITOR

Teoman Ertuğrul TULUN

İMTİYAZ SAHİBİ / LICENSEE

AVRASYA BİR VAKFI (1993)

Bu yayın, Avrasya Bir Vakfı adına, Avrasya İncelemeleri Merkezi tarafından hazırlanmaktadır.

This publication is edited by Center for Eurasian Studies on behalf of *Avrasya Bir Vakfı*.

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Alfabetik Sıra ile / In Alphabetic Order

Prof. Dr. Ayşegül AYDINGÜN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

Prof. Dr. Sadi ÇAYCI
(Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Birgül DEMİRTAŞ
(Türk-Alman Üniversitesi)

E. Büyükelçi / Ambassador (R) Bilal ŞİMŞİR
(Tarihçi-Yazar)

Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
(Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Durmuş TEZCAN
(İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer TURAN
(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)

YAYIN SAHİBİ / PUBLISHER

Hazel ÇAĞAN ELBİR

YAYIN İDARE MERKEZİ / PUBLICATION OFFICE

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Abidin Daver Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Tel: 0 (312) 438 50 23 - Faks: 0 (312) 438 50 26

E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

YAYIN TÜRÜ / PUBLICATION TYPE

Yaygın Süreli Yayın / Periodical

ABONE SORUMLUSU / SUBSCRIPTION OFFICE

Hülya ÖNALP

Terazi Yayıncılık Bas. Dağ. Dan. Eğt. Org. Mat. Kırt. Ltd. Şti.
Süleyman Nazif Sokak No. 12/B Daire 4 06550 Çankaya/ANKARA

Yurtiçi Yıllık Abone Ücreti: 60 TL

Yurtdışı Yıllık Abone Ücreti: 15 €

SAYFA DÜZENİ / DESIGN

Ruhi ALAGÖZ

BASKI / PRINTING

Karmatsan Basım Yayın Matbaacılık
Kazım Karabekir Cad. Kültür Çarşısı 7/12 Altındağ / ANKARA

BASIM TARİHİ ve YERİ / PUBLICATION DATE and PLACE

28 Eylül 2022, Ankara

ULUSLARARASI SUÇLAR VE TARİH
INTERNATIONAL CRIMES AND HISTORY

İçindekiler / Contents

Yazarlar	5
Contributors	9
Editörün Notu	11
Editorial Note	15
YORUM / COMMENTARY	
Azınlıklar Hukuku	19
<i>(Law of Minorities)</i>	
Oğuz DEMİRALP	
ULUSLARARASI MAHKEMELERDE GÖRÜŞÜLEN DAVALAR / CASES BEFORE INTERNATIONAL COURTS	
Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri	29
<i>(War in the Field Transforms into Legal War: Azerbaijan's and Armenia's Initiatives in International Law as a Struggle for Moral Supremacy)</i>	
Onur URAZ	
ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION	
ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES	
Çocuk Savaşçılar mı, Terör Örgütleri Tarafından İstismar Edilen Çocuklar mı? PKK Örneği	67
<i>(Child Soldiers or Children Who Are Abused by Terrorist Organizations: The PKK Case)</i>	
Merve ÖNENLİ GÜVEN	
Çocuk Ticareti Suçunu Anlamak	93
<i>(Understanding the Crime of Child Trafficking)</i>	
Büşra USLU AK	
Bir Savaş Stratejisi Olarak Cinsel Şiddetin Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi	117
<i>(The Evaluation of Sexual Violence as a War Strategy in Terms of Feminist Theory and International Law)</i>	
Zeynep Deniz ALTINSOY	

İçindekiler / Contents

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

- Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto
Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty141
*(Ulusal Hükümetlerin Kripto Paraları Düzenleme Arzularını
Westfalya Öncesi Egemenlik Kavramları Aracılığıyla Anlamak)*
Ali Oğuz DİRİÖZ

RAPOR / REPORT

- Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of
Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme165
*(Birleşmiş Milletler Çevresel Barış İnşası için Birleşmiş mi?
Birleşmiş Milletler Çevre Programının Değerlendirmesi: Afganistan Vakası)*
Buket ALTINÇELEP

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

- Ey Türk Uyan199
(O Turk, Wake Up)
Ahmet Can ÖKTEM

Yazarlar

Mustafa Oğuz DEMİRALP

Mustafa Oğuz Demiralp, (22 Ocak 1952, İstanbul), Türk diplomat, (E) Büyükelçi. Temmuz 1971’de İstanbul Saint Joseph Fransız Lisesi’nden ve Ocak 1976’da Orta Doğu Teknik Üniversitesi’nden mezun oldu. 1997-2000 yılları arasında Dışişleri Bakanı Özel Müşaviri; Büyükelçi sıfatıyla 2000-2002 yılları arasında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi (2000-2002), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) Konseyi Başkan Yardımcısı, DTÖ Ticaret ve Yatırım Çalışma Grubu Başkanı, DTÖ Ticaret ve Çevre Komitesi Başkanı; 2002-2005 yılları arasında Avrupa Birliği (AB) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi; 2005-2009 yılları arasında AB Genel Sekreteri; 2009-2010 yılları arasında Bern Büyükelçisi; 2010-2013 yıllarında BM Cenevre Ofisi Türkiye Daimi Temsilcisi ve 2014-2017 yılları arasında Meksika Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. İngilizce ve Fransızca bilmektedir. Evli ve iki çocuk babasıdır.

İletişim: ouzdemiralp@yahoo.com

Onur URAZ

Onur Uraz, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Kamu Hukuku Anabilim Dalında Doktor Öğretim Görevlisidir. Araştırmaları soykırım suçu başta olmak üzere uluslararası ceza hukuku, AB hukuku, insan hakları hukuku ve uluslararası enerji hukuku alanlarına yoğunlaşmaktadır. Uraz, 2011 yılında Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nden mezun olmuş ve 2012 senesinde Ankara Barosu’na kaydolmuştur. 2014 yılında University of Glasgow’dan Hukuk yüksek lisans derecesini, 2020 yılında ise Southampton Üniversitesi Hukuk fakültesinden doktora derecesini almıştır. Uraz 2014 yılından bu yana Uluslararası Soykırım Akademisyenler Birliği (IAGS)’in karar komitesi üyesidir.

İletişim: onururaz@hacettepe.edu.tr

Merve ÖNENLİ GÜVEN

Merve Önenli Güven, Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde 2003 yılında lisansını, Sabancı Üniversitesi Uyuşmazlık Analizi ve Çözümü bölümünde de 2005 yılında “Mirror Images of Terrorist Incidents in the News: News Coverage and Problem Solving Attitudes Towards Conflicts” teziyle yüksek lisansını tamamlamıştır. Önenli Güven’in kamu, akademi ve düşünce kuruluşu alanı dahil olmak üzere 16 yıllık deneyimi bulunmaktadır. 2021 yılında Ortadoğu Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünden “Construction and Re-Construction of Cultural Codes through Political Violence: The Case of Kurdish Nationalism” teziyle doktora derecesini almıştır. Araştırma alanları, sosyal psikoloji ve politik psikoloji temelinde radikalleşme, uyuşmazlık analizi ve çözümü, terörizm ve terörizmle mücadele üzerinedir. Önenli Güven, halihazırda çalışmalarını bağımsız araştırmacı olarak sürdürmektedir.

İletişim: merveonenli@yahoo.com

— Büşra USLU AK —

Büşra Uslu Ak, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet Bölümü'nden doktora derecesine sahiptir. Alman Uluslararası İşbirliği Ajansı (GIZ)'nın Toplum Merkezleri ve Yerel İnisiyatifler Projesi'nde proje danışmanıdır. Uluslararası sosyal hizmet, göç, kalkınma, sosyal hizmetler ve çocukların korunması, akademik ilgi alanlarıdır.

İletişim: busra.uslu@giz.de

— Zeynep Deniz ALTINSOY —

Zeynep Deniz Altınsöy, Doktor Serbest Araştırmacıdır. Uluslararası Ceza Hukuku, Savaş Hukuku, Deniz hukuku ve Mülteci Hukuku gibi Uluslararası Kamu Hukuku alanlarında araştırma; Etnik Köken Milliyetçiliği, Rus Dış Politikası ve Teoriler gibi uluslararası ilişkiler alanlarında çalışmalar yapmıştır. Eskişehir Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. Uluslararası Vizyon Üniversitesinde hukuk eğitimini tamamlamış; Kırıkkale Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde Doktora derecesini almıştır. Çeşitli düşünce kuruluşlarına koordinatör olarak görev yapmıştır.

İletişim: zeynepaltinkayaaltinsoy@gmail.com

— Ali Oğuz DİRİÖZ —

Dr. Ali Oğuz Dirioz, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi (TOBB ETÜ) Uluslararası Girişimcilik ve Küreselleşme Bölümünde Öğretim Üyesidir. İlaveten, TOBB ETÜ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde de düzenli olarak ders vermektedir. 2020'den bu yana TOBB ETÜ Taşkent'in de akademik kadrosunda yer almaktadır. TOBB ETÜ'den önce Bilkent Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde Öğretim Görevlisi ve Araştırma Görevlisi olarak dersler vermiştir. Öncesinde ise, Dünya Bankasında Danışman olarak su ile ilgili çalışmada yer almıştır: *Status of Water Sector Regulation in The Middle East and North Africa* (2017). Dr. Dirioz'ün ilgi alanları arasında, küreselleşme, uluslararası ilişkiler, diplomasi, enerji ve çevre, Türk siyaseti ile dış politikada işletmelerin ve devlet dış aktörlerin rolü yer almaktadır. Son yayınlardan bazıları: *“Addressing climate change through the water–energy–food nexus; Lessons learned from Turkey”* (2021), *“The Prospects of Natural Gas Organization in the Light of Qatar’s OPEC Exit: Some Critical Reflections The Extractive Industries and Society”* (2020) ve *“Watering Down Tensions: The Role of Securitisation in Water Cooperation”* (2020). Halen Uluslararası Ekonomik Araştırma ve Çalışmalar Derneği (ECONFO) Başkan Yardımcısıdır. Dış Politika Enstitüsü (DPE) çerçevesinde seminerler vermektedir. İngilizce ve Fransızca'yı ileri seviyede bilmektedir.

İletişim: adirioz@etu.edu.tr

Buket ALTINÇELEP

Buket Altınçelep, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans öğrencisidir. Bunun yanı sıra, Environmental Peacebuilding Association'ın (EnPAx) Sekreteryasında Çevresel Barış İnşası Koordinatörü olarak görev yapmaktadır. Araştırma alanları, Çevresel Barış İnşası, Uluslararası İklim Müzakereleri, Sürdürülebilir Kalkınma, Uluslararası Örgütler, Uluslararası Hukuk ve İnsan Hakları üzerine odaklanmaktadır. 2015-2019 yılları arasında Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Çözümleri Ağı'nın Gençlik kolunda (UNSDSN-Youth) Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) Koordinatörü olarak çalışmıştır. SKA çalışmaları sayesinde birçok uluslararası organizasyonda Türkiye'yi temsil etmiştir. 2019 yılında Cenevre'deki İnsan Hakları Konseyi'nde "Gençlik, Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü" teması adı altında Sivil Toplum Konuşmacısı olmuştur.

İletişim: baltincelep@gmail.com

Ahmet Can ÖKTEM

Ahmet Can Öktem Lisans eğitimini 2013 yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisat Bölümünde tamamlamıştır. Yüksek lisans eğitimini 2018 yılında ODTÜ Avrupa Bütünleşmesi Bölümünde tamamlanmıştır. 2017 yılında çevirmen olarak Avrasya İncelemeleri Merkezi'ne (AVİM) katılmıştır. 2018 yılında CIFE'nin (Centre International de Formation Européenne) Gelişmiş Avrupa ve Uluslararası İlişkiler Araştırmaları diploma programını tamamlamıştır.

İletişim: canoktem89@hotmail.com

Contributors

Mustafa Oğuz DEMİRALP

Mustafa Oğuz Demiralp, (January 22, 1952, İstanbul), Turkish diplomat, Ambassador (R). Graduated from the Lycée Saint-Joseph, French High School in İstanbul on July 1971 and the Middle Eastern Technical University on January 1976. He served as Special Advisor to the Minister of Foreign Affairs (1997-2000); Ambassador/Permanent Representative to the World Trade Organization (WTO) (2000-2002), Vice President of the UN Conference on Trade and Development (UNCTAD) Council, Chairman of the WTO Trade and Investment Working Group, Chairman of the WTO Trade and Environment Committee; Ambassador/Permanent Representative to the European Union (EU) (2002-2005); Ambassador/Secretary General for EU Affairs (2005-2009); Ambassador to Bern (2009-2010); Ambassador/Permanent Representative to the UN Geneva Office (2010-2013) and Ambassador to Mexico (2014-2017). Speaks English and French. He is married and has two children.

Contact: ouzdemiralp@yahoo.com

Onur URAZ

Onur Uraz is a lecturer in Public International Law at the Hacettepe University. His research interests centre around international criminal law (particularly the legal conceptualisation of the crime of genocide); EU law (particularly the free movement of goods and the anti-competition law), human rights law (particularly the freedom of thought, conscience and religion) and international energy law. Uraz obtained his PhD from University of Southampton in 2020 following gaining his LL.B. Degree from Gazi University in 2011, and completing his LL.M. Degree in 2014 at the University of Glasgow. Uraz was qualified as an attorney at the Ankara Bar Association in 2012.

Contact: onururaz@hacettepe.edu.tr

Merve ÖNENLİ GÜVEN

Merve Önenli Güven got her bachelor's degree from International Relations department of Bilkent University in 2003. She took her master's degree with her thesis "Mirror Images of Terrorist Incidents in the News: News Coverage and Problem-Solving Attitudes Towards Conflicts" from Conflict Analysis and Resolution department of Sabanci University in 2005. Önenli Güven had 16 years work experience in the fields of public, academia, and non-governmental organizations. She obtained her PhD with her thesis "Construction and Re-Construction of Cultural Codes through Political Violence: The Case of Kurdish Nationalism" from the department of Political Science and Public Administration of the Middle East Technical University in 2021. Her research areas focus on social psychology and political psychology based on radicalization, conflict analysis and resolution, terrorism, and counter terrorism. Önenli Güven has been continuing her studies as an independent researcher.

Contact: merveonenli@yahoo.com

— Būşra USLU AK —

Būşra Uslu Ak is a project advisor at German International Cooperation Agency (GIZ) in the Community Centres and Local Initiatives Project with a PhD from Hacettepe University Department of Social Work. Her research interests are international social work, migration, development, social services and child protection.

Contact: busra.uslu@giz.de

— Zeynep Deniz ALTINSOY —

Zeynep Deniz Altınsoy is a Doctor and Freelance Researcher. Her research has been in the fields of International Public Law such as International Criminal Law, the Law of War, Maritime Law, and Refugee Law; her studies have been in the fields of international relations such as Ethnicity Nationalism, Russian Foreign Policy, and Theories. She graduated from Eskişehir University International Relations Department. She completed his law education at International Vision University; and received his doctorate degree from Kırıkkale University International Relations Department. She has served as coordinator for various think-tanks.

Contact: zeynepaltinkayaaltinsoy@gmail.com

— Ali Oğuz DİRİÖZ —

Dr. Ali Oğuz Dirioz is an Assistant Professor of International Relations and Globalization at the Department of International Entrepreneurship at TOBB University of Economics and Technology (TOBB ETU). He is also an Adjunct Professor at the Department of Political Science and International Relations at TOBB ETU, and since 2020 Adjunct Prof. with the TOBB ETU Tashkent, Uzbekistan Branch. Prior to TOBB ETU, he was a lecturer at Bilkent University's Department of International Relations. Dr. Dirioz was previously a consultant for the World Bank where he worked on the *Status of Water Sector Regulation in The Middle East and North Africa* (2017). Dr. Dirioz's interests include globalization, international relations, diplomacy, energy and environment, Turkish politics, and the role of businesses as well as non-state actors in foreign policy. Recent publications include "Addressing climate change through the water–energy–food nexus; Lessons learned from Turkey" (2021), "The Prospects of Natural Gas Organization in the Light of Qatar's OPEC Exit : Some Critical Reflections The Extractive Industries and Society" (2020), and "Watering Down Tensions: The Role of Securitisation in Water Cooperation" (2020). He is currently Vice President of the Association for International Economic Research and Studies (ECONFO), and is an affiliated academic with the Foreign Policy Institute (FPI). He is fluent in French, English and Turkish (native).

Contact: adirioz@etu.edu.tr

— Buket ALTINÇELEP —

Buket Altınçelep is a Master's Student at the Department of International Relations at Middle East Technical University. Besides, she works as an Environmental Peacebuilding Coordinator at the Secretariat of the Environmental Peacebuilding Association (EnPAX). Her research interests have focused on Environmental Peacebuilding, International Climate Negotiations, Sustainable Development, International Organizations, International Law and Human Rights. Between 2015-2019, Altınçelep worked as an Sustainable Development Goals (SDG) Coordinator at the United Nations Sustainable Solutions Network-Youth (UNSDSN-Youth). Thanks to her SDG studies, she represented Turkey in many international occasions. In 2019, she was the Civil Society Speaker under the theme of 'Youth, Democracy and Rule of Law' at the Human Rights Council in Geneva.

Contact: baltincelep@gmail.com

— Ahmet Can ÖKTEM —

Ahmet Can Öktem completed his undergraduate studies in 2013 at Eskişehir Osmangazi University's field of Economics. He completed his Masters degree programme in 2018 at the Middle East Technical University's (METU) field of European Integration. He completed his diploma programme of CIFE (Centre international de formation europeenne) in Advanced European Studies and International Relations in 2018. .

Contact: canoktem89@hotmail.com

Editörün Notu

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST/ICH), 23'üncü sayısı ile birlikte, 16'ncı yayın yılını tamamlamaktadır. Son üç yıl içinde UST/ICH, zengin yayın mirasına uygun olarak, yayın platformuna birtakım yenilikler getirmiştir. Bu tür uygulamalara bu yıl da devam edilecektir. Bu bağlamda, UST/ICH'nin 23'üncü sayısına, Bilimsel ve Teknolojik Çalışmalar başlığı eklenmiştir. Ayrıca 23'üncü sayıda, Uluslararası Hukuk ile Tarih, Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Bilim ve Teknoloji Çalışmaları konularının birleştirilmesine çalışılmıştır.

COVID-19 salgını tamamen sona ermemiştir. COVID-19'un hayatın her kesimde yaratmış olduğu sorunlara ilaveten, Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi 2022 yılında dünya gündeminde en üst sırada yerini almıştır. Ukrayna krizi, Uluslararası Hukuk, Uluslararası İlişkiler, Sosyoloji, Ekonomi, Enerji, Bilim ve Teknoloji dahil olmak üzere, çeşitli alanları etkilemiştir. Bu zorlu süreçte, tüm dünya yeni koşullara ve değişimlere uyum sağlamaya çalışmıştır. Söz konusu dönemde uluslararası ve ulusal kapsamda, sosyolojik, siyasi ve ekonomik sonuçları olan güçlü değişiklikler meydana gelmiştir. Ayrılıkçı eğilimler, ırkçılık ve tarihsel mirasın yarattığı sorunlar yeniden su yüzüne çıkmıştır. Göçteki ani artış, özellikle kadın ve çocukları etkileyen mağduriyetlerin yeniden oluşmalarına neden olmuştur. Derginin son sayısı, geleneksel konuların yanı sıra, ortaya çıkmakta olan bu sorunları da irdelemektedir.

UST/ICH Dergisi'nin 23'üncü sayısı, konuların ve özel bölüm kısmının genişletilmiş olması bağlamında, bir yorum yazısı, bir "Uluslararası Mahkemelerdeki Davalar" bölümü makalesi, üç araştırma makalesinin yer aldığı özel bölüm, bir rapor ve bir kitap incelemesini içermektedir.

Emekli Büyükelçi Oğuz Demiralp tarafından kaleme alınan yorum yazısı "**Azınlıklar Hukuku**" başlığını taşımaktadır. Yorum yazısında Demiralp, söz konusu terimi, tanımı ve modern çağdaki önemi bağlamında, özlü biçimde ortaya koymaya çalışmaktadır.

"Uluslararası Mahkemelerdeki Davalar" bölümünde yer verilen "**Sıcak Savaşın Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**" başlıklı makalesinde Onur Uraz, sahada sona erip, şimdi mahkeme salonlarına taşınan İkinci Karabağ Savaşı'nı irdelemektedir.

Makale, tarafların farklı yollardan birbirlerine karşı başlatmış oldukları hukuki davaları incelemektedir.

UST/ICH Dergisinin 23'üncü sayısı, konu alanlarının genişletilmesi kapsamında, "**Kadın ve Çocuklara Karşı Şiddetin Önlenmesi**" başlıklı özel bir bölüm içermektedir. Bu bölümün amacı, kadın ve çocuklara karşı şiddetin önlenmesi konusundaki yazılı kaynaklara katkıda bulunmaktır. Bu bölüm, şiddetin arttığı, özellikle kadınların ve çocukların savunmasız hale geldiği mevcut uluslararası ortamda, çok önemli bir konuya yer vermekte olup, üç makaleden oluşmaktadır.

Özel bölümde, "**Çocuk Savaşçılar mı, Terör Örgütleri Tarafından İstismar Edilen Çocuklar mı? PKK Örneği**" başlıklı ilk araştırma makalesinde Merve Önenli Güven, çocukların terör örgütleri içindeki varlığını ve insan kaynağı profillerini araştırmaktadır. Makale, çocukların terör örgütlerine alınmasının anlamının nasıl değerlendirilmesi gerektiğine ve uluslararası hukukla ilişkisine odaklanmaktadır.

Büşra Uslu Ak tarafından kaleme alınan "**Çocuk Ticareti Suçunu Anlamak**" başlıklı ikinci araştırma makalesinde, çocuk ticareti konusunu ele almaktadır. Makalede, çocuk ticareti, yaygın sebepleri, çocuklar üzerindeki biyopsikososyal etkileri ve mağdurlarının genel profili ve çocuk ticaretiyle mücadelede üzerinde durulması gereken unsurlara odaklanılmaktadır.

Zeynep Deniz Altınsoy tarafından yazılan "**Bir Savaş Stratejisi Olarak Cinsel Şiddetin Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi**" başlıklı üçüncü araştırma makalesinde, çatışmanın evriminde kadının özgün konumu incelenmektedir. Makale, şiddet kavramını feminist kuram ve Uluslararası Hukuk Metinleri açısından değerlendirmektedir.

Konu alanlarının genişletilmesi ve Bilim ve Teknoloji Çalışmaları ile Uluslararası Hukuk alanlarının birleştirilmiş olması çerçevesinde UST/ICH Dergisi, Ali Oğuz Diriöz'ün kaleme aldığı "**Ulusal Hükümetlerin Kripto Paraları Düzenleme Arzularını Vestfalya Öncesi Egemenlik Kavramları Aracılığıyla Anlamak**" başlıklı makalesini sunmaktadır. Makale, Kripto para birimleri, elektronik para birimleri ve blok zinciri finansal teknolojileri (Fintech) ve ulusal hükümetlerin bunlara nasıl belirli düzenlemeler getirmeye çalıştıklarını ele almaktadır. Makale, Kripto para birimleri, elektronik para birimleri,

blok zincir finansal teknolojiler ve Vestfalya öncesi döneminin egemen ve bağımsız ulus devlet kavramına odaklanmaktadır.

Raporlar bölümünde, Buket Altınçelep'in yazmış olduğu **“Birleşmiş Milletler Çevresel Barış İnşası için Birleşmiş mi? Birleşmiş Milletler Çevre Programının Değerlendirmesi: Afganistan Vakası”** başlıklı makale, çevre, güvenlik ve çatışma arasındaki bağlantıları incelemektedir. Çalışma, barışın inşası süreçlerinde etkileri görülmeye başlanan çevre sorunlarının (kıtlık, kaynak laneti vb.) artmasını ve etkilerini analiz etmektedir.

Ahmet Can Öktem tarafından hazırlanan inceleme, Hans Barth'ın **“Ey Türk Uyan”** başlıklı kitabını analiz etmektedir. Öktem, kitap analizinde Türk karşıtı İngiliz siyasetine, misyoner okullarına, yabancı diplomatlara, yabancı basına, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürütülmüş geniş çaplı propaganda faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin “Ermeni Sorunu”nun 1800'lerin sonlarında ortaya çıkmasındaki rolüne dikkat çekmektedir.

Derginin 23'üncü sayısını ilgiyle okuyacağımızı umuyor ve gelecek yıl için en iyi dileklerimizi sunuyoruz.

Editorial Note

This year Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST/ICH) will reach its 16th year of publication with its current 23rd issue. Over the last three years, in line with its publication heritage UST/ICH has brought several innovations to its publication's platform. This practice will continue this year. In that vein, the 23rd issue of UST/ICH will add the topic of Science and Technology Studies to its publication portfolio. Furthermore the 23rd issue will attempt to integrate International Law to the topics of History, International Relations, Sociology, Science and Technology Studies.

The COVID-19 pandemic is not absolutely over yet. In addition to the problems that COVID-19 has created in every walk of life, in 2022 at the top of the world agenda has been the Russian invasion of Ukraine. The Ukraine crisis has had effects in several fields, including International Law, International Relations, Sociology, Economics, Energy and Science and Technology. In this challenging period, the whole world has tried to adapt to new conditions and changes. During this period drastic changes with sociological, political, and economic implications occurred both internationally and nationally. Separatist tendencies, racism, and problems created by the legacy of history has resurfaced. A surge in migration has created and caused the rebirth of victimizations, particularly of women and children. The current issue of the journal deals with these emerging issues along with its traditional topics.

As part of the expansion of the subject areas and special section area, the 23rd issue of the UST/ICH consists of one commentary, one "Cases Before International Courts" section article, one special section with three articles, one research article, one report, and one book review.

The commentary penned by Ambassador (R) Oğuz Demiralp is titled "**Law of Minorities**". In his commentary, Demiralp concisely tries to put forward the term in the context of its definition and importance in the modern era.

The article in the "The Cases Before International Courts" section titled "**War in the Field Transforms into Legal War: Azerbaijan's and Armenia's Initiatives in International Law as a Struggle for Moral Supremacy**" Onur Uraz examines the Second Karabakh War that ended in the field which has now been moved to the courtrooms. The article

examines the legal proceedings which the parties have started against each other by employing different means.

As part of the expansion, the 23rd issue of the UST/ICH will include a special section entitled “Prevention of Violence against Women and Children.” The aim of this section will be to contribute to the literature of prevention of violence against women and children. This is a special challenge in current international environment where violence has increased in which women and children have especially become particularly vulnerable. It will consist of three articles.

In the special section, the first research article, by Merve Önenli Güven titled, “**Child Soldiers or Children Who Are Abused by Terrorist Organizations: The PKK Case**” investigates the presence of the children in the terrorist organizations and their human resource profile. It focuses on how the meaning of children recruitment in terrorist organizations should be evaluated and its relations to international law.

The second research article titled “**Understanding the Crime of Child Trafficking**” by Büşra Uslu Ak deals with Child trafficking. The article focuses on child trafficking, its common causes, its biopsychosocial effects on children and the general profile of its victims and the elements that should be focused on in the fight against child trafficking.

The third research article titled “**The Evaluation of Sexual Violence as a War Strategy in Terms of Feminist Theory and International Law**” by Zeynep Deniz Altınsoy examines unique position of women in the evolution of conflict. The article investigates the concept of violence in terms of feminist theory and International Law Texts.

As another part of the expansion of the subject areas, UST/ICH presents, integrated Science and Technology studies and International Law article entitled “**Understanding National Governments’ Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty**” by Ali Oğuz Diriöz. The article deals with Crypto currencies, electronic currencies, and block chain financial technologies (Fintech), and how the national governments are trying to put certain regulations upon them. The article focuses on the Crypto currencies, electronic currencies, block chain financial technologies and the pre-Westphalian notion of the sovereign and independent nation state.

In the Reports section, Buket Altınçelep, in her article titled **“Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme”** examines the linkages between environment, security, and conflict. The study analyse the growth, the impacts of environmental problems (such as scarcity, resource curse, etc.) that have begun to be seen to have effects on the peacebuilding processes.

The book review by Ahmet Can Öktem analyzes Hans Barth’s book titled **“O Turk, Wake Up”**. Öktem in his analysis draws attention to the anti-Turkish British politics, missionary schools, foreign diplomats, foreign press, large-scale propaganda activities against the Ottoman Empire and the role of these activities in the emergence of the “Armenian Question” in the late 1800s.

We hope you will enjoy the 23rd issue of the journal and extend our best wishes for the coming period and year.

YORUM / COMMENTARY

Yayın Geliş Tarihi / Received: 20.06.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 12.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Demiralp, Oğuz., "Azınlıklar Hukuku. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 19-27.

AZINLIKLAR HUKUKU

Oğuz DEMİRALP*

(E) Büyükelçi

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-8057-4394>

Öz: *Azınlık, uluslararası hukukta kesin tanımı henüz yapılamamış olan iki önemli kavramdan biridir. Etnik, dinsel ve / veya dinsel açılardan homojen nüfusa pek az ülkede rastlanır. Azınlıklar hukukuyrsa, evrensel tanım belirsizliğine rağmen, yüzyıllarca geçmişi olan bir daldır. Azınlıklar hukukunu devletlerin kendi topraklarında azınlıkta olanlarla ilişkisi olarak alırsak milat öncesine kadar inebiliriz. Ancak, modern tarih çerçevesinde azınlıklar hukukunun, Fransa'nın protestanlara hoşgörü öngören 1598 Nantes Buyruktusu gibi birkaç erken örnek sayılmazsa, 1648 Westphalia Antlaşmasıyla gelişmeye başladığı üzerinde geniş mutabakat olan bir saptamadır.*

Anahtar Kelimeler: *Azınlık Hukuk, Westphalia Antlaşmasıyla, Milletler Cemiyeti*

LAW OF MINORITIES

Abstract: *Minority is one of the two important concepts in international law that have not been definitively defined yet. Very few countries have homogeneous population in ethnic, religious and/or religious terms. Minority law, despite the ambiguity of the universal definition, is a branch that has been around for centuries. If we take the law of minorities as a relationship of states with minorities on their land, we*

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1174110>

can go back to the earliest milestone. However, it is a broad consensus that the law of minorities, in modern history, began to evolve with the 1648 Westphalia Treaty, unless some early examples, such as the 1598 Treaty of Nantes, envisioning France's revenge on protestants.

Keywords: *Minority Law, Peace of Westphalia, International League of Nations*

Azınlık, uluslararası hukukta kesin tanımı henüz yapılamamış olan iki önemli kavramdan biridir (Diğeri terörizmdir). Bununla birlikte, konuyla ilgili çeşitli anlaşmalarla sözleşmelere bakarak azınlık kavramından ne anlaşıldığı genel olarak betimlenebilir. Bir ülkede yaşayanların çoğunluğundan belirgin şekilde farklı etnik, dinsel ve / veya dilsel özelliklere sahip kişilerden oluşan nüfus kümelerinin azınlık olarak anıldığını söyleyebiliriz. Ortak özelliklere sahip olunması azınlık tanımının objektif unsurudur. Sübjektif unsur ise bir kişinin kendini o nüfus kümesinden sayıp saymaması, başka bir deyişle o kümeyle aidiyet bağımlı toplumsal kimliğinin bir parçası olarak kabul edip etmemesidir.

Etnik, dinsel ve / veya dinsel açılardan homojen nüfusa pek az ülkede rastlanır. Dolayısıyla ülkelerin çoğunda betimlediğimiz türden azınlıkta olan nüfus kümeleri görülür. Ancak her ülke azınlıkta olan nüfus kümeleri hakkında azınlık kavramını kullanmaz. Kimi ülkede azınlık kavramı kullanılmadan etnik, dinsel veya dilsel bakımdan farklılığın belirtilmesiyle yetinilir. Örneğin Fransa'da bölgesel diller kavramı kullanılır. Bazı ülkelerde azınlık kavramının sadece belirli nüfus kümelerine uygulandığı görülür. Azınlık tanımındaki objektif unsurun kişilere istemeseler de dayatıldığı ülkeler de vardır. Azınlık kavramının kullanılmasından çeşitli nedenlerle çekinen bazı ülkelerin de ulusal mevzuatlarında etnik, dinsel veya dilsel grup kavramını yeğledikleri de kaydetmemiz gereken diğer bir genel gözlemdir. Bazı azınlıkların da, bu kavramı reddederek kendilerini ayrı bir halk olarak takdim etmeleri de az rastlanan bir durum değildir. (Bunun bir nedeni, kendi kaderini tayin hakkının azınlıklara değil halklara tanındığı yönündeki anlayıştır.)

En çok Amerika kıtasında görülen yerli halklar da azınlık tanımının genel çerçevesi içine girerler. Ancak yerli halklar hukuku ayrı bir dal olarak gelişmiştir. Dolayısıyla azınlık deyince hukuk kuramı açısından yerli halkları bu kavramın dışında ele almak yerinde olur.

Azınlıklar hukukuysa, evrensel tanım belirsizliğine rağmen, yüzyıllarca geçmişi olan bir daldır. Azınlıklar hukukunu devletlerin kendi topraklarında azınlıkta olanlarla ilişkisi olarak alırsak milat öncesine kadar inebiliriz. Ancak, modern tarih çerçevesinde azınlıklar hukukunun, Fransa'nın protestanlara hoşgörü öngören 1598 Nantes Buyruktusu gibi birkaç erken örnek sayılmazsa, 1648 Westphalia Antlaşmasıyla gelişmeye başladığı üzerinde geniş mutabakat olan bir saptamadır.

Ulus devlet anlayışının da 1648 Westphalia Antlaşmasıyla doğduğu kabul edilir. Sözkonusu antlaşma bağımsız bir devletin kendi sınırları içinde mutlak egemen olması gerektiği fikrini getirmiştir. Bu, aynı zamanda devletin kendi vatandaşları üzerinde tam egemenliğidir. Ne ki, antlaşmanın yol açtığı sınır değişiklikleri nedeniyle birçok nüfus kümesi kendilerini birden bire yeni bir devletin uyrukları olarak bulmuşlardır. Katolik çoğunlukların olduğu yerlerde protestan azınlıklar, protestan çoğunluklu ülkeler de katolik azınlıklar ortaya çıkmıştır. Ülkeler bu azınlıklara dinsel, dilsel hakları, karşılıklı denetimi görece içeren güvencelerle vererek barış ortamını sağlama yoluna gitmişlerdir. Dolayısıyla “Ben azınlığıma istediğimi yaparım” şeklinde bir egemenlik anlayışına ulus devlet kavramının doğuşunda yer verilmemiştir.

Westphalia ile birlikte katoliklerle protestanları kapsayan dinsel azınlıklar ön plana çıkmıştır. Tarihçileri göre, 1648’den 1815 Viyana Kongresine kadar Avrupa’da yapılan anlaşmaların çoğunda dinsel azınlık haklarıyla ilgili hükümler görülür.¹ Ancak Yahudiler birçok Avrupa ülkesinde 19ncü yüzyıla kadar azınlıklar hukukunun kapsama alanında değildi.

Yahudiler diğer Avrupa ülkelerinde bulamadıkları hukuki korumaya göç ettikleri Osmanlı topraklarında kavuşmuşlardı. Yahudilere korumalı statü sağlayan Osmanlı millet sistemi de azınlıklar hukuku tarihinin önemli bir bölümüdür. Müslümanların yöneten, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin yönetilen gruplar olarak tanımlandığı bu sistem eşitlikçi değil hiyerarşik bir düzen kurmuş olmakla birlikte o çağların ölçülerine göre, özellikle hoşgörü ilkesine dayandığı için ileri bir düzeydeydi. Tanzimat fermanıyla birlikte Osmanlılar eşitlikçi sisteme geçmiştir. Bu arada Osmanlı topraklarında yaşayan hristiyanlara, 17nci yüzyıldan 20nci yüzyıla kadar ikili veya çoklu anlaşmalarla, var olanlara ilâve özel haklar verilmesi de azınlıklar hukukunun tarihinin önemli bir yönüdür. Ne var ki, bu haklar çoğunlukla diğer Avrupalı devletlerin kazandıkları savaşlardan sonra bastırmaları sonucunda verilmiştir. Bu nedenle, azınlıklar hukuku tarihçileri Osmanlı topraklarında hristiyanların haklarının genişletilmesini zorlama (coercion) ve dayatma (imposition) yoluyla geliştirilen haklara örnek olarak anarlar. Özellikle Batıların Türkiye’yi insan hakları açısından (haklı veya haksız) eleştirirken azınlık kavramına baş vurduklarında ülkemizde hassasiyet uyandırmalarının

1 Anna Adorjani ve László Bence Bari, “National Minority: The Emergence of the Concept in the Habsburg and International Legal Thought”, *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies* 16, sy 1 (1 December 2019): 7-37, <https://doi.org/10.2478/auseur-2019-0010>.

tarihsel nedeni budur. Osmanlı mülkünde azınlıkların statüsünün siyasal art niyetle dışardan karışma yoluyla geliştirilmeye çalışılması, Türkiye’de, Cumhuriyet döneminde de devam eden bir tarihsel hassasiyet doğmasına yol açmıştır.

Yeniden Avrupa’nın geneline dönersek, 1815 Viyana Kongresinde ilk kez olarak etnik – ulusal azınlıklara koruma sağlanmasına yönelim olduğu yine tarihçilerin saptamasıdır. 19ncü yüzyıl Avrupasında bir yandan Yahudileri de görece içeren şekilde dinsel azınlıklar hukukunda ilerleme sağlanırken, öbür yandan ulusal azınlık konusu gittikçe öne çıkmıştır. Nitekim, 1878 Berlin Antlaşması dinsel kadar ulusal azınlıklarla da ilgilenmiştir. Ayrıca azınlıkların dinsel haklarına da yer vermiştir. Azınlıklar hukuku açısından kuramsal düzeyde ilerleme içerdiği söylenebilecek bu antlaşma, diğer tarafından bakıldığında, azınlıklar konusunun Osmanlı devleti aleyhine nasıl istismar edildiğinin bir örneğidir. (Osmanlı, kaçınılmaz olduğunu bugün daha iyi anladığımız toprak açısından küçülme sürecini, dışarıdan karışma olmadan kendisi yönetebilseydi gelişmeler farklı olurdu, ama bunu yapabilir miydi?)

Bu noktada vurgulanması gereken bir husus, ulusal azınlık, giderek azınlık kavramını genel olarak yapıldığı gibi geriye doğru kullanıldığıdır. Örneğin 1878 Berlin Antlaşmasında dinsel gruplardan ve ilgili nüfus kümelerinden adlarıyla (ethnonym) söz edilir. Ayrıca genel bir deyim olarak milliyet (nationality) kavramı kullanılır. Azınlık kavramı, kalıcı olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti ile birlikte hukuk sahnesine çıkacaktır.

Milletler Cemiyeti’nin Kurucu Yasabelgesi (Covenant) yazılırken Woodrow Wilson metne azınlıkların korunmasıyla ilgili hükümler konulmasını istemiştir. Ancak diğer ülkeler, bu yaklaşımı, bir yandan birey odaklı insan hakları felsefesine, öbür yandan devletlerin egemenliği ilkesine ters düşeceği bahanesiyle kabul etmemişlerdir. Bununla birlikte Milletler Cemiyeti düzeni içinde eşî bir daha görülmemiş olan bir azınlıklar sistemi kurulmuştur. Örgüt, kendisine verilen genel yetkiler bağlamında bir azınlıkların durumunu izleme birimi meydana getirmiş ve bu noktadan, ülkeler arasındaki ikili ya da çoklu azınlık anlaşmalarının uygulanmasını gözlemiştir.²

2 Joseph B. Kelly, “National Minorities in International Law”, *Denver Journal of International Law & Policy* 3, sy 2 (January 1973): 23.

Bunun nedeni azınlık haklarına saygının barışın korunmasının gereklerinden biri olarak görülmesidir. Ancak ABD ve İngiltere gibi güçlü ülkeler kendileriyle ilgili olarak azınlık hakları yükümlülükleri üstlenmemiş, yükü diğerlerine yıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı izleyen Versailles Antlaşması ve diğer ilgili anlaşmaların hemen hepsinde azınlıkların uluslararası denetim altında korunmasına yönelik hükümler görülür. Bizim Lausanne Antlaşmamız da bu genel çerçeve içinde yer alır. Nitekim, Lausanne antlaşmasının 44ncü maddesinde, Türkiye azınlıklarla ilgili yükümlülüklerinin “beynelmilel menfaati haiz taahhüdat teşkil etmelerini ve Cemiyeti Akvamın kefaleti altına vaz’edilmelerini kabul eyler .” hükmü yer almıştır. Aynı maddede denetim yöntemleri de öngörülmüştür. Türkiye, Milletler Cemiyeti’ne üye olmadan, bu örgütün azınlıkların durumunu izleme sistemine girmeyi kabul etmiştir. Şikayet dilekçelerinin incelenmesine dayanan söz konusu sistemin etkili olduğunu söylemek güçtür, ama uluslararası azınlıklar hukuku bakımından ileriye doğru bir adım atılmıştır. Yaptığımız bir arşiv araştırmasında, sisteme Türkiye ile ilgili 83 şikayet girdiği görülmüştür. Türkiye’nin Lausanne yükümlülükleri, bilindiği üzere, ülkemizdeki gayrimüslimlerin sadece üç grubunu değil, tümünü kapsamaktadır. Ayrıca 39ncü maddede anadili Türkçe olmayan yurttaşlarımızla ilgili dilsel özgürlük hükümleri bulunmaktadır. Şikayetler bütün bu konularda olmuştur.

Milletler Cemiyeti ne yazık ki başarılı olamamıştır. Ancak, azınlıkların durumunu devletler yerine yetkili uluslararası kuruluşların izlemesinin yolunu açmıştır. Bu, elbette daha doğru bir yöntemdir. İkinci Dünya Savaşından sonra Birleşmiş Milletler (BM) Örgütünün kurulmasıyla yeni bir hukuk düzenine geçilmiştir. Bu kez ABD karşı çıktığı için İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde azınlık kavramına yer verilmemiş, tümüyle birey odaklı bir insan haklarını koruma anlayışı tercih edilmiştir. Buna karşılık, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde (AİHS) ulusal azınlık bağlantısı yüzünden ayırıcılık yapılmaması yönünde bir hüküm yer almıştır.³

Bu iki temel belge arasında gördüğümüz farkın nedeni ulusal azınlık kavramının daha çok Avrupa tarihi içinde ortaya çıkmış olmasıdır. Bununla birlikte, AİHS çerçevesinde ulusal azınlıklarla ilgili önemli bir içtihat gelişmemiş ve kavramın tanımı yapılmamıştır. Ulusal azınlık

3 John R. Valentine, “Toward a Definition of National Minority”, *Denver Journal of International Law & Policy* 32, sy 2 (Ocak 2004): 31.

genellikle bir ulusun başka bir ulusun topraklarındaki uzantısı ya da kalanları olarak anlaşılır. Ancak, zamanla, bu anlayış azınlıkların bütün türlerini kapsar hale gelecektir.

BM sistemi içinde azınlıklar hukukuyla ilgili ciddi bir gelişme yıllar sonra, 1960'larda Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesiyle (MSHS) Irk ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesinin (IAÖS) kabul edilmesiyle olmuştur. MSHS'nin 27nci maddesi şu şekildedir: "Etnik, dinsel veya dilsel azınlıklar bulunan devletlerde, bu tür azınlıklara mensup kişilerin, gruplarının diğer üyeleriyle birlikte topluluk halinde, kendi kültürlerini yaşamak, kendi dinlerini tapınmak ve kendi dillerini kullanmak hakları yadsınmayacaktır." İAÖS ise azınlık yerine "ırksal veya etnik grup" kavramını, ama aynı anlama gelecek şekilde ele almaktadır.

Soğuk Savaş döneminde azınlık hakları alanında gelişme sınırlı kalmıştır. Ancak 1975'ten sonra Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK, 1991'dan sonra teşkilat olacak: AGİT) "ulusal azınlıklar" başlığı altında konunun tartışılması ve taahhütleri yoluyla bazı adımlar atılmasına zemin sağlamıştır. Azınlık hukukunda esaslı gelişmeler Soğuk Savaşın sonunda, 1990'larda yaşanmıştır.

BM 1992 yılında Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları bildirgesini kabul etmiştir. Hukuki bakımdan bağlayıcı olmamakla birlikte bu belge, moral ve siyasi açıdan görmezlikten gelinemeyecek bir önem taşımaktadır. Temel bir referans belgesi olmuştur.

MSHS'nin uygulanmasının denetimiyle görevli Medeni ve Siyasi Haklar Komitesi (bağımsız uzmanlardan oluşur) 1994 yılında yaptığı 27nci maddeyle ilgili gözleminde, azınlık tanımına girmemekle birlikte bu maddede öngörülen hakkın kullanımını göçmen işçilere ve turist gruplara kadar genişletmiş, böylece vatandaşlık kriterini ortadan kaldırmıştır. Ayrıca, azınlık haklarının, aynı sözleşmenin birinci maddesinde öngördüğü halkların kendi kaderlerini tayin hakkıyla karıştırılmaması gerektiğini ifade etmiştir.

AGİK / AGİT çerçevesinde Kopenhag ve Cenevre Konferanslarıyla başlayarak ulusal azınlıklarla ilgili taahhütler gittikçe ayrıntılı hale gelmiştir. 1993 yılında Ulusal azınlıklar Komiseri makamı ihdas edilmiştir. Komiser'in temel görevi, yeni normlar yaratmak değil, ulusal azınlıklarla devletler arasındaki çatışmaları önlemek olarak

tanımlanmıştır. İlk Komiser Max Van Der Stoel'in "Ben bir ulusal azınlık görünce hemen tanırım" beyanı, azınlık kavramına ilginç bir yaklaşımdır.

Avrupa Konseyi'nde Bölge ve Azınlık Dilleri Şartı ve Ulusal Azınlıkları Koruma Çerçeve Sözleşmesi ortaya çıkarılmıştır. Birinci sözleşme fazlasıyla ayrıntılara indiği için az ilgi görmektedir. İkinci sözleşme devlete azınlık konularında yön gösterici ilkelerden oluşmaktadır. Sadece resmen tanınan azınlıkları değil, azınlıkta olan ya da sayılan nüfus kümelerini kapsamaktadır. Vatandaşlık kriteri içermemektedir. Haklar ile ülkenin toprak bütünlüğüyle ulusal mevzuatına saygı arasında denge kurulmuştur. Bu sözleşme daha geniş olarak uygulanmaktadır. 38 üye ülke bu sözleşmeye taraftır. Belçika, Yunanistan, İzlanda ve Lüksemburg imzacı ülkelerdir. Andorra, Fransa, Monako ve Türkiye ne imza atmış, ne de taraf olmuşlardır.

1990'larda azınlıklar hukukunun önem kazanmasının nedeni, eski sosyalist ülkelerin batı demokrasi ve insan haklarına açılması kadar Avrupa'da meydana gelen dönüşümlerin yeni çatışmalara yol açmasını mümkün olduğu kadar önlemektir. Azınlıklara haklarının tanınıp uygulanmasıyla azınlıkların toprak bütünlüğüne saygı göstermesi arasında bir denge kurulmuştur. Ayrıca, birey odaklı insan hakları sistemi bırakılmamış, azınlık haklarının kişisel haklar olarak tanımlanması yoluna gidilmiştir. Ancak bu hakların, kullanılmalari birden fazla kişinin bir araya gelmesini gerektirdiği için sendikal haklar gibi kolektif bir yönleri kaçınılmaz olarak bulunmaktadır. Vatandaşlık kriteri de azınlık hakları için gerekli sayılmamıştır. Ulusal azınlık kavramı bütün azınlıkları kapsayan şekilde kullanılabilir hale gelmiştir.

Yeniden vurgulayalım: Çağdaş azınlıklar hukuku sadece devletlerin resmen azınlık olarak tanıdığı nüfus kümelerinin değil, etnik, dinsel ve / veya dilsel bakımdan azınlıkta olanların hepsinin haklarının geliştirilmesini amaçlar. Azınlıklar hukuku, daha genel nitelikteki pozitif ayrımcılık hukukunun bir parçasıdır. Dolayısıyla, azınlık kavramıyla sorunu olan ülkelerin, "kim azınlıktır, değildir" tartışmasını bırakıp pozitif ayrımcılık mevzuatlarıyla uygulamalarını geliştirmeleri daha isabetli bir yaklaşım olur. Pozitif ayrımcılığın üç ayağı vardır: herkesin köken farkı gözetmeksizin yasa önünde eşitliği, köken farkı nedeniyle ayrımcılık yapılmasının önlenmesi ve farklılıkların geliştirip özgürce ifade edilmesine olanak sağlanması. Modern toplumları sarsan birçok toplumsal sorunun çaresi pozitif ayrımcılık hukuku çerçevesinde bulunabilir. İnsan varlığının ayırıcı özelliği sayılan aklın gösterdiği yol

da budur. Gel gelelim, toplum içi ilişkileri, ulusal ve uluslararası siyaseti her zaman aklın yönlendirdiğini söyleyebilmek hâlâ çok güç görünmektedir.

Kaynakça:

Adorjani, Anna, ve László Bence Bari. “National Minority: The Emergence of the Concept in the Habsburg and International Legal Thought”. *Acta Universitatis Sapientiae, European and Regional Studies* 16, sy 1 (1 Aralık 2019): 7-37.
<https://doi.org/10.2478/auseur-2019-0010>.

Kelly, Joseph B. “National Minorities in International Law”. *Denver Journal of International Law & Policy* 3, sy 2 (Ocak 1973): 23.

Valentine, John R. “Toward a Definition of National Minority”. *Denver Journal of International Law & Policy* 32, sy 2 (Ocak 2004): 31.

ULUSLARARASI MAHKEMELERDE GÖRÜŞÜLEN DAVALAR /
CASES BEFORE INTERNATIONAL COURTS

Yayın Geliş Tarihi / Received: 16.09.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 20.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm /
Chicago, 17th A):

Uraz, Onur. "Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri". *Uluslararası Suçlar ve
Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 29-66.

**SICAK SAVAŞTAN HUKUK SAVAŞINA:
BİR MORAL ÜSTÜNLÜK MÜCADELESİ
OLARAK AZERBAYCAN'IN VE
ERMENİSTAN'IN ULUSLARARASI
HUKUKTAKİ GİRİŞİMLERİ**

Onur URAZ*

*Doktor. Öğretim Görevlisi, Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi,
Kamu Hukuku Bölümü, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-1761-049X>*

29

Öz: İkinci Karabağ Savaşı Azerbaycan'ın kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Sahada sona eren sıcak savaş, şimdi ise mahkeme salonlarına taşınmış olup, taraflar birbirlerine karşı birçok koldan hukuki süreçler başlatmışlardır. Bu makalenin iki amacı vardır. Bunlardan ilki İkinci Karabağ Savaşı vesilesi ile doğan veya yeniden gün yüzüne çıkan uluslararası hukuk sorunları ile ilgili genel bir malumat ve analiz sunmaktır. Bu kapsamda etkin kontrol sorunu, kendi kaderini tayin hakkı iddiası, Azerbaycan'ın işgalden kurtarma operasyonunun hangi hukuki gerekçeye dayandığı gibi uluslararası neşriyatta tartışılan konular okuyucunun dikkatine sunulacaktır. İkinci olarak, makale Uluslararası Adalet Divanı önünde, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Sözleşmesinin ihlal edildiği iddiası ile tarafların açtığı karşılıklı davaları genel olarak inceleyerek, davaların muhtemel çıktılarını ile alakalı analizini sunacaktır. Bu noktada Sözleşmenin yargı yetkisi

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1176671>

yaratmak için kullanılan bir arka kapı haline gelmesi ve Uluslararası Adalet Divanı'nın bunu engelleyecek adımlar atmaması eleştirilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Azerbaycan-Ermenistan, Uluslararası Adalet Divanı, Irk Ayrımcılığının Önlenmesi, İnsancıl Hukuk, Kültürel Varlıkların Korunması*

**WAR IN THE FIELD TRANSFORMS INTO LEGAL WAR:
AZERBAIJAN'S AND ARMENIA'S INITIATIVES IN
INTERNATIONAL LAW AS A STRUGGLE
FOR MORAL SUPREMACY**

Abstract: *The Second Karabakh War resulted in the decisive victory of Azerbaijan. The war that ended in the field has now been moved to the courtrooms, and the parties have started legal proceedings against each other from many different means. This article has two purposes. The first of these is to present a general picture and analysis on the problems of international law that arose or resurfaced on the occasion and in the aftermath of the Second Karabakh War. In this context, the issues discussed in international publications such as the problem of effective control, the claim of the right to self-determination, the legal justification for the liberation operation of Azerbaijan are some of the matters that will be brought to the attention of the reader. Secondly, the article will provide an analysis of the possible outcomes of the applications by the parties with the alleged violation of the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination before the International Court of Justice. At this point, it will be criticized that the Convention has become a backdoor that is being used to create jurisdiction and that the International Court of Justice does not take steps to prevent this.*

Keywords: *Azerbaijan-Armenia, International Court of Justice, Elimination of Racial Discrimination, Humanitarian Law, Protection of Cultural Heritage.*

Giriş

2020 yılında Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki başlayan İkinci Karabağ (veya diğer adıyla '44 gün') Savaşı Azerbaycan'ın kesin zaferi ile sonuçlanmıştır. Azerbaycan böylece Birinci Karabağ Savaşı (1988-1994) sırasında işgal edilen Karabağ bölgesinin önemli bir kısmı ile çevreleyen yedi bölgeyi (Kalbajar, Lachin, Qubadli, Zangilan, Jabrayil, Fuzuli, Agdam) işgalden kurtarmıştır. Ancak her ne kadar 9 Kasım 2020'de ateşkes sağlanmış olsa da, iki seneye yaklaşan süreçte Rusya'nın ve müteakiben Avrupa Birliği'nin arabuluculuğunda devam eden görüşmelerden taraflar arasında kalıcı barışı temin edecek bir antlaşma çıkmamıştır. Hiç şüphesiz ki İkinci Karabağ Savaşı, halihazırda Azerbaycan ile Ermenistan ilişkilerinde mevcut olan çok sayıda uluslararası hukuk ihtilaflarına birçok yeni kalem eklemiştir.¹ Uluslararası neşriyatta Ermenistan'ın 20 yıllık işgale binaen ödemesi gereken tazminata,² doğal kaynaklara ve çevreye verilen zararların giderilmesine yönelik hukuki adımlara,³ Azerbaycan'ın müdahalesinin meşru müdafaa kapsamına ne ölçüde sokulabileceğine,⁴ tarafların insancıl hukuk ihlallerinin muhtevasına ve yargıya taşınmasına⁵ dair tartışmalar bu kapsamda verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

Öte yandan tarafların hukuki argümanları üzerinden verdikleri mücadele ile ulaşmak istedikleri sonuç adaletin tecellisi ve mağduriyetlerinin giderilmesi olduğu kadar – ve belki bundan daha da fazla olarak- uluslararası toplum nezdinde haklılıklarına dair algıyı oluşturup

- 1 Tarihi hukuki ihtilafların genel bir özeti için bkz. Rovshan Ibrahimov and Murad Muradov, 'Historical and Legal Aspects of the Karabakh Conflict: An Azerbaijani Perspective on A Shared Post-Conflict Future' in *Liberated Karabakh: Policy Perspectives by the ADA University Community* (edited by Fariz Ismailzade and Damjan Krnjević Mišković), ADA University Press: Baku, 2021 ; Mushfig Mammadov: 'Legal Aspects of Nagorno-Garabagh Conflict', *Caucasian Review of International Affairs (CRIA)* Vol. 1 (1), 2006.
- 2 Cavid Abdullazade, 'Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan'ın Rolü ve Sorumluluğu', *Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi*, 69 (4) 2020: 1541-1568
- 3 Gunay Hajiyeva, 'Azerbaijan To Launch Legal Proceedings Demanding Compensation for Damage and Ecological Terror Committed by Armenia', *Caspian News*, May 8, 2022, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-to-launch-legal-proceedings-demanding-compensation-for-damage-and-ecological-terror-committed-by-armenia-2022-5-8-0/> (Son erişim 16.09.2022)
- 4 Tom Ruys and Felipe Rodríguez Silvestre, 'Illegal: The Recourse to Force to Recover Occupied Territory and the Second Nagorno-Karabakh War', *European Journal of International Law*, Volume 32, Issue 4, November 2021, pages 1287–1297; Dapo Akande and Antonios Tzanakopoulos, 'Legal: Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory', *European Journal of International Law*, Volume 32, Issue 4, November 2021, Pages 1299–1307.
- 5 Esmâ Özdaşlı, 'İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi', *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt:7 Sayı:1, 2021 Karabağ Armağan Sayısı.

perçinlemek, atıkları yeni adımlar babında ‘moral’ üstünlüğünü ele geçirmek ve böylece politik hamle imkanlarını arttırmaktır. Bu bağlamda en çarpıcı ve öne çıkan örnek tarafların Uluslararası Adalet Divanı (UAD) nezdinde Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmenin (CERD) ihlal edildiğine dair yaptıkları karşılıklı başvurulardır. Ermenistan’ın CERD’in ihlali iddiası ile 16 Eylül 2021 tarihinde UAD’a yaptığı başvurudan bir hafta sonra, Azerbaycan aynı sözleşmeye dayanarak karşı bir başvuruda bulunmuştur. UAD, tarafların ihtiyati tedbir taleplerini değerlendirdiği 7 Aralık 2021 tarihli kararında karşılıklı taleplerden bir kısmını kabul etmiş olup, an itibari ile tarafların beyan ve karşı-beyan (*memorial* ve *counter-memorial*) sunmaları beklenmektedir. Ancak iki tarafın başvurularının gerek yargı yetkisi bakımından, gerekse esasa dair iddialar göz önüne alındığında ne ölçüde başarıya ulaşacağı geçtiğimiz aylar boyunca ziyadesi ile öne çıkan bir tartışma konusunu teşkil etmiştir.⁶ Aynı şekilde mahkemenin tedbir kararına yöneltilen muhtelif eleştirilere de rastlamak mümkündür.⁷

Bu çalışmanın öncelikli amacı ülkemizde üzerinde gereğinden çok daha az nispette durulan bu dava ve diğer bazı hukuki girişimlerle alakalı olarak genel resmi çizerken, özellikle uluslararası akademik yazınlarda öne çıkan tartışma konularını okuyucuya aktarmaktır. İkincil olarak hem bu tartışma noktalarına dair bir analizin ortaya konulması, hem de CERD’in UAD önünde giderek artan ‘kullanımının’ genel bir eleştirisinin sunulması amaçlanmaktadır. Gerçekten de son yıllarda uyuşmazlıkları divan önüne getirmek üzere bu sözleşmeye görece sıklıkla başvurulduğunu gözlemlemek mümkündür. 182 devletin taraf olduğu CERD’in 22. Maddesi sözleşmenin yorumlanması ve uygulanmasına dair uyuşmazlıklarda yetkili olacağını hüküm altına almaktadır. Türkiye’de dahil olmak üzere görece az sayıdaki bazı devletler haricindeki tarafların bu maddeye çekince koymaması, sözleşmede yer alan temel hükümlerin oldukça geniş muhtevaya haiz olması ile birleşince, CERD temelde farklı nevide olan uyuşmazlıkların dahi sözleşme kapsamında UAD önüne taşınması için bir araç haline gelmiştir.

6 Örneğin bkz. Yilin Wang, ‘Warfare to Lawfare under CERD: Armenia v. Azerbaijan and Azerbaijan v. Armenia’, *Opinio Juris*, 09.11.2021, <https://opiniojuris.org/2021/11/09/warfare-to-lawfare-under-cerd-armenia-v-azerbaijan-and-azerbaijan-v-armenia/> (Son erişim 16.09.2022)

7 Örneğin bkz. Anoush Baghdassarian, ‘The Nagorno-Karabakh Conflict Goes to Court’, *Lawfare*, 22.06.2022, <https://www.lawfareblog.com/nagorno-karabakh-conflict-goes-court-0> (Son erişim 16.09.2022)

Son on beş yıllık süreçte Gürcistan'ın Rusya aleyhine yaptığı başvuru önkoşullarında eksiklik sebebi ile usulden,⁸ Katar'ın BAE'ye karşı yaptığı başvuru ise gerek vatandaşlık üzerinden yapılan farklı muamelenin sözleşme kapsamında değerlendirilemeyeceğinden, gerekse fiillerin ırk ayrımcılığına işaret edecek ağırlığa ulaşmadığından cihetle kabul edilmemiştir.⁹ Öte taraftan, Ukrayna'nın Rusya'ya karşı yaptığı başvuru ise halen Divan'ın önündedir. Sorun şudur ki, belli açılardan Katar'ın başvurusunu ayrı tutmak mümkün olmakla beraber, yapılan başvuruların - Azerbaycan ve Ermenistan başvuruları da dahil olmak üzere - tümünde esas uyuşmazlık konusunu ırk ayrımcılığı teşkil etmemektedir. Bu bakımdan makale CERD'in şu ana kadar Divan önündeki kullanımının ziyadesi ile politik olduğunu, Sözleşmenin geniş muhtevalı uyuşmazlıklarda 'moral' üstünlük devşirmek adına bir araç olarak kullanılmaya başladığını savunacaktır. Sayısı artan bu yöndeki 'kötüye' kullanımların önüne geçmek için Divan'ın hâkim içtihatçını değiştirerek 'davanın esas uyuşmazlığı' incelemesinin gerektiği ileri sürülecektir.

Çalışmamız iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlk kısımda Karabağ meselesine ilişkin tarihsel ve hukuki geri plan ile halihazırda devam eden hukuki ihtilaf ve tartışmaların genel bir özeti okuyucuya aktarılacaktır. İkinci kısımda Azerbaycan ve Ermenistan'ın UAD'ye yaptıkları başvuruların muhtevası ile ihtiyati tedbir kararına ilişkin bir analiz sunulacaktır. Sonuç kısmında ise bilhassa CERD'in hem konumuzu teşkil eden hem de evvelki davalar bakımından kullanımına dair genel bir eleştiri getirilecek, son tahlilde ise gerek Ermenistan'ın gerek ise Azerbaycan'ın başvurularının başarı şansının sınırlı olduğu ve hakikatte temel ihtilafın CERD kapsamında olmadığından mütevellit reddedilmesi gerektiği mülahaza olunacaktır.

Karabağ Sorununun Kısa Tarihi ve Doğurduğu Temel Hukuki Sorunlar

Evleviyetle belirtmek gerekir ki Karabağ sorunu 100 yılı aşkın bir geçmişi olan, ziyadesi ile girift bir mesele olup, hem bu niteliği hem de

8 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011, p. 70

9 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, p. 71

makalenin fiziki sınırları çerçevesinde tarihsel geçmişinin bütünü ile ele alınması imkansız olan bir konudur. Zaten meselenin tarihsel muhtevası ile alakalı detaylı eserlerde hali hazırda mevcuttur.¹⁰ Bu bağlamda bu kısmın amacı hukuki ihtilafların altyapısını hazırlayan tarihsel süreçlere dair genel malumatı okuyucu ile paylaşmak ve buna müteakip olarak hukuki tartışmaya konu olan muhtelif konuları dikkatlere sunmaktır.

Karabağ Sorununun Kısa Tarihi

Bölgeye dair siyasi tarihi Rus-Pers savaşının sonucunda imzalanan 1813 tarihli Gülistan ve İkinci Rus-Pers savaşı sonrasında 1826'da imzalanan Türkmençay Antlaşmalarına götürmek makul ve mümkün görünmektedir. Savaşlardan galip çıkan Rus Çarlığı, bu iki anlaşma sonucunda Kafkaslardaki kontrolünü oldukça genişletmiş ve Ermeni ve Azerbaycan toplumlarının yaşadıkları coğrafyalar üzerinde kontrolü eline almıştır. Yüz yılı bulan Çarlık hakimiyetinde, ilk etapta dini sonra ise Osmanlı ile olan ilişkilerden doğan siyasi sebeplerle Ermeni toplumunun 'el üstünde' tutulduğunu iddia etmek mübalağa olmayacaktır. Nitekim bu tarihsel kökenler Rusya'nın Ermenistan ile günümüzde sahip olduğu yakın ilişkilerin temel gerekçelerindedir. Bu noktada birçok Batılı tarihçi bakımından 'atlanılan' husus 19. yüzyılın başlarında Karabağ'daki Azerbaycanlı nüfusunun Ermeni nüfusunun üç katına yaklaştığıdır.¹¹ Ermeni nüfusteki artış 1826 anlaşmasına ve 1828-1829 Rus-Türk savaşına müteakip olarak Türkiye, İran ve Rusya'daki Ermenilerin bölgeye demografik değişim yaratmak ve Türk tehdidini kırmak adına transfer edilmesi ile hasıl olmuştur.¹² 20. Yüzyılda, özellikle de 1918'den sonra, başta nüfusun %40'ını oluşturdukları Erivan olmak üzere, Azerbaycanlıların Ermenistan'dan sürülmesi politikası başlamıştır.¹³ Ancak Batılı tarih anlatısı genelde bu hususları en iyi ihtimal ile üstün körü olarak aktarmakta ve tarihi anlatısını 1917 Kızıl Devrimi sonrasında başlatmaktadır. Thomas de Waal'e göre bu tarihlerde Karabağ nüfusunun yaklaşık %94'ü Ermenilerden oluşmaktadır. Tarihi anlatıyı buradan başlatmanın hukuki

10 Elçin Neciyev, 'Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi', Ermeni Araştırmaları 2011, Sayı 39, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639705> (Son erişim 16.09.2022); Ömer Göksel İşyar, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları-İstanbul, (2004).

11 Zafer Atar, 'Dağlık Karabağ'da 1923'den Günümüze Kadar Yaşanan Gelişmeler', Sosyal Bilimler, 2005 Cilt:3 Sayı.1, s.2.

12 Age.

13 Emine Vildan Özyılmaz, 'Geçmişten Günümüz Karabağ', Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013 Cilt: 15 Sayı: 2, s. 191 – 208.

**Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**

tehlikesi özellikle Karabağ üzerine Ermenilerce geliştirilen self-determinasyon (kendi kaderini tayin) iddiaları bakımındandır. Zira 1917'den başlayan anlatılar, Ermeni nüfusunun tek 'yerli halk' olduğu izlenimi yaratarak, self determinasyon iddialarına kuvvet kazandırmaya yönelmektedir. Oysa tarihi düzlemde Karabağ'ın (varsa) yerli nüfusu en az Ermeniler kadar Azerbaycanlılardır. Yine 1918 Bakü katliamı gibi Bolşevik destekli Ermeni 'çetelerce' düzenlenen saldırılarda Batı tarihçiliğinin 'şanssız' şekilde gözünden kaçan hususlardır.¹⁴

Karabağ için ilk sıcak çatışma 1918 yılında hasıl olmuştur. 1917 ihtilali sonrasında bölgedeki ayrılıkçı Ermeni hareketlerine karşı Nuri Paşa liderliğindeki Kafkas İslam Ordusu 15 Eylül 1918 tarihinde Bakü'ye girmiştir. Karabağ'ı da ihtiva eden Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti böylece 1918 yılında kurulmuştur.¹⁵ Ancak Türk İslam Ordusu Birinci Dünya Savaşı neticesinde bölgeden çekilince İngilizler hakimiyeti ele almış, ve fakat İngilizler de Karabağ'ı Azerbaycan'ın olarak tanımışlardır.¹⁶ İngilizlerin çekilmesinden sonra, Bolşevikler bölgeyi 1920 yılında kontrolleri altına almış ve kaotik süreç Azerbaycan ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerini kurmasıyla sona ermiştir. Bolşevikler ilk etapta Karabağ'ı Ermenistan'a bırakmayı düşündüyse de, daha sonra ki siyasal mülahazalar sonucu, 5 Temmuz 1921 tarihinde, 'Rus Komünist Partisi Kafkas Bürosu' Dağlık Karabağ'ı Şuşi'deki idari merkez tarafından yönetilen özerk bir bölge olarak Azerbaycan sınırları içinde bırakmaya karar vermiştir.¹⁷ Yine benzer şekilde daha önce Azerbaycan toprağı olan Zengezur'da Ermenistan'a bırakılmıştır. 1924 Anayasası ile de teyit edilen bu kararlar ve gerekçeleri günümüzde halen hararetleli bir tartışma konusudur. 1922'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan, Sovyetler Birliği'nin kurucu üyesi olan 'Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti' çatısı altında birleştirilmiştir. Temmuz 1923'te ise, - Transkafkasya Sosyalist Federatif Sovyet Cumhuriyeti 1936'da dağıldığında yeniden kurulan Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak kalacak olan - 'Dağlık Karabağ' Oblastı (idari bir özerk bölge) kurulmuştur.

Müteakip dönemde Ermenistan bölgenin kendine bağlanması için muhtelif girişimler yapsa da, Sovyet Anayasası birliğin Cumhuriyetleri arasında ortak karar olmadan sınır değişimine izin vermediğinden bu

14 Neciyev, 'Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi', s.169 (n 10).

15 Göksel İşyar, Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu, s.334 (n 10).

16 Alâeddin Yalçınkaya, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler*, Lalezar Kitabevi-Ankara, 2006, s.130

17 Neciyev, 'Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi', s.174 (n 10).

girişimler başarısız olmuştur.¹⁸ Bölgede yüz yılı aşkın süredir devam eden politik çekişmenin ve nüfus hareketlerinin¹⁹ yarattığı gerilimin patlaması Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında gerçekleşmiştir. Evleviyetle 1988 yılında, Azerbaycanlı üyelerin boykot ettiği bir seçim ile, Dağlık Karabağ Yerel Konseyi bölgenin Azerbaycan Sovyet Sosyalist Birliği Cumhuriyeti'nden ayrılarak Ermeni Sovyet Sosyalist Birlik Cumhuriyeti'ne katılması kararı almıştır. Söz konusu karar Azerbaycan'da infial yaratmış, çıkan çatışmalar sonucunda 23 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun üzerine Komünist Partisi Merkez Komitesi Karabağ'ın Ermenistan'a bağlanması kararını reddetmiştir.²⁰ Çatışmaların durmaması üzerine Karabağ be sefer direkt olarak Moskova yönetimine bağlanmış, son kertede ise Sovyet ordusu Bakü'ye girmiştir. Bu noktada Sovyetlerdeki tüm paramiliter güçlerin silahlarının teslim alınması kararı üzerine Azerbaycanlıların silahsızlanması sağlanırken, Sovyet birlikleri Ermeni paramiliter kuvvetlere fazlasıyla müsamaha göstermiştir.²¹ Bu durum Birinci Karabağ Savaşının sonucu için hayati bir önem taşımıştır.

1991 yılında Sovyetler Birliğinin dağılması ile beraber Bağımsız Devletler Topluluğu kurulmuş, 8 Aralık 1991 tarihli Minsk Antlaşmasının 5. Maddesi ile, *uti possidetis iuris* ilkesine uygun olarak, devletlerin birbirlerinin toprak bütünlüğünü tanıyacağını hüküm altına alınmış ve ilgili hüküm Ermenistan'ın da tarafı olduğu 21 Aralık 1991 tarihli Alma Ata Deklarasyonu ile teyit edilmiştir.²² Ancak alınan bu karara rağmen Ermeni Devletince desteklenen silahlı gruplar 1992 yılında Karabağ ve çevresindeki bölgelere saldırmaya başlamışlardır. Birleşmiş Milletlerin ('BM') ve diğer uluslararası örgütlerin girişimlerine, Karabağ'ın ve işgal edilen diğer bölgelerin Azerbaycan'ın toprağı olduğunu ve işgalci Ermenistan'ın bir an evvel bu topraklardan çekilmesine dair dört farklı BM Güvenlik Konseyi kararına rağmen,²³ Ermenistan saldırılarını durdurmamıştır. Türk dünyasının yaşadığı en acı olaylardan olan ve hukuken insanlığa karşı suç teşkil ettiği sarıh olan Hocalı Katliamı da 26 Şubat 1992'de gerçekleşmiştir. İki yıl süren savaş sonunda, ilk etapta düzenli bir ordusu dahi bulunmayan Azerbaycan'ın

18 Genel olarak bkz. Ibid; Özyılmaz, 'Geçmişten Günümüz Karabağ', (n 13).

19 Örneğin bkz Farid Şafiyev, 'The Forced Resettlement of Azerbaijanis from Armenia, 1948-1953', Journal of Muslim Minority Affairs, (2019) 39:2, 177-198.

20 Yalçınkaya, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler*, s.132 (n 16).

21 Özyılmaz, 'Geçmişten Günümüz Karabağ', (n 13)

22 Age.

23 Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 822, 853, 874, ve 884 sayılı kararları.

Karabağ ve Karabağ'ı çevreleyen yedi bölgesi işgal edilmiştir. 1993 yılında göreve davet edilen Haydar Aliyev acilen savaşı durdurmak yolunu seçmiştir. Zira on binlerce kişinin canına mal olan, bir milyondan fazla Azerbaycan vatandaşını yurdundan eden bu savaşı kazanacak siyasi, ekonomik istikrar ve askeri gücünün olmadığı Aliyev tarafından doğru biçimde tespit edilmiştir.

Aliyev ve Azerbaycan, Rusya arabuluculuğunda 12 Mayıs 1994 tarihinde imzalanan Bişkek Protokolü ile sağlanan ateşkes antlaşmasından sonra diplomasi ile çözüm için sürekli olarak adımlar atmış ve işgal altındaki toprakların barışçıl yolla özgürleşmesini sağlamaya çalışmıştır. Ancak gerek Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'na (AGİT) bağlı Minsk Grubunda sürdürülen barış görüşmeleri gerekse diğer girişimler sonuçsuz kalmıştır. Arkasını Rusya'ya ve diasporasına dayayan Ermenistan görüşmeleri yokuşa sürmüş, sıklıkla fikir değiştirmiş ve 1994'ten 2020 yılına kadar olan süreçte somut bir gelişmenin ortaya çıkmasının önüne geçmiştir. Bu dönemde Avrupa Parlamentosu, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi ve BM antiteleri muhtelif kararlarında Ermenistan'ın işgalci olduğunu, Karabağ'da devlet olma iddiasındaki Ermeni oluşumunsa ayrılıkçı bir rejim olduğunu teyit etmiştir.²⁴ Ancak bu kararlar ve girişimlerin sonucu değiştirmemesi Azerbaycan'ın *de jure* olarak kendine ait olan toprakları yeniden almak için tek opsiyonunun sahadaki bir galibiyet olduğu açıkça ortaya çıkarmıştır. Sıklıkla gerçekleşen sınır boyundaki çatışmalardan biri de 27 Eylül 2020 sabahı başlamış, ancak bu çatışmaya müteakip Azerbaycan kuvvetlerinin kademeli ilerleyişi ve 44 gün süren savaş sonucunda Karabağ'ın büyük bir bölümü ile çevreleyen yedi bölge işgalden kurtarılmıştır. Ancak ateşkesin imzalanmasından bu yana neredeyse iki yıl geçmesine rağmen halen kalıcı barış sağlanamamış olup, aksine sınır çatışmaları yeniden başlamıştır. Ermenistan tarafının mağlup ve uluslararası kamuoyu önündeki haksız konumuna rağmen bölgedeki Ermenilere özel statü verilmesini talep etmesi, garantör ülke olmayı istemesi ve savaş tazminatı ve işgalden doğan tazminat yükümlülüklerini yerine getirmek istememesi gibi hususlar barış görüşmelerini kilitlemektedir.

24 Mustafa Gökçe, 'Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme', *Turkish Studies*, (2011) Volume 6/1, s.1118.

İkinci Karabağ Savaşının Doğurduğu Temel Hukuki Tartışmalar

İkinci Karabağ Savaşı yeni birçok hukuki sorun ortaya çıkardığı kadar, eski kimi hukuki soru ve sorunların da yeniden yüzeye çıkmasına vesile olmuştur. Bu eski sorunlar ile başlamak gerekirse Birinci Karabağ Savaşında yaşanan etnik temizliğin ve işlenen savaş suçlarının müsebbiplerinin ne zaman ve ne şekilde adalet önüne çıkarılacağı halen önemli bir soru teşkil etmektedir. Halihazırda Ermenistan tarafından bu yönde bir girişim yoktur, zira Ermenistan olayların kendisine atfedilemeyeceğini, işlenen fiillerin paramiliter gruplar ve müteakibinde kendilerinin dahi hukuken tanımadığı, ‘Artsakh Devleti’ tarafından işlendiğini öne sürmektedir. Bu noktada ilintili bir diğer mesele de 30 yılı bulan bir süre ile işgal altında kalan bölgede mülkleri bulunan Azerbaycan vatandaşlarının mülkiyet haklarının ihlalden doğan zararların nasıl tazmin edilebileceğidir. Bu soru karşısında da Ermenistan aynı gerekçe ile sorumluluk kabul etmemekte, bölgede kontrolü olmadığını ileri sürmektedir.²⁵ Bu bağlamda UAD’nin, *Nikaragua v. ABD* kararından bugüne dek uluslararası hukukun en hararetle tartışılan hususlarından olan ‘etkin kontrol’ (*effective control*) meselesinin, bu hususlara ilişkin olarak da temel belirleyici unsur olacağı aşıkardır. Etkin kontrolün varlığını kanıtlamak Azerbaycan’ın CERD kapsamında UAD’ye yaptığı başvuru için de hayati öneme haiz olup, Azerbaycan’ın önümüzdeki dönemde sunacağı beyanda her ırk ayrımcılığı fiili isnadı için etkin kontrolün var olduğuna dair kapsamlı delil ve hukuki argümanlar sunması beklenmektedir.

Etkin kontrol son kertede devletle *de jure* ilişki içinde olmadığı halde bireylerin ve/veya grupların fiillerinden dolayı o devlete sorumluluk atfetmenin hangi koşullarda mümkün olabileceğini belirleyen doktrindir. UAD, *Nikaragua v. ABD* davasında detaylandığı bu doktrin ile direkt sorumluluk atfi için oldukça katı bir standart belirlemiştir. UAD evleviyetle ‘katı kontrol’ (*strict control*) ve ‘etkin kontrol’ ayrımına gitmiştir. Katı kontrol bir paramiliter grubun bütünü ile bir devlete bağımlı olup, onun *de facto* organı gibi hareket etmesi halini nitelerken; etkin kontrol kısmi bağımlılığı nitelemektedir. UAD’ye göre devlete sorumluluk atfi için etkin kontrol yeterli olup, etkin kontrolün varlığı için fiillerin müsebbibi kişi/grup ile devlet arasında (i) finansman,

25 *Chiragov and Others v. Armenia*, Application no. 13216/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 June 2015, available at: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,5582d29d4.html> [Son erişim 17.09. 2022]

organizasyon, eğitim, hedef seçimi ve planlama gibi faktörler nedeniyle fiili bir bağlantının varlığını kanıtlaması ve (ii) fiillerin ilgili kişi ve kuruluşlara devlet tarafından emredildiğinin veya empoze edildiğinin açık bir şekilde gösterilmesi gerekmektedir.²⁶ Bu bağlamda UAD oldukça yüksek bir standart koymuş, nitekim ABD'nin kontrgerilla gruplara yardımda bulunmakla beraber üzerinde etkin kontrolü olmadığını belirtmiştir.²⁷ Müteakip yıllarda Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi (EYUCM), *Tadić* kararı ile, 'genel kontrol' (*overall control*) doktrinini ortaya atarak devlete sorumluluk atfetmeyi kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Buna göre eğer bir gruba mensup birey kendi kendine değil ve fakat grubun standartlarına göre hareket ediyor ve bu standartlar bir devletçe belirleniyorsa o devlete sorumluluk atfı mümkün olabilecektir.²⁸ Diğer bir deyişle devletin grubun ve mensup kimselerin fiilleri üzerinde direkt olarak etkisi değil, genel standartları koymak yoluyla sahip olacağı etkinin yeterli olacağı fikri ortaya konmuştur. Lakin bu doktrin gerek mahkemenin müteakip kararlarında gerekse UAD'nin *Bosna-Hersek v. Sırbistan* kararında kabul görmemiş olup etkin kontrol standardı, tüm eleştirilere rağmen, UAD nezdinde halihazırda hâkim doktrindir.²⁹

Bu kısa malumattan sonra konumuza geri dönersek, Azerbaycan'ın Ermeni işgali sonucu uğradığı zararlar muhtelif raporlarla belgelenmiştir. BM ve Human Rights Watch'un bildirdiği üzere bir milyona yakın Azerbaycanlı yurdundan edilmiş,³⁰ BM raporlarına göre ise bölgede Azerbaycan'ın kamu mallarına ve özel mülkiyete verilen zarar en az 53

26 *Nicaragua v. USA*, [1986] ICJ Rep 14, 64 [115].

27 Age.

28 *Prosecutor v. Tadić* (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Appeals Chamber, Case No IT-94-1-A, 15 July 1999) 49 [120]. Bkçz. Antonio Cassese, 'The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia' (2007) 18 *European Journal of International Law* 649.

29 Kristen Boon, 'Are Control Tests Fit for the Future? The Slippage Problem in Attribution Doctrines', (2014) 15(2) *Melbourne Journal of International Law* 329.

30 Yulia Gureyeva-Aliyeva ve Tabib Huseynov, 'Can You Be an IDP for Twenty Years?' A Comparative Field Study on the Protection Needs and Attitudes Towards Displacement Among IDP and Host Communities in Azerbaijan', The Brookings Institution-London School of Economics Project on Internal Displacement, Baku, December 2011 https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/12_idp_host_communities_azerbaijan.pdf (Son erişim 15.09.2022); UNCHR, 'Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons', October 2009, <https://www.unhcr.org/4bd7edbd9.pdf> (Son erişim 15.09.2022); Human Rights Watch, 'Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh', December 1994, <https://www.hrw.org/report/1994/12/01/seven-years-conflict-nagorno-karabakh> (Son erişim 15.09.2022).

milyar doları bulmuştur.³¹ Azerbaycan 1991’den beri devam eden yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı ihlallerinin tazminine ilişkin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (‘AİHM’) nezdindeki süreci, Ocak 2021 itibari ile başlatmıştır.³² Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 33. Maddesi kapsamındaki başvuruda, - son savaş sırasında sivillere ve sivil yerleşimlere karşı balistik füzelerin kullanılması da dahil olmak üzere - sivillere ve kamu mülküne ve altyapıya yönelik ayırım gözetmeksizin saldırılarda bulunulması; teslim olan veya esir alınan savaşçılar ile sivillerin infaz edilmesi, kötü muamele uygulanması ve sakat bırakılma fiilleri; savaş esirlerinin tutukluluğunun haksız şekilde devamı; ve son savaştan etkilenen bölgelerde sivil nüfusun zorla yerinden edilmesi ile; işgal altındaki topraklardaki kültürel ve dini varlıkların yok edilmesi fiilleri bağlamında Ermenistan’ın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ni de faatle ihlal ettiği ileri sürülmüştür.³³ Azerbaycan ayrıca Ermenistan’ın 1991’den bu yana Karabağ ve yedi komşu bölgedeki yaklaşık bir milyon Azerbaycanlıyı işgal sonucu yerinden etmek ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 1 No’lu Protokolü uyarınca korunan mülkiyet haklarını ellerinden almak suretiyle Sözleşmeyi ihlal ettiğini, bu ihlallere ilişkin etkin soruşturma ve tazminat mekanizmalarını yürütmeyi reddetmesinden ötürü ise ihlalin devam eden nitelikte olduğunu ileri sürmüştür.³⁴

Şüphesiz ki Ermenistan’ın etkin kontrolünün bu dönem için sübut olması Azerbaycan başvurularının başarısı için elzemdir. Esasen Ermenistan’ın İkinci Karabağ Savaşının tarafı olduğuna dair en ufak bir soru işareti yoktur, zira ateşkes antlaşmasına taraftır. Ancak iki savaş arası dönem bakımından Ermenistan’ın direkt dâhiliyeti olmadığı iddiası mevcuttur. Öte taraftan işgal edilmiş bölgeler bakımından bu soru AİHM’in önüne ilk kez gelmeyecektir. Mahkeme *Chiragov ve Diğerleri v. Ermenistan*,³⁵

31 The UN Report cited in Nurlan Mustafayev, ‘Azerbaijan v. Armenia before the European Court of Human Rights: Revisiting the Effective Control Test after the “44-Day War’’, *Opinio Juris*, 08.04.2022. <http://opiniojuris.org/2022/04/08/azerbaijan-v-armenia-before-the-european-court-of-human-rights-revisiting-the-effective-control-test-after-the-44-day-war/> (Son erişim 15.09.2022).

32 *Azerbaijan v. Armenia* (no. 47319/20), Council of Europe: European Court of Human Rights, 15.01.2021; Nurlan Mustafayev, ‘Azerbaijan v. Armenia before the European Court of Human Rights: The Protection of Property Rights in Occupied Territories’, *Opinio Juris*, 06.08.2021, <https://opiniojuris.org/2021/08/06/azerbaijan-v-armenia-before-the-european-court-of-human-rights-the-protection-of-property-rights-in-occupied-territories/> (Son erişim 15.09.2022).

33 Age.

34 Age.

35 *Chiragov and Others v. Armenia*, Application no. 13216/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, available at: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,5582d29d4.html> [Son erişim 17.09.2022]

Zalyan ve Diğerleri v. Ermenistan,³⁶ *Muradyan v. Ermenistan*,³⁷ ve *Sargsyan v. Azerbaycan*³⁸ kararlarında bu hususu incelemiştir ve muhtemeldir ki buradaki yaklaşımlar Azerbaycan'ın Ermenistan'a karşı başvurusunun değerlendirilmesi sırasında da göz önüne alınacaklardır. *Chiragov* başta olmak üzere, tüm bahsi geçen başvuruların Azerbaycan lehine bir içtihat ortaya koyduğu ortadadır. Etkin kontrolü değerlendirirken AİHM, kendi yarattığı 'yüksek entegrasyon' (*high integration*) testini uygulamış olup,³⁹ buna göre işgalci devlet ile yerel yönetim arasındaki ekonomik, finansal, askeri ve hukuki entegrasyonun ne ölçüde olduğunun değerlendirilmesi etkin kontrol testinin esasını teşkil etmektedir.⁴⁰ Okuyucunun takdir edeceği üzere bu test, UAD'nin *Nikaragua* kararındaki test ile EYUCM'nin genel kontrol testi arasında bir yere oturmaktadır. Davanın mahkeme önüne geldiği tarihte Ermeni kuvvetlerinin ihlale konu fiillere direkt dâhiliyesinin ne ölçüde olduğuna dair çoğunluklu ikincil delillerin olması, mahkemeyi bu yönde bir teste başvurmayla yöneltmiştir.⁴¹

Fakat, her ne kadar bu dava ve yüksek entegrasyon testi başvurular lehine sonuç doğurduysa da, Azerbaycan'ın 2021 yılındaki başvurusu açısından iki muhtemel sorun göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki tazminat miktarı sorunudur.⁴² *Chiragov* davasında ihlal bulan AİHM, başvuru başına 5000 avroluk tazminata hükmetmiştir. 25 yıllık mülkiyet hakkının ihlaline dair bu tazminat miktarı malum olduğu üzere oldukça düşük görünmektedir. Mahkeme kısıtlayıcı bir yaklaşımla

36 *Zalyan and Others v. Armenia*, (Applications nos. 36894/04 and 3521/07), Council of Europe: European Court of Human Rights, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161408%22%5D%7D>. [Son erişim 17.09.2022]

37 *Muradyan v. Armenia*, (Application no. 11275/07), Council of Europe: European Court of Human Rights, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22muradyan%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-168852%22%5D%7D>. [Son erişim 17.09.2022]

38 *Sargsyan v. Azerbaijan*, (Application no. 40167/06) Council of Europe: European Court of Human Rights, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22sargsyan%22%5D%2C%22itemid%22:%5B%22001-179555%22%5D%7D>. [Son erişim 17.09.2022]

39 *Chiragov and Others v. Armenia*, (Application no. 13216/05), para. 118.

40 Nurlan Mustafayev, 'Who Has Effective Control in Azerbaijan's Karabakh Region?', EJIL Talk, 4.07.2022, <https://www.ejiltalk.org/who-has-effective-control-in-azerbajians-karabakh-region/> (Son erişim 16.09.2022); Council of Europe/European Court of Human Rights, 'Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights: Obligations to Respect Human Rights – Concepts of "Jurisdiction" and Imputability', updated on 31 December 2019, p 17.

41 *Chiragov and Others v. Armenia*, (Application no. 13216/05), para. 180.

42 Genel olarak bkz. Tom Allen, "Compensation for Property Under the European Convention on Human Rights", 28 MICH. J. INT'L L. 287 (2007).

konuyu ele almıştır. Tazminatın ‘siyasi düzeyde çözüm bekleyen’ bir soruna dair ‘belirli’ maddi kayıplar ve manevi zararlar için hükmedildiğini belirten mahkeme,⁴³ uzun süredir devam eden ihlaller için bütünüyle tazminin mümkün olmadığını ve herhalde politik çözüm bekleyen bir münasebete dair bu tutucu yaklaşımın daha doğru olduğunu ima etmiştir. Mahkeme ihtilafın istisnai niteliği, uzun bir sürenin geçmesi, tazminatın kesin olarak hesaplanmasındaki zorluk, mülkiyet belgelerinin kesin olmaması vb. ‘ölçülemezler’ nedeniyle, maddi tazminat başlıklarını ‘mülkiyete erişimin engellenmesi, ve göçe zorlanan kimselerin arazilerinden elde edebilecekleri gelir kaybı ve artan yaşam giderleri’ ile sınırlamıştır.⁴⁴

Ancak Nurlan Mustafayev’in dikkat çektiği üzere bu yönde bir yaklaşım, özellikle devletlerarası başvurunun niteliği de göz önüne alındığında, beraberinde çok sayıda soru işaretini getirmektedir.⁴⁵ Her şeyden önce ihlalin gerçekleşmemiş olması halinde ihlalin mağdurlarının maddi ve manevi ek kazancının 5000 avro olacağı varsayımı ziyadesi ile problemlidir (*restitutio in integrum*). Dahası, ‘uzun süredir devam eden çatışmalar’ ve ‘ölçülemeyen’ gibi belirsiz kriterler, mülkiyet hakları ihlalleri için *restitutio in integrum* yerine ‘sembolik’ bir tazminat verilmesini haklı çıkaracak nitelikte midir?⁴⁶ AİHM’in bu hususlardaki değerlendirmeleri yetersiz görünmektedir. Mahkemenin *Chiragov* değerlendirmesindeki bir başka sorun ise Ermenistan’ın iç yasalarının yerinden edilen Azerbaycanlı mağdurlara herhangi bir tazminat ödenmesine izin vermediğinden cihetle, *restitutio in integrum* ilkesi yerine sembolik bir mali zarar kabulü ile hareket etmesidir.⁴⁷ Yine mahkemenin kamu mallarında ve altyapıya ilişkin ortaya çıkan zararları nasıl ve ne ölçüde değerlendireceği sorusu öne çıkmaktadır. Her ne kadar kamu malları sözleşme kapsamında korunan nitelikte değilse de, kültür, din ve eğitim merkezlerinin uğradığı zararlar şüphesiz ki AİHS ile korunan diğer haklar bakımından bağlantılı ihlale yol açacaktır. Dahası altyapıya verilen zararın bireysel mülkiyet hakkının kullanımını imkânsız veya zor hale getirmesi de mahkemece göz önünde bulundurulması gerekebilecek hususlardandır. Son kertede mahkemenin işgalci gücün yarattığı ‘uzun süredir devam eden çatışmalar’ ve

43 *Chiragov and Others v. Armenia*, (Application no. 13216/05), para. 119,195.

44 *Ibid* para 198.

45 Nurlan Mustafayev, ‘Azerbaijan v. Armenia before the European Court of Human Rights: The Protection of Property Rights in Occupied Territories’, *Opinio Juris*, (n 32).

46 *Age*.

47 *Age*.

**Sıcak Savaşın Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**

'ölçülemeyenler' gibi olgular, işgalci tarafın lehine sonuç doğuracak biçimde değerlendirmemesi esas olmalıdır.⁴⁸

AİHM önündeki başvuruların sadece bu açılardan dahi ne denli karmaşık hukuki sorunlara işaret ettiği aşikardır. Öte taraftan AİHM başvurularının konusunu teşkil eden hususlar buzdağının sadece görünen yüzüdür. Kültürel varlıkların yok edilmesinden doğan zararların tazmini,⁴⁹ hukuka aykırı işgalden doğan sorumluluk bağlamında Azerbaycan'a ödenmesi lazım gelen tazminat,⁵⁰ insancıl hukuk ihlallerinin sorumlularının yargı önüne getirilmesi ve savaş esirlerinin durumu,⁵¹ çevreye ve doğal kaynaklara verilen zararlar,⁵² gibi hususlar ya AİHS kapsamına girmemekte yahut ancak dolaylı yollardan Sözleşmenin konusunu oluşturabilmektedir. Bu meselelere ilişkin gerek Azerbaycan'ın gerekse Ermenistan'ın farklı hukuki başvuru yollarını değerlendirdiklerini ve önümüzdeki dönemde farklı uluslararası uyuşmazlık çözüm mekanizmalarına iddialarını taşıyacaklarını tahmin etmek güç değildir.⁵³ Öte tarafta, *Chiragov* kapsamında ortaya konan 'yüksek entegrasyon' testinin yaratacağı diğer önemli sorun da bu noktada ortaya çıkacaktır. Şöyle ki, katı delil standartları uygulayarak bağlamsal delilleri ikincil plana atmak hibrid savaş biçimine dolaylı yoldan prim tanınması sonucunu doğuracaktır. Zira *Chiragov* davasındaki gibi bir testin uygulanması özellikle Ermenistan'ın ihlallerinden doğan devlet sorumluluğunu incelerken ihlali lehine sonuç doğuracaktır.⁵⁴ Mustafayev'in not ettiği üzere etkin kontrolü değerlendirirken deliller açısından getirilen yüksek standart işgal edilen

48 Age; Nurlan Mustafayev, 'Small Hiroshima': Addressing Systemic Cultural Heritage Erasure in Formerly Armenia-Occupied Territories', *Opinio Juris*, 04.08.2022, <https://opiniojuris.org/2022/08/04/small-hiroshima-addressing-systemic-cultural-heritage-erasure-in-formerly-armenia-occupied-territories/> (Son erişim 14.09.2022)

49 Age.

50 Institute on Law and Human Rights, 'Legal aspects of armenian compensation for damages to Azerbaijan as a result of aggression', <http://huquq.org.az/publication/legal-aspects-of-armenian-compensation-for-damages-to-azerbaijan-as-a-result-of-aggression/> (Son erişim 14.09.2022)

51 Yücel Acer, 'The War Crimes of Armenia International Law and The Military Acts of Armenia In and Around Karabakh', SETA, 11.11.2020, No. 70, <https://setav.org/en/assets/uploads/2020/11/A70En.pdf> (Son erişim 14.09.2022), Jeremy Julian Sarkin, 'Law and State Practice in Azerbaijan: Dealing with the Issues Concerning the Search, Exhumation and Identification of Missing Persons in Conflict Zones', *Caucasus Survey*, 2022, 10(2), 201-222.

52 Gunay Hajiyeva, 'Azerbaijan To Launch Legal Proceedings Demanding Compensation for Damage and Ecological Terror Committed by Armenia', *Caspian News* (n 9)

53 Age.

54 Nurlan Mustafayev, 'Azerbaijan v. Armenia before the European Court of Human Rights: Revisiting the Effective Control Test after the "44-Day War"', *Opinio Juris*, (n 3)

bölgelerdeki insan hakları ve diğer ihlallerinden dolayı genel devlet sorumluluğunu belirleme yönündeki doktriner sınırlama ile birleştiğinde

hibrit veya dolaylı bir askeri işgalin sonuçları için yasal sorumluluktan kaçmak için alan yaratmaktadır. Mahkeme (AİHM), bu tür riskleri göz önünde bulundurarak, diğer bölge dışı yargı davalarından farklı olarak, hibrit askeri işgale nevi şahsına münhasır bir mesele olarak yaklaşmalıdır. Askeri işgal gerçeği tespit edilirse, atıf testinden vazgeçmeli ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamındaki değerlendirme ('genel' yerine) tam devlet sorumluluğu ile sonuçlanmalıdır. Bu bağlamda, Chiragov testi (yüksek entegrasyon testi), açık kaynaklı bilgileri içeren daha esnek kanıt kurallarıyla birleştiğinde, bu iki doktrini bir yakınsama noktasına getirebilir ve Mahkeme'nin içtihadındaki kritik boşlukları kapatabilir.⁵⁵

Bu hukuki meselelere ek olarak öne çıkan ve kısaca değinilecek diğer hususlar ise Karabağ bölgesindeki Ermeni azınlık için bir self-determinasyon hakkı doğup doğamayacağı ile Azerbaycan'ın işgale uğramış bölgeleri hangi hukuki doktrine dayanarak kurtardığı sorunudur. Sonraki meseleden başlarsak, neşriyatta ortaya konulan temel soru 'bir devletin topraklarının bir kısmı başka bir devlet tarafından uzun süre işgal edildiğinde, eski devlet, topraklarını geri almayı amaçlayan askeri operasyonları haklı çıkarmak için yine de meşru müdafaa hakkını kullanabilir mi' olmuştur?⁵⁶ Bu soru karşısında görüşler ikiye ayrılmıştır, Türkiye'nin de katıldığı görüşe göre bu mümkünken,⁵⁷ bazı hukukçular menfi yönde görüş bildirmiştir.⁵⁸ Malum olduğu üzere, uluslararası hukukta BM Şartının 51. Maddesiyle de güvence altına alınmış meşru müdafaa hakkının kullanılması için bir devletin silahlı saldırı altında olması, bu hukuk dışı saldırıyı savuşturmak için güç kullanımının ise kesinlikle 'gerekli' ve kullanılan kuvvetin 'orantılı' olması gerekmektedir.

55 Age.

56 Tom Ruys and Felipe Rodríguez Silvestre, 'The Nagorno-Karabakh Conflict and the Exercise of "Self-Defense" to Recover Occupied Land', *Opinio Juris*, 10.11. 2020 <https://www.justsecurity.org/73310/the-nagorno-karabakh-conflict-and-the-exercise-of-self-defense-to-recover-occupied-land/> (Son erişim 17.09.2022)

57 Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence* (6th ed.). Cambridge: Cambridge University Press (2017), pp. 61-64; Dapo Akande and Antonios Tzanakopoulos, *Legal: Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory*, *European Journal of International Law*, Volume 32, Issue 4, November 2021, Pages 1299-1307.

58 Tom Ruys and Felipe Rodríguez Silvestre, 'Illegal: The Recourse to Force to Recover Occupied Territory and the Second Nagorno-Karabakh War', (n 4).

**Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**

Meşru müdafaa savı bağlamında sorulması gerek temel soru Azerbaycan'ın silahlı bir saldırı altında olup olmadığıdır, diğer bir deyişle işgalin kendisinin devam eden bir silahlı saldırı olarak kabul edilebilip edilemeyeceğidir. Kanımızca bu sorunun cevabı evet olmalıdır, zira işgalin kendisi, doğası gereği silahlı bir saldırdır.⁵⁹ Nitekim BM Genel Kurulunun saldırı suçunu tanımlarken, bir saldırı eylemi örneği olarak '[bir] istila veya saldırıdan kaynaklanan ... başka bir devletin veya onun bir bölümünün işgali' durumunu vermiştir.⁶⁰ Tom Ruys ve Felipe Rodríguez Silvestre - kendileri katılmasalar da - bu sonuca gai yorum metoduyla da varılabileceğini belirterek, işgal altındaki mağdur bir devlete meşru müdafaa hakkını kullanmak ve işgalden kurtulmak için sınırlı süre vermek hem toprak bütünlüğünün korunması amacını boşa çıkaracağını, hem saldırgan devletlerin yaptıklarının yanına kâr kalmasını sağlayacağını ve realist pozisyonu güçlendireceğini hem de *ex iniuria jus non oritur* (yasal haklar hukuka aykırı fiillerden doğmaz) ilkesiyle çelişeceğini aktarmaktadır.⁶¹

Öte taraftan karşı görüş, her şeyden önce saldırının devam etmekle beraber, 'silahlı saldırının' devam etmediğini öne sürmektedir. Bu görüşü savunanlar BM Şartının meşru müdafaa hakkını güvence altına alan 51. Maddesinde silahlı saldırı için kullanılan 'occur' kelimesinin kullanılmasından böyle bir saldırının spesifik bir zamanda ortaya çıkan nitelikte olduğu çıkarımını yapmaktadırlar.⁶² Dahası saldırı ve cevabın arasında makul bir zamansal bağ olmasına dair genel kabulün Azerbaycan'ın meşru müdafaa argümanını zayıflattığını söylenmektedir.⁶³ Bu görüş 51. Maddenin de dolaylı olarak atf ettiği ve bağlayıcı kaynaklardan olan uluslararası teamül hukukunda, meşru müdafaa'nın kapsamını belirleyen 'Caroline Olayının' muhtevasından doğmakta olup, ilgili norm meşru müdafaa gerekliliğinin ancak 'anında, ezici, hiçbir başka yol ile karşılık verilemeyecek ve hiçbir müzakere imkanı bırakmayan saldırılar karşısında' hasıl olacağını belirtmektedir. Buradaki temel iddia işgalin hem 'anında ve ezici' olma, hem de, 'müzakere imkanı bırakmama' kriterlerini sağlamayacağıdır.

59 Benzer yönde bir değerlendirme için, Dapo Akande and Antonios Tzanakopoulos, Legal: Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory, (n 57).

60 Madde 3(a), Definition of Aggression, United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX).

61 Tom Ruys and Felipe Rodríguez Silvestre, 'The Nagorno-Karabakh Conflict and the Exercise of "Self-Defense" to Recover Occupied Land', *Opinio Juris*, (n 56).

62 Age.

63 Tom Ruys, *'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice* (Cambridge Studies in International and Comparative Law). (2010). Cambridge: Cambridge University Press, s. 99ff.

Kanaatimizce bu iki görüşe de katılmak zordur. Öncelikle ‘occur’ kelimesi üzerinden yapılan lafzi yorum, işgalin her gün yenilenen ve doğası gereği silahlı saldırı niteliğine haiz olan bir eylem olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir.⁶⁴ Öte taraftan daha kuvvetli bir sav olan işgalin bir saldırı olarak ‘anında ve ezici’ niteliğini kaybettiği ve müzakere imkanının artık doğduğudur. İlk bakışta makul görünen bu görüşü kabul etmek toprak bütünlüğünün korunması ilkesine büyük zarar verecek, güce sahip devletler yanında ‘apologist’ bir yaklaşım olmakla kalacaktır. Başka bir deyişle safi lafzi yorumu *de facto* olarak gai yorumun önüne koymak ve her olayı kendi özelinde değerlendirmeyi reddetmek ziyadesi ile menfi sonuçlara yol açmaya muktedirdir.⁶⁵

Bu çerçevede getirilen bir başka karşı sav ise uluslararası barış ve istikrarı korumasının ve devletlerin sınır anlaşmazlıklarını silahlı kuvvete başvurarak çözemeyeceğine dair yarışan ilkelerin, toprak bütünlüğü adına kuvvet kullanmayı engelleyeceğidir.⁶⁶ Bu sav temelinden çürük ve hatalıdır zira, evleviyetle, Karabağ sorununu bir sınır uyuşmazlığı olarak tanımlamaktadır. Öyle ki bu görüşü savunan Ruys ve Silvestre, Etiyopya-Eritre İddiaları Komisyonu’nun kararındaki ‘devletler arasındaki sınır anlaşmazlıkları o kadar sıktır ki, yasadışı bir şekilde işgal edildiği iddia edilen topraklar için tehdit veya güç kullanımının yasaklanmasına ilişkin herhangi bir istisna, uluslararası hukukun temel bir kuralında büyük ve tehlikeli bir boşluk yaratacaktır’ kıssasının, Azerbaycan-Ermenistan durumuna da uygulanacağını öne sürmektedir.⁶⁷ Binaenaleyh, işgal ile sınır uyuşmazlığı hukuki olarak aynı statüyü taşımamaktadır. Uluslararası hukuk ve BM kararları ile Azerbaycan’ın olduğu ve Ermenistan’ca açıkça işgal edilen topraklara dair bir ‘sınır uyuşmazlığı’ yoktur.⁶⁸

64 Karşı görüş için bkz. Bernhard Knoll-Tudor and Daniel Mueller, At Daggers Drawn: International Legal Issues Surrounding the Conflict in and around Nagorno-Karabakh, EJIL: Talk, November 17, 2020, <https://www.ejiltalk.org/at-daggers-drawn-international-legal-issues-surrounding-the-conflict-in-and-around-nagorno-karabakh/> (Son erişim 17.09.2022).

65 Aynı yönde görüş için bkz. Aytekin Kaan Kurtul, ‘The Karabakh Armistice: Between the Principle of Territorial Integrity and Peoples’ Right to Self-Determination’, CILJ Blog, December 17, 2020, <http://cilj.co.uk/2020/12/17/the-karabakh-armistice-between-the-principle-of-territorial-integrity-and-peoples-right-to-self-determination/> (Son erişim 17.09.2022).

66 Ruys and Silvestre, ‘The Nagorno-Karabakh Conflict...’

67 Ibid.; Eritrea-Ethiopia Claims Commission - Partial Award: Jus Ad Bellum - Ethiopia’s Claims 1-8 19 December 2005 VOLUME XXVI para.10.

68 Dapo Akande and Antonios Tzanakopoulos, “Legal: Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory”, European Journal of International Law, Volume 32, Issue 4, November 2021, Pages 1299–1307.

Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri

Öte taraftan, Quincy Wright gibi yazarların ortaya koyduğu ‘sınırlarını düşmanca saldırılara karşı savunmayı ihmal eden bir Devlet, çok geçmeden bunu yapma hakkını kaybeder ve meşru mülkiyetini geri almak için yalnızca Birleşmiş Milletler’in müzakerelerine veya eylemlerine güvenebilir’ gibi görüşler hem pozitif hukukta yeri olmayan hem de gerçeklikten kopuk niteliktedir.⁶⁹ Nitekim ne Wright ne de benzer görüşü ifade eden kurum ve kişiler,⁷⁰ bu tespitlerinin pozitif hukuktaki kaynağını göstermemektedir. Fakat Ruys ve Silvestre’nin haklı olduğu husus şudur ki barış ile toprak bütünlüğü arasında bir denge bulunması şarttır. Ancak BM’nin ve uluslararası hukukun haklı olanın hakkını teslim etmekte bu denli başarısız olduğu durumlarda, ‘legalistic’ yaklaşımlarla politik gerçeğin ve hakkaniyetin önünü almanın uzun vadede barışa katkı getirmeyeceği açıktır.⁷¹ Günün sonunda Azerbaycan 30 yıllık bir süre boyunca uluslararası hukukun uygulanması için diplomatik girişimlerin hepsini yapmış, ancak uluslararası toplum ve BM sistemi haksızlığın tamirini sağlayamamıştır.⁷²

Son olarak değinmemiz gereken hukuki tartışma konusu, Karabağ bölgesindeki Ermeni azınlık için self-determinasyon hakkının doğup doğmadığı sorusudur. Bu hususu sona bırakmamız tesadüf eseri değildir, zira uluslararası neşirde de not edildiği üzere,⁷³ UAD önündeki Ermenistan başvurusu son tahlilde ırk ayrımcılığından mütevellit bir self-determinasyon (halkların kendi kaderini tayin) hakkı devşirmeyi ve son tahlilde Karabağ Ermenilerinin ‘çare olarak ayrılma hakkına’ (*remedial secession*) sahip olduğunu iddia etmeyi amaçlamaktadır. Halkların kendi kaderini tayin hakkı BM düzeninde kabul görmüş bir ilke olmakla beraber, ilkenin amacı ve sınırı kolonileştirilmiş halkların gerekli siyasi ve toplumsal tekâmülü sağladıkları vakit kendi kaderlerini tayin edebilmelerinin sağlanmasıdır. Çare olarak ayrılma doktrini ise 1970’li yıllarla beraber ortaya çıkmış olup, bu hak ile baskılanmış ve

69 Quincy Wright, ‘The Goa Incident’, *The American Journal of International Law* 56, no. 3 (1962): p.629.

70 Örneğin, Constantinos Yiallourides, Markus Gehring & Jean-Pierre Gauci, ‘The Use of Force in relation to Sovereignty Disputes over Land Territory’, *The British Institute of International and Comparative Law (BIICL)*, 2018, https://www.biicl.org/documents/2_territorial_disputes_web_ready_version.pdf (Son erişim 11.09.2020)

71 Akande and Tzanakopoulos, “Legal: Use of Force in Self-Defence...”.

72 Ancak kimi yazarlara göre bu gerçek dahi güç kullanımını meşru kılmamaktadır. Bernhard Knoll-Tudor and Daniel Mueller, *At Daggers Drawn: International Legal Issues Surrounding the Conflict in and around Nagorno-Karabakh*, (n 64)

73 Wang, ‘Warfare to Lawfare under CERD: Armenia v. Azerbaijan and Azerbaijan v. Armenia’, (n 6).

bir devlet içinde kendilerini gerçekleştirmelerine izin verilmeyen (*internal self-determination*) toplulukların da, son çare olarak, ayrılıp yeni bir devlet kurmalarına cevaz verilmesi gerektiği fikri ortaya atılmış.⁷⁴

Bu mesele özellikle UAD'nin Kosova danışma görüşüne dair yaptığı inceleme bağlamında gündeme gelmiştir. Öyle ki, İsviçre gibi bazı ülkeler UAD'ye gönderdikleri deklarasyonlarda 'son çare olarak ayrılma' ilkesinin muteberliğini kabul etmişlerdir.⁷⁵ Fakat uluslararası hukuk doktrinindeki hâkim görüş, iddia edilen bu hakkın temellerinin zayıf olduğu, belirli bir standarda bağlanmasının mümkün görünmediği ve son tahlilde uluslararası güvenliği tehlikeye atabilecek bir fikir olduğu yönündedir.⁷⁶ Nitekim UAD, *Kosova Danışma Görüşünde* bu hakkın varlığı veya yokluğuna dair bir değerlendirme yapmaktan kaçınmıştır. Bu bakımdan 'çare olarak ayrılmanın' uluslararası hukukta kabul görmüş bir hak olduğunu öne sürmek güçtür.⁷⁷ Zira her ne kadar Helsinki Sonuç Bildirgesi⁷⁸ ve BM Devletler Arası İlişkilerin Dostça Yürütülmesi ve İşbirliği hakkında Deklarasyon⁷⁹ gibi belgeler ve Quebec eyaleti ile alakalı Kanada Yüksek Mahkemesinin kararı gibi kimi kararlar⁸⁰ son çare olarak ayrılma hususunu dile getirirse de, ne bu yönde baskın bir pratik ne de *opinio iuris* oluşmuştur.⁸¹ Dahası bu belgelerde ve kararlarda esas olanın '*internal self-determinasyon*' ve toprak bütünlüğü olduğu vurgulamaktadır.⁸²

74 United Nations General Assembly (UNGA) The Declaration on Principles of International Law Concerning Friendly Relations and Co-operation Among States in Accordance with the Charter of the United Nations (October 24, 1970) UNGA Resolution 2625, annex, principle 5, [7].

75 Elizabeth Wilmshurst, 'Ukraine: Debunking Russia's legal justifications', Chatham House, 24.02.2022, at <https://www.chathamhouse.org/2022/02/ukraine-debunking-russias-legal-justifications> (Son erişim 17.09.2022); *Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion)*, General List No. 141, International Court of Justice (ICJ), 22 July 2010, para 88.

76 Jure Vidmar, 'Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice' 6 St Antony's International Review (2010) pp 37–56.

77 Age.

78 Organisation for Security and Co-Operation in Europe, Helsinki Final Act (signed 1st August 1975), Principle VIII

79 Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-Operation among States, UN Doc. A/8082 (1970).

80 Supreme Court, Secession of Quebec [1998] 2 SCR 217.

81 Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion), General List No. 141, International Court of Justice (ICJ), 22 July 2010, para 82.

82 Mia Rabel, 'Is There a Right to Secession in International Law?' E-International Relations, 18.05.2020, <https://www.e-ir.info/2020/05/18/is-there-a-right-to-secession-in-international-law>, (Son erişim 17.09.2022).

Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri

Bu genel malumata müteakip Karabağ'a ilişkin tartışmalara dönersek, evleviyetle not etmek gerekir ki sözde Artsakh Cumhuriyeti'nin 1992 yılındaki bağımsızlık bildirgesi uluslararası hukukça yasaklanmış bir girişim olmamakla beraber⁸³, self-determinasyon ve devlet olmaya dair şartlar sağlanmadıkça da kendi başına hukuki etki etmeye muktedir bir eylem niteliğine de haiz değildir.⁸⁴ Yine hâkim olan görüşe göre bu yönde bir bildirgenin Sovyet Anayasasına göre de geçerliliği yoktur. 1991 yılı sonunda Sovyetler Birliği dağılırken, kendi kaderini tayin hakkı var olan cumhuriyetlerin sınırları ile tahdidi olarak belirlenmişti.⁸⁵ Nitekim Yugoslavya'daki benzer durum ve soruları inceleyen Badinter Komitesi, 'şartlar ne olursa olsun, kendi kaderini tayin hakkının, bağımsızlık zamanında [Federasyon içindeki mevcut cumhuriyetlerin] mevcut sınırlarda (*uti possidetis iuris*) değişiklikler içermemesi gerektiğini" değerlendirdi.⁸⁶

Pek tabii ayrılma hakkının olmaması, Karabağ'daki Ermeni nüfusunun kendi kaderini tayin hakkı olmadığı anlamına gelmemektedir, nitekim *uti possidetis* ve self-determinasyon ilkeleri karşılıklı münhasır değildir.⁸⁷ Ancak Badinter Komitesi'nin de tespit ettiği üzere bu hak 'internal self-determinasyon' hakkı niteliğinde olup, bir bağımsızlık hakkını değil ve fakat azınlıkların buldukları devletin içinde ulusal ve uluslararası garantiler ile kendilerini gerçekleştirme hakkını ifade etmektedir.⁸⁸ Bernhard Knoll-Tudor ve Daniel Mueller 1991 yılında bu yönde bir self-determinasyon hakkının ihlaline veya sağlandığına dair net bir delil olmadığını isabetli şekilde not etmekteledir.⁸⁹

Buna ek olarak Azerbaycan'ın 'internal self-determinasyon' hakkını sağlamadığı durumda dahi, çare olarak ayrılma hakkının doğacağına bir

83 Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion), General List No. 141, International Court of Justice (ICJ), 22 July 2010, para 79.

84 Bernhard Knoll-Tudor and Daniel Mueller, At Daggers Drawn: International Legal Issues Surrounding the Conflict in and around Nagorno-Karabakh, (n 64)

85 Krüger Heiko, *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis*. Springer Science & Business Media, 2010. 28-39

86 Alain Pellet, 'The opinions of the Badinter Arbitration Committee a second breath for the self-determination of peoples.' Eur. J. Int'l L. 3 (1992), Opinion no. 2 para 1.

87 Aytekin Kaan Kurtul, 'The Karabakh Armistice: Between the Principle of Territorial Integrity and Peoples' Right to Self-Determination' (n 65)

88 Alain Pellet. 'The opinions of the Badinter Arbitration Committee a second breath for the self-determination of peoples.' (n 86)

89 Bernhard Knoll-Tudor and Daniel Mueller, At Daggers Drawn: International Legal Issues Surrounding the Conflict in and around Nagorno-Karabakh, (n 64).

hukuki çıkarım yapmak gerek mahkeme kararları ışığında,⁹⁰ gerekse uluslararası hukukun pozitif normları bağlamında mümkün değildir. Her ne kadar Ermeni çevreleri gerek bunun mümkün olduğunu, gerek uluslararası hukukta bir doktrin olmakta öteye geçmeye ‘koruma yükümlülüğünün’ şartlarının oluştuğunu, gerekse İkinci Karabağ Savaşı ile beraber artık ‘son çare olarak ayrılma hakkının’ ortaya çıktığını söyleseler de, buna binaen ortaya koydukları hukuki ve maddi argümanlar güçlü olmaktan çok uzaktır. Dahası bir an için ‘son çare olarak ayrılmanın’ hukuki muteberliği ve Karabağ’daki Ermeniler için gerekli şartların oluştuğu kabul edilse dahi, sözde Artsakh Cumhuriyetinin uluslararası hukuk nezdinde devlet olabilme niteliğine haiz olmadığı, mahkeme kararları ile sabit olduğu üzere, egemen bir güç olmayıp Ermenistan’ın kukla yönetimi olduğu malumdur.⁹¹ Knoll-Tudor ve Mueller isabetli olarak belirttiği üzere ortada devlet olma niteliği yahut girişiminde bir yönetimden ziyade başka bir devletin işgali durumu vardır.⁹² Bu hakikat BM Güvenlik Konseyi Kararları ile de teyit edilmiştir.⁹³

Bu gerçeklerin farkında olan Ermenistan tarafı için yeni gelişen hukuki strateji (1) Azerbaycan’daki ve özellikle Karabağ’daki Ermeni nüfusun ‘internal self-determinasyon’ haklarının engellendiği ve ayrımcılığa uğradıklarını kanıtlayarak bağımsızlık için hukuki gerekçelendirme yaratmak ve (2) Azerbaycan’ın ağır insan hakları ihlalleri işlediğinden bahisle uluslararası toplumun anlaşmazlığa müdahalesini sağlamaktır. İşte tam olarak bu noktada UAD önündeki başvuruların neden bu denli önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Ermenistan’ın kendi davasında kazanacağı her bir başarı bu politik ajandaya hizmet edecekken, Azerbaycan’ın başarısı sahada kazanılan zaferin, hukuki ve politik olarak sağlamlaştırılmasını ve temellendirilmesini sağlayacaktır. Bu bakımdan UAD önündeki karşılıklı davalar basit bir hukuki uyumsuzluk çözümünden ziyade, ‘moral’ üstünlük savaşıdır. Makalemizin müteakip ve son kısmı hususiyetle bu davalara yoğunlaşacaktır.

90 *East Timor (Portugal v. Australia)*, Judgment, I. C.J. Reports 1995, p. 90

91 Chiragov and Others v. Armenia, (Application no. 13216/05), para. 176, ; Bernhard Knoll-Tudor and Daniel Mueller, *At Daggers Drawn: International Legal Issues Surrounding the Conflict in and around Nagorno-Karabakh*, (n 64).

92 Ibid.; Council of Europe, ‘The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference’, Resolution 1416 (2005), Assembly debate on 25 January 2005 (2nd Sitting) (see Doc. 10364, report of the Political Affairs Committee, rapporteur : Mr Atkinson). Text adopted by the Assembly on 25 January 2005 (2nd Sitting).

93 UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 14 March 2008, 62/243. T, The situation in the occupied territories of Azerbaijan.

Ermenistan ve Azerbaycan'ın Uluslararası Adalet Divanına Başvuruları ve CERD'in Kullanımı Sorunu

Ekim 2021'de bir hafta arayla UAD'ye başvuran Ermenistan ve Azerbaycan, davalı devletin CERD kapsamında ırk ayrımcılığı yaptığının tespitini, ayrımcı fiillerin durdurulmasını ve oluşan maddi manevi zararların tazminini talep etmiş olup, iki devletin de başvurusu ihtiyati tedbir (*provisional measures*) isteği de içermekteydi. UAD, Aralık 2021 tarihli kararında iki tarafın başvurusu için de çeşitli ihtiyati tedbir kararları vermiştir. Bunlara geçmeden önce CERD ile alakalı kısa malumat vermek gerekirse; CERD, özellikle ırka dayalı farklı muamele ve 'apartheid' olmak üzere her türlü ırk ayrımcılığını yasaklar. Sözleşmenin ilk yedi maddesi oldukça geniş ifadeler ile neyin ırk ayrımcılığı teşkil edeceğini belirtir, ve bu bağlamda taraf devletlere kendi yetki alanları dahilinde ırk ayrımcılığını ortadan kaldırma, önleme ve bunlarla mücadele etme yükümlülüğünü yükler. Ermenistan'ın 1993 yılında, Azerbaycan ise 1996 yılında katıldığı Sözleşmenin 22. Maddesi, CERD kapsamındaki uyuşmazlıklar ile alakalı UAD'nin yetkisini şu şekilde düzenlemektedir.

Bu Sözleşmenin yorumlanması veya uygulanmasına ilişkin olarak iki veya daha fazla Taraf Devlet arasındaki, müzakere veya bu Sözleşmede açıkça belirtilen usullerle çözülmeyen herhangi bir anlaşmazlık, anlaşmazlığın taraflarından herhangi birinin talebi üzerine, taraflar başka bir çözüm yolu üzerinde anlaşmadıkça, karar için Uluslararası Adalet Divanı'na sevk edilecektir.

Bu çerçevede tarafların evleviyetle müzakere yoluna başvurması ve ancak müzakereler sonucu çözülemeyen anlaşmazlıkların UAD önüne getirilmesi öngörülmüştür. 2008 yılında Gürcistan'ın Rusya'ya karşı yaptığı başvuru bu usul şartının sağlanmadığı gerekçesi ile ve Rusya'nın ilk itirazları kapsamında esasa girilmeden reddedilmiştir.⁹⁴ Gürcistan bu madde kapsamındaki müzakere hükmünün vazgeçilmez bir gereklilikten ziyade tarafların yararlanabilecekleri bir opsiyon olduğunu ileri sürmüştür. Rusya ise mahkemeye yaptığı ilk itirazlarda bunun bir gereklilik olduğunu ve Gürcistan'ın CERD kapsamında bir müzakere

94 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011.

yapıldığına dair kanıt sunamadığını belirtmiştir.⁹⁵ Mahkeme her ne kadar ihtiyati tedbir aşamasında aksine bir görüş bildirdiyse de, ilk itirazları değerlendirdiği 2011 yılında, CERD kapsamında gerçek bir ihtilafın olduğunu tespit ettikten sonra Rusya'nın bu itirazını incelemiş ve 10'a 6 oyla, taraflar arasında yapılan hiçbir görüşmenin temelde CERD'ün uygulanması ve yorumuna ilişkin ihtilafa dair samimi bir müzakere girişimi olmadığını tespit etmiştir. Başka bir deyişle mahkeme esasa ilişkin konuların sahici bir biçimde müzakeresi gerekliliğini vurgulamıştır.⁹⁶ Öte yandan mahkeme Rusya'nın uyuşmazlığın CERD ile alakalı olmadığına dair itirazını reddetmiş, bir ihtilafın yoğunluklu olarak hangi anlaşmazlıktan doğduğunu değil ve fakat genel uyuşmazlığın CERD kapsamına giren kısımlarının olup olmadığını incelediğini belirtmiştir.⁹⁷ Azerbaycan ve Ermenistan'ın başvuruları bakımında müzakere hususu bir itiraz meselesi haline gelmeyecek gibi görünmektedir. Zira Ermenistan'ın resmi mektubu ile başlatılan, direkt olarak CERD kapsamındaki belirli uyuşmazlıkları görüşme niyeti taşıyan ve iki tarafında kabul ettiği bir dizi görüşme ve mektuplaşma gerçekleşmiştir.⁹⁸ Öte yandan Rusya'nın esas uyuşmazlığın CERD ile alakalı olmadığına dair reddedilen itirazı kanımızca bu dava bakımından ilintilidir ve birazdan bu hususa geri dönecektir. Ancak öncelikle tarafların iddia ve taleplerini detaylandırmakta yarar vardır.

Ermenistan'ın başvurusu Azerbaycan'ın Ermeni etnik/ulusal kökenli bireyleri onlarca yıldır ırk ayrımcılığına maruz bıraktığını ve devlet politikası olarak Ermenilere karşı nefreti beslediğini iddia etmektedir (iki tarafta iddialarını 1990'lı yıllardan başlatmaktadır). Ermenistan ayrıca Azerbaycan tarafından etnik Ermenilere yönelik sistematik ayrımcılık, toplu katliamlar ve işkence fillerinin işlendiği iddiasında bulunmakta ve özellikle İkinci Karabağ Savaşı sırasında ciddi CERD ihlalleri olduğunu savunmaktadır. Bu noktada hemen not edilmesi gereken husus, Ermenilerin ulusal köken kavramını vatandaşlık ilişkisi

95 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (*Georgia v Russian Federation*). Oral pleadings, 8 September 2008, Mr Kolodkin, Agent of the Russian Federation, at paras 7,8,15,17 <http://www.icj-cij.org/docket/files/140/14713.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022); Phoebe Okowa, 'The international court of justice and the Georgia/Russia dispute', *Human Rights Law Review* 11, no. 4 (2011): 739-757.

96 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (*Georgia v. Russian Federation*), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011.

97 Age.

98 Wang, 'Warfare to Lawfare under CERD: Armenia v. Azerbaijan and Azerbaijan v. Armenia', (n 6).

Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri

ile değil, ortak milli kimlik olarak aktardıklarıdır. Bu ziyadesi ile anlaşılabilir bir vurgudur. Zira UAD, Katar'ın Birleşik Arap Emirlikleri'ne karşı başvurusunu reddederken vatandaşlığa dayanarak yapılan ayrımcılığın CERD kapsamına girmeyeceğini vurgulamıştır.⁹⁹ Böylece, her ne kadar bağlamsal olarak ziyadesi ile farklı bir başvuru olsa da, Katar vatandaşlarının ortaya çıkan politik gerilim nedeni ile sınır dışı edilmeleri, Katar şirketlerinin lisanslarının iptal edilmesi, Katar'lularla evlilik izinlerinin askıya alınması gibi uygulamalar Divan'ca Katar'ın başvurusunun CERD kapsamında değerlendirilmesi için yeterli görülmemiştir.¹⁰⁰ Ermenistan'ın – ve karşı başvuruda Azerbaycan'ın - ayrımcılığın etnik ve ulusal kimlik üzerinden yapıldığına dair yaptığı vurgu bu yönde bir kararın önüne geçmek adınadır.

Silahlı çatışmanın sona ermesinden bu yana Azerbaycan'ın Ermeni mahkumları ve tutukluları kötü muameleye maruz bıraktığı ve Bakü'de ırksal nefret ve Ermeni karşıtı duygular besleyen bir 'askeri zafer parkı' yarattığı iddiaları Ermenistan'ın ileri sürdüğü hususlardır. Bu bağlamda okul kitapları, hatıra pulları, siyasi demeçler ve benzeri bir dizi deliller de Ermenilerce mahkemeye sunulmuştur.¹⁰¹ Esasa ilişkin olarak, Ermenistan, Azerbaycan'ın CERD'nin yedi maddesini (CERD Madde 2-7) ihlal ettiğini iddia etmektedir. Ermenistan, Azerbaycan'ı Ermenileri hedef alan, keyfi gözaltı, işkence ve cinayet dahil üzere devam eden etnik zulüm ve şiddet kampanyası yoluyla sözleşmeyi ihlal etmekte suçlamaktadır.

Ermenistan'ın iddialarına göre Azerbaycan, Ermenilere karşı etnik temizliğe girişmiştir (CERD Madde 2-7'nin ihlali); Ermenilere karşı yapılan ırkçılık ve insanlık dışı muameleyi yüceltilmiş, ödüllendirilmiş ve bu muamelelere göz yummuştur (Madde 2, 4 ve 5(b)); Irksal üstünlüğe dayalı fikirlerin yayılması ve ırk ayrımcılığını ve ırk nefretini kışkırtmayı içeren propagandayı teşvik etmiştir (Madde 4); Ermenileri hedef alan nefret söylemini kolaylaştıran, hoş gören ve cezalandıramayan ve engelleyemeyen tavır takınmıştır (2. ve 4. Maddeler); Ermeni kültürel alanlarını ve mirasını sistematik olarak yok veya tahrip etmiştir (Madde 2, 4, 5 ve 7); Sivil toplum kuruluşlarının

99 Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, p. 71.

100 Age.

101 ICJ, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan), filed in the Registry of the Court on 16 September 2021 <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/180/180-20210916-APP-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022).

operasyonlarını kısıtlamış ve Ermenistan ve Ermenilerle uzlaşmaya çalışan insan hakları aktivistlerini tutuklamış, gözaltına almış ve mahkum etmiştir (Madde 2(1)(c) ve 2(1)(e)); Irk ayrımcılığını ortadan kaldırmak ve önyargılarla mücadele etmek için gerekli ve etkili önlemleri almamıştır (Madde 2(1)(d), 2(2) ve 7); Ermeni savaş esirleri, rehinelere ve diğer tutuklular da dahil olmak üzere Ermeniler, bireysel haklarından eşit şekilde yararlanma hakkından mahrum bırakmıştır (2. ve 5. Maddeler); Yetkili ulusal mahkemeler ve diğer devlet kurumları aracılığıyla Ermenilere eşit muamele ve etkili koruma ve başvuru yolları sağlamamış veya ırk ayrımcılığı eylemlerinin yol açtığı zarar için adil ve yeterli tazminat veya tazmin talep etme hakkını savunmamıştır (Madde 2, 5(a), ve 6).

Öte taraftan Ermenistan UAD'den bir dizi ihtiyati tedbir talep etmiştir. Bunlar Ermeni savaş esirlerinin ve diğer tutuklu vatandaşlarının serbest bırakılması ve savaş esirlerine CERD'e uygun muamelede bulunulması, Azerbaycan'ın bağımsız değerlendirmeye izin vermesi, Askeri Zafer Parkının kapatılması, nefret söyleminden kaçınılması, dini ve tarihi yapıların korunması ve Ermeni erişimine açık tutulması, kültürel ve dini Ermeni mirasının korunması, CERD kapsamındaki delillerin yok edilmesinden imtina edilmesi, anlaşmazlığı ağırlaştırmaktan kaçınılması ve mahkemeye düzenli raporlamada bulunması olmuştur.¹⁰²

Azerbaycan ise başvurusunda Ermenistan'ı yine aynı maddelerin ihlaliyle itham etmiştir. Buna göre Ermenistan, Azerbaycan'ın işgalden kurtarılmış topraklarındaki kara mayınlarının haritalarını paylaşmayarak ve iddiaya göre Karabağ'a kara mayınları yerleştirmeye devam ederek etnik temizlik yapmaya devam etmekte (Madde 2-7); Siber dezenformasyon, Azerbaycan karşıtı nefret gruplarının desteklenmesi ve hükümet tarafından düzenlenen Azerbaycan karşıtı propaganda ve nefret söylemi yoluyla Azerbaycanlılara karşı etnik şiddeti kışkırtmak için devam eden bir kampanyaya göz yummakta ve teşvik etmekte (2, 3 ve 5) Azerbaycanlıları ve Azerbaycan tarihinin veya kültürel mirasının her türlü izini temizlemek için sistematik bir etnik temizlik kampanyasına girişmiş olup, Azerbaycanlıların geri dönüşünün engellenmesi ve Ermenilerin ihtilafli topraklara yerleştirilmesinin kolaylaştırılmasını sağlamak için politika geliştirmektedir (Madde 2 ve 5).¹⁰³

102 Age.

103 ICJ, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Azerbaijan v. Armenia) filed in the Registry of the Court on 23 September 2021, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/181/181-20210923-APP-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022)

İhtiyati tedbir olarak, mayınların temizlenmesi için tüm adımların atılmasının sağlanmasını ve bilgi paylaşımını, mayın döşemekten vazgeçilmesini, Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı şiddet ve nefret söylemi yayan VoMA ve benzeri grupları desteklemekten vazgeçmesini, Twitter ve diğer sosyal medya ve geleneksel medya kanallarında Azerbaycanlılara atfedilen kamusal ve özel nefret söyleminin durdurulmasını, Azerbaycanlılara yönelik etnik saikli suçlara ilişkin iddialarla ilgili kanıtları toplamak, yok edilmesini önlemek ve muhafazasını sağlamak için etkili önlemler alınmasını, bu anlaşmazlığın çözümünü ağırlaştıracak, genişletecek veya zorlaştıracak her türlü tedbirden kaçınılmasını ve düzenli raporlama yapılmasını talep etmiştir.¹⁰⁴

Mahkeme ihtiyati tedbir taleplerine dair verdiği kararlarda, son dönemdeki uygulamalarından farklı ve şaşırtıcı bir şekilde iki tarafa da raporlama yükümlülüğü getirmemiştir. Öte yandan Azerbaycan aleyhine: (1) 2020 savaşı sırasında gözaltına alınan kişilere karşı şiddeti ve bedensel zararı önlemek; (2) Ermenilere yönelik ırk ayrımcılığı eylemlerini önlemek; ve (3) kültürel alanların vandalizmi/kutsallığına saygısızlık edilmesini önlemek tedbirlerine hükmetmiştir.¹⁰⁵ Öte yandan Ermenistan'ın Askeri Zafer Parkına ilişkin talebi Azerbaycan'ca rahatsızlık yaratan heykellerin ve miğferlerin kaldırılması adımları atıldığı için çözülen bir sorun/talep olarak değerlendirilmiştir.¹⁰⁶ Buna karşın mahkeme Ermenistan aleyhine verdiği tedbir kararlarında daha ketum davranmış ve (1) Ermenistan'daki etnik Azerilere yönelik kışkırtmayı ve ırksal nefreti önlemek için CERD ile uyumlu tüm önlemlerin alınmasına (özel gruplar dahil); ve (2) anlaşmazlığı ağırlaştıracak eylemlerden kaçınılmasına hükmetmiştir.¹⁰⁷ Her koşulda, verilen bu tedbir kararları ile mahkemenin birçok iddiayı CERD kapsamının içinde görmediği açıktır. Not edilmesi gereken bir diğer önemli husus da Yargıç Yusuf ve Ad-hoc yargıç Keith'in Azerbaycan

¹⁰⁴ Age.

¹⁰⁵ ICJ, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan), Request for the Indication of Provisional Measures, 7 December 2021. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/180/180-20211207-ORD-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022)

¹⁰⁶ Age.

¹⁰⁷ ICJ, Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Azerbaijan v. Armenia), Request for the Indication of Provisional Measures, 7 December 2021. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/181/181-20211207-ORD-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022).

aleyhine verilen (3) numaralı tedbir kararına katılmayıp, CERD'in kültürel varlıkları korumadığını belirtmesidir.¹⁰⁸

Sonuç: Esasa dair Beklentiler ve CERD'in Kullanımı Sorunu

An itibari ile Ermenistan'ın ve Azerbaycan'ın bu iddiaları ile alakalı sunduğu muhtelif delilleri incelemek hem makalenin fiziki sınırları hem de iddialarının doğruluğunu test etmenin memul olmamasından dolayı mümkün değildir. Dahası iddialar beyan ile genişleyebilecektir ve karşı-beyan ile taraflar iddialara konu delillere dair itirazlarını dile getireceklerdir. Ancak iki tarafında genel stratejisi kanaatimizce açıktır. Evleviyetle, birçok yazarın da not ettiği üzere,¹⁰⁹ CERD çok daha geniş bir anlaşmazlığı mahkemeye taşımak bir kez daha bir 'İngiliz anahtarı' olarak kullanılmaktadır. Taraflarının iddialarının birçoğunun CERD ile bağlantısı ya sınırlı yahut yoktur. Bu bağlamda, Azerbaycan ve Ermenistan başvurularının kimi yönleri CERD'in muhtevasına girse de, kanımızca bu noktada mahkemenin ihtilafın asıl konusunun ne olduğunu irdeleme yoluna gitmesi daha yerinde olabilecektir. Başvurulardan gözlemlenen şudur ki, iki taraf arasındaki ihtilaf, ırk ayrımcılığından ziyade, insancıl hukuka ve kuvvet kullanmaya ilişkin bir ihtilaf olup, yetki yönünden davaların reddi daha doğru bir sonuç olacaktır. Ancak Filippo Fontanelli'nin not ettiği üzere bu oldukça uzak bir ihtimaldir. Mahkeme, Rusya'nın Gürcistan'a karşı getirdiği benzer savı 2011 yılında reddetmiştir. Yine 2021 yılında *İran v. ABD* davasına ilişkin değerlendirmesinde, mahkeme bu yönde bir değerlendirmeyi yapmayacağını belirterek, şunu not etmiştir:

Belirli işlemler birden fazla hukuki enstrümanın kapsamına girebilir ve bu işlemlere ilişkin bir anlaşmazlık, birden fazla antlaşma veya başka belgenin 'yorumlanması veya uygulanması' ile ilgili olabilir. ... [ancak,] Mahkeme, bir uyuşmazlığın konusunu, başvuranın talep ettiği şeye dayandırmak yerine, yargılamanın başlatıldığı siyasi bağlamdan çıkaramaz.¹¹⁰

108 Age.

109 Filippo Fontanelli, 'The Disputes Between Armenia and Azerbaijan: The CERD Compromissory Clause as a One-way Ticket to Hague', EJIL:Talk, November 11, 2021, <https://www.ejiltalk.org/the-disputes-between-armenia-and-azerbaijan-the-cerd-compromissory-clause-as-a-one-way-ticket-to-hague/> (Son ulaşım 15.09.2022).

110 Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021, para. 56,59.

Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri

Başka bir deyişle UAD, tüm uyuşmazlığın sadece çok küçük bir tarafı ilgili uluslararası metinle alakalı olsa dahi uyuşmazlığı ele alacağını belirtmiştir. Ancak görüşümüze göre bu uluslararası hukuk enstrümanlarının kötüye kullanılmasının önünü açmaya muktedir derecede geniş bir yaklaşımdır. Sadece UNCLOS Mahkemelerinin yaptığı gerçek uyuşmazlığın ne olduğunun incelemesi pratiği,¹¹¹ UAD içtihatlarına yabancıdır. Yine de CERD'in oldukça 'geniş' biçimde formüle edilmiş maddelerine dayanarak ne ölçüde gerçek anlamda bir ihtilaftan bahsedilebileceği sorgulanmaya muhtaçtır. CERD'in şu ana kadar Divan önündeki kullanımı ziyadesi ile politiktir ve Sözleşmenin geniş muhtevalı uyuşmazlıklarda 'moral' üstünlük devşirmek adına bir araç olarak kullanılmaya başlanıldığı aşikardır.

Ermenistan'ın bu süreçle kendi adına bir mağduriyet yaratarak barış görüşmelerinde üstün ele sahip olmaya çalıştığı ve daha uzun vadeli bir girişimin parçası olarak ırk ayrımcılığının tespiti halinde Ermeni azınlığı için kendi kaderini tayin hakkının doğduğunu iddia etmeye çalıştığı aşikardır. Ermenistan'ın başvurusu ırk ayrımcılığının çok ötesine geçen, birçok konuyu ihtiva eden ve bazı bakımlardan mahkemeden çok kamuyu belli hususlara ikna etmek için yazılmış niteliktedir. Ermeni tarafının delileri ışığında en güçlü görünen savı kültürel varlıkların yok edilmesi olabilir. Ancak bu hususun da ne ölçüde CERD'in kapsamına girdiği yukarıda ifade edildiği üzere tartışmaya açılabilir. Benzer şeyler Azerbaycan'ın başvurusunun bazı kısımları için söylenebilir. Teknik olarak mümkün olmakla beraber, mayın haritalarını ve mayın döşenmesini CERD ile maddi düzeyde bağdaştırmak zor görünmektedir. Yine Azerbaycan başvurusunda çevreye verilen zararlar gibi hususlar, haklılıkları baki olmakla beraber, CERD ile bağlaması zor meselelerdir. Azerbaycan'ın en güçlü görüldüğü nokta ise yıllar süren işgal döneminde meydana gelen etnik temizleme ve baskılama olaylarına dair iddialarıdır. Her halde Azerbaycan için de Ermenistan aleyhine çıkacak her karar genel anlamda bir moral üstünlüğü sağlayacaktır.

111 Callista Harris, 'Claims with an Ulterior Purpose: Characterising Disputes Concerning the "Interpretation or Application" of a Treaty'. *The Law & Practice of International Courts and Tribunals* 18.3 (2020): 279-299.

Kanımızca bu davanın bir tarafın ağır basan üstünlüğü ile sonuçlanması mümkün değildir. UAD daha ziyade bir dengeleme yoluna gidecek, iki tarafın kimi ihlalleri için hüküm verecek ve son kertede hem Azerbaycan hem Ermenistan davanın kazananı olduğunu iddia edecektir. Oysa ki uluslararası mahkemelerin amacı uyuşmazlıkların barışçıl çözümüdür. Ancak devletlerin bu kurumları kullanma biçimi ziyadesi ile bu amaçtan saptırmaktadır. Soykırımın Önlenmesi Sözleşmesi ve CERD bu minvalde özellikle kötüye kullanılmakta olup, düşüncemizce ‘esas uyuşmazlık testi’ yönünde bir içtihat değişimi elzem hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Accordance with International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion), General List No. 141, International Court of Justice (ICJ), 22 July 2010.

Alâeddin Yalçinkaya, *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler*, Lalezar Kitabevi-Ankara, 2006.

Alleged Violations of the 1955 Treaty of Amity, Economic Relations, and Consular Rights (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021.

Anoush Baghdassarian, 'The Nagorno-Karabakh Conflict Goes to Court', *Lawfare*, 22.06.2022, <https://www.lawfareblog.com/nagorno-karabakh-conflict-goes-court-0> .

Antonio Cassese, 'The Nicaragua and Tadic Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia' (2007) 18 *European Journal of International Law*.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Georgia v. Russian Federation), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2011.

Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Qatar v. United Arab Emirates), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 2021.

Aytekin Kaan Kurtul, 'The Karabakh Armistice: Between the Principle of Territorial Integrity and Peoples' Right to Self-Determination', *CILJ Blog*, December 17, 2020, <http://cilj.co.uk/2020/12/17/the-karabakh-armistice-between-the-principle-of-territorial-integrity-and-peoples-right-to-self-determination/> (Son erişim 17.09.2022).

Azerbaijan v. Armenia (no. 47319/20), Council of Europe: European Court of Human Rights, 15.01.2021.

Bernhard Knoll-Tudor and Daniel Mueller, At Daggers Drawn: International Legal Issues Surrounding the Conflict in and around Nagorno-Karabakh, EJIL: Talk, November 17, 2020, <https://www.ejiltalk.org/at-daggers-drawn-international-legal-issues-surrounding-the-conflict-in-and-around-nagorno-karabakh/> (Son erişim 17.09.2022).

Cavid Abdullahzade, 'Dağlık Karabağ Sorununda Ermenistan'ın Rolü ve Sorumluluğu', Ankara Üni. Hukuk Fak. Dergisi, 69 (4) 2020.

Callista Harris, 'Claims with an Ulterior Purpose: Characterising Disputes Concerning the "Interpretation or Application" of a Treaty'. The Law & Practice of International Courts and Tribunals 18.3 (2020).

Chiragov and Others v. Armenia, Application no. 13216/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 16 June 2015, available at: <https://www.refworld.org/cases,ECHR,5582d29d4.html> [accessed 17 September 2022].

Constantinos Yiallourides, Markus Gehring & Jean-Pierre Gauci 'The Use of Force in relation to Sovereignty Disputes over Land Territory', The British Institute of International and Comparative Law (BIICL), 2018, https://www.biicl.org/documents/2_territorial_disputes_web_ready_version.pdf (Son erişim 11.09.2020)

Council of Europe/European Court of Human Rights, 'Guide on Article 1 of the European Convention on Human Rights: Obligations to Respect Human Rights – Concepts of "Jurisdiction" and Imputability', updated on 31 December 2019.

Council of Europe, 'The conflict over the Nagorno-Karabakh region dealt with by the OSCE Minsk Conference', Resolution 1416 (2005), Assembly debate on 25 January 2005 (2nd Sitting) (see Doc. 10364, report of the Political Affairs Committee, rapporteur : Mr Atkinson). Text adopted by the Assembly on 25 January 2005 (2nd Sitting).

Dapo Akande and Antonios Tzanakopoulos, 'Legal: Use of Force in Self-Defence to Recover Occupied Territory', European Journal of International Law, Volume 32, Issue 4, November 2021.

**Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**

Declaration on Principles of International Law concerning Friendly Relations and Co-Operation among States, UN Doc. A/8082 (1970).

Elizabeth Wilmshurst, 'Ukraine: Debunking Russia's legal justifications', Chatham House, 24.02.2022, at <https://www.chathamhouse.org/2022/02/ukraine-debunking-russias-legal-justifications> (Son erişim 17.09.2022).

Elçin Neciyev, 'Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi', Ermeni Araştırmaları 2011, Sayı 39, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/639705> (Son erişim 16.09.2022).

Emine Vildan Özyılmaz, 'Geçmişten Günümüz Karabağ, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2013 Cilt: 15 Sayı: 2.

Eritrea-Ethiopia Claims Commission - Partial Award: Jus Ad Bellum - Ethiopia's Claims 1-8 19 December 2005 VOLUME XXVI para.10.

Esmâ Özdaşlı, 'İkinci Karabağ Savaşı'nda Ermenilerin Sivillere Yönelik Saldırılarının Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi', Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:7 Sayı:1, 2021 Karabağ Armağan Sayısı.

Farid Shafiyev, 'The Forced Resettlement of Azerbaijanis from Armenia, 1948–1953', Journal of Muslim Minority Affairs, (2019) 39:2.

Filippo Fontanelli, 'The Disputes Between Armenia and Azerbaijan: The CERD Compromissory Clause as a One-way Ticket to Hague', EJIL:Talk, November 11, 2021, <https://www.ejiltalk.org/the-disputes-between-armenia-and-azerbaijan-the-cerd-compromissory-clause-as-a-one-way-ticket-to-hague/> (Son ulaşım 15.09.2022).

Gunay Hajiyeva, 'Azerbaijan To Launch Legal Proceedings Demanding Compensation for Damage and Ecological Terror Committed by Armenia', Caspian News, May 8, 2022, <https://caspiannews.com/news-detail/azerbaijan-to-launch-legal-proceedings-demanding-compensation-for-damage-and-ecological-terror-committed-by-armenia-2022-5-8-0/>

Heiko. Krüger, *The Nagorno-Karabakh Conflict: A Legal Analysis*. Springer Science & Business Media, 2010.

Human Rights Watch, ‘Azerbaijan: Seven Years of Conflict in Nagorno-Karabakh’, December 1994, <https://www.hrw.org/report/1994/12/01/seven-years-conflict-nagorno-karabakh> (Son erişim 15.09.2022).

ICJ, *Nicaragua v. USA*, [1986] ICJ Rep 14, 64.

ICJ, *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan)*, filed in the Registry of the Court on 16 September 2021 <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/180/180-20210916-APP-01-00-EN.pdf> (accessed on 15.09.2022).

ICJ, *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Azerbaijan v. Armenia)* filed in the Registry of the Court on 23 September 2021, <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/181/181-20210923-APP-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022).

ICJ, *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Armenia v. Azerbaijan)*, Request for the Indication of Provisional Measures, 7 December 2021. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/180/180-20211207-ORD-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022).

ICJ, *Application of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Azerbaijan v. Armenia)*, Request for the Indication of Provisional Measures, 7 December 2021. <https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/181/181-20211207-ORD-01-00-EN.pdf> (Son ulaşım 15.09.2022).

Institute on Law and Human Rights, ‘Legal aspects of armenian compensation for damages to Azerbaijan as a result of aggression’, <http://huquq.org.az/publication/legal-aspects-of-armenian-compensation-for-damages-to-azerbaijan-as-a-result-of-aggression/> (Son erişim 14.09.2022)

Jeremy Julian Sarkin, ‘Law and State Practice in Azerbaijan: Dealing with the Issues Concerning the Search, Exhumation and

**Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**

Identification of Missing Persons in Conflict Zones', Caucasus Survey, 2022, 10(2).

Jure Vidmar, 'Remedial Secession in International Law: Theory and (Lack of) Practice' 6 St Antony's International Review (2010).

Kristen Boon, 'Are Control Tests Fit for the Future? The Slippage Problem in Attribution Doctrines', (2014) 15(2) Melbourne Journal of International Law.

Mia Rabel, 'Is There a Right to Secession in International Law?' E-International Relations, 18.05.2020,
<https://www.e-ir.info/2020/05/18/is-there-a-right-to-secession-in-international-law>, (Son erişim 17.09.2022).

Mushfig Mammadov: 'Legal Aspects of Nagorno-Garabagh Conflict', Caucasian Review of International Affairs (CRIA) Vol. 1 (1), 2006.

Mustafa Gökçe, 'Yukarı Karabağ Sorunu ve Türkiye-Ermenistan İlişkileri Üzerine Bir Değerlendirme', Turkish Studies, (2011) Volume 6/1.

Muradyan v. Armenia, (Application no. 11275/07), Council of Europe: European Court of Human Rights,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22muradyan%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-168852%22%5D%7D> [Son erişim 17.09. 2022].

Nurlan Mustafayev, 'Azerbaijan v. Armenia before the European Court of Human Rights: Revisiting the Effective Control Test after the "44-Day War', Opinio Juris, 08.04.2022.

Nurlan Mustafayev, 'Who Has Effective Control in Azerbaijan's Karabakh Region?', EJIL Talk, 4.07.2022,
<https://www.ejiltalk.org/who-has-effective-control-in-azerbaijans-karabakh-region/> (Son erişim 16.09.2022).

Nurlan Mustafayev, 'Azerbaijan v. Armenia before the European Court of Human Rights: The Protection of Property Rights in Occupied Territories', Opinio Juris, 06.08.2021,
<https://opiniojuris.org/2021/08/06/azerbaijan-v-armenia-before-the-european-court-of-human-rights-the-protection-of-property-rights-in-occupied-territories/> (Son erişim 15.09.2022).

Nurlan Mustafayev, 'Small Hiroshima': Addressing Systemic Cultural Heritage Erasure in Formerly Armenia-Occupied Territories', *Opinio Juris*, 04.08.2022,
<https://opiniojuris.org/2022/08/04/small-hiroshima-addressing-systemic-cultural-heritage-erasure-in-formerly-armenia-occupied-territories/> (Son erişim 14.09.2022)

Organisation for Security and Co-Operation in Europe, Helsinki Final Act (signed 1st August 1975), Principle VIII.

Ömer Göksel İşyar, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları-İstanbul, (2004).

Phoebe Okowa, 'The international court of justice and the Georgia/Russia dispute', *Human Rights Law Review* 11, no. 4 (2011).

Prosecutor v. Tadić (International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, Appeals Chamber, Case No IT-94-1-A, 15 July 1999).

Rovshan Ibrahimov and Murad Muradov, 'Historical and Legal Aspects of the Karabakh Conflict: An Azerbaijani Perspective on A Shared Post-Conflict Future' in *Liberated Karabakh: Policy Perspectives by the ADA University Community* (edited by Fariz Ismailzade and Damjan Krnjević Mišković), ADA University Press: Baku, 2021.

Sargsyan v. Azerbaijan, (Application no. 40167/06) Council of Europe: European Court of Human Rights,
<https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22sargsyan%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-179555%22%5D%7D> [Son erişim 17.09. 2022].

Supreme Court Canada, *Secession of Quebec* [1998] 2 SCR 217.

Tom Allen, *Compensation for Property Under the European Convention on Human Rights*, 28 *MICH. J. INT'L L.* 287 (2007).

Tom Ruys, 'Armed Attack' and Article 51 of the UN Charter: Evolutions in Customary Law and Practice (Cambridge Studies in International and Comparative Law). (2010). Cambridge: Cambridge University Press, s. 99ff.

Tom Ruys and Felipe Rodríguez Silvestre, 'Illegal: The Recourse to Force to Recover Occupied Territory and the Second Nagorno-

**Sıcak Savaştan Hukuk Savaşına: Bir Moral Üstünlük Mücadelesi Olarak
Azerbaycan'ın ve Ermenistan'ın Uluslararası Hukuktaki Girişimleri**

Karabakh War', *European Journal of International Law*, Volume 32, Issue 4, November 2021.

Tom Ruys and Felipe Rodríguez Silvestre, 'The Nagorno-Karabakh Conflict and the Exercise of "Self-Defense" to Recover Occupied Land', *Opinio Juris*, 10.11.2020

<https://www.justsecurity.org/73310/the-nagorno-karabakh-conflict-and-the-exercise-of-self-defense-to-recover-occupied-land/> (Son erişim 17.09.2022).

UN General Assembly, Resolution adopted by the General Assembly on 14 March 2008, 62/243. T, The situation in the occupied territories of Azerbaijan.

UNCHR, 'Azerbaijan: Analysis of Gaps in the Protection of Internally Displaced Persons', October 2009,

<https://www.unhcr.org/4bd7edbd9.pdf> (Son erişim 15.09.2022).

Quincy Wright, 'The Goa Incident', *The American Journal of International Law* 56, no. 3 (1962).

Yilin Wang, 'Warfare to Lawfare under CERD: Armenia v. Azerbaijan and Azerbaijan v. Armenia', *Opinio Juris*, 09.11.2021,

<https://opiniojuris.org/2021/11/09/warfare-to-lawfare-under-cerd-armenia-v-azerbaijan-and-azerbaijan-v-armenia/> .

Yoram Dinstein, *War, Aggression and Self-Defence* (6th ed.). Cambridge: Cambridge University Press (2017).

Yulia Gureyeva-Aliyeva ve Tabib Huseynov, 'Can You Be an IDP for Twenty Years?' A Comparative Field Study on the Protection Needs and Attitudes Towards Displacement Among IDP and Host Communities in Azerbaijan', *The Brookings Institution-London School of Economics Project on Internal Displacement*, Baku, December 2011 https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/12_idp_host_communities_azerbaijan.pdf (Son erişim 15.09.2022);

Yücel Acer, 'The War Crimes of Armenia International Law and The Military Acts of Armenia In and Around Karabakh', *SETA*, 11.11.2020, No. 70,

<https://setav.org/en/assets/uploads/2020/11/A70En.pdf> (Son erişim 14.09.2022),

Zafer Atar, ' Dağlık Karabağ' da 1923' den Günümeze Kadar Yaşanan Gelişmeler', Sosyal Bilimler, 2005 Cilt:3 Savı.1.

Zalyan and Others v. Armenia, (Applications nos. 36894/04 and 3521/07), Council of Europe: European Court of Human Rights, <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-161408%22%7D> [Son erişim 17.09. 2022].

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.07.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 09.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Önenli Güven, Merve. "Çocuk Savaşçılar mı, Terör Örgütleri Tarafından İstismar Edilen Çocuklar mı? PKK Örneği". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 67-91.

ÇOCUK SAVAŞÇILAR MI, TERÖR ÖRGÜTLERİ TARAFINDAN İSTİSMAR EDİLEN ÇOCUKLAR MI? PKK ÖRNEĞİ

Dr. Merve ÖNENLİ GÜVEN*

Independent Researcher

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5512-4199>

67

Öz: Çocukların terör örgütleri içerisindeki mevcudiyetleri, sadece insan kaynağı profilinin bir özelliği olarak değil, çocukların terör örgütleri bünyesinde yer almalarının ne demek olduğunu anlaşılması açısından da değerlendirilmelidir. Çocuk savaşçı/asker olarak nitelendirilen çocuklar, aslında bu tanımla birlikte terörize edilmektedirler. Bebeklik ve ergenlik dönemi arasında bulunan, psikolojik, fiziksel ve zihinsel gelişimini tamamlamamış bir çocuğun sistematik bir şekilde şiddeti kullanma ve sürdürme kapasitesi yoktur. Duygusal ve fiziksel gelişim süreçlerini tamamlayamamış çocukların rasyonel karar alıcılar olarak kendi irade ve istekleriyle bir çatışmanın tarafı olmaları beklenemez. Buradaki asıl sorun, terör örgütlerinin çocukları, asker ve/veya savaşçı şeklinde etiketleyerek, gerçekte çocukların içine sürüklendikleri durumun görünür olmasını engellemesidir. Siyasal ve kültürel süreçlerin sonunda inşa edilmiş bir söylem olan çocuk asker/savaşçı kavramlarının günümüzdeki kullanımı, çocukluk döneminde bulunan, masumiyet

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1139448>

karinesine sahip, korunmaya ihtiyacı olan, birçok istismara açık bir çocuğun kendi iradesi ve gönüllülüğü ile şiddet içeren bir ortamda bulunduğu ön kabulünü içermektedir. Silahlı çatışmalarda yer almaları sağlanan çocukların, savaşçı/asker gibi tanımlamalardan ziyade nasıl mağdur edildiklerinin ve terör örgütlerinin kurbanı olduklarının doğru kavramların kullanımıyla somutlaştırılması önem arz etmektedir. Çocuğa yönelik kullanılan çocuk savaşçı/asker tanımlamaları kültürel bir şiddet dilinin inşa edilmesiyle sonuçlanmaktadır. Bu temelde de terör örgütlerinde bulundurulmuş çocukların durumu, savaş konteksti içerisinde değil, çocuk istismarı bağlamında çalışılmalıdır. Bu çalışmada terör örgütleri bünyesinde bulunan çocuklar için öne sürülen “çocuk savaşçı”, “çocuk asker” kavramları tartışmaya açılarak, vaka incelemesi yöntemiyle PKK terör örgütü özelinde çocukların örgüte dahil edilme süreçleri ile örgüt içerisindeki durumları uluslararası hukuk çerçevesinde analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, terörizm, çocuk asker, çocuk savaşçı, PKK.

CHILD SOLDIERS OR CHILDREN WHO ARE ABUSED BY TERRORIST ORGANIZATIONS: THE PKK CASE

68

Abstract: *The presence of the children in the terrorist organizations should not be considered just only as an aspect of human resource profile, but also what is the meaning of children recruitment in terrorist organizations should be evaluated. A child who is in between infancy and adolescence and does not complete his/her psychological, physical, and mental development does not have the capacity to use and develop systematic violence. Therefore, children are terrorized by naming them as child soldier/combatant. It is not rational to accept children to be willingly a party to an armed conflict because they do not complete their emotional and physical developments and they are not rational actors. The main problem is that terrorist organizations hide the real situation of children by calling them soldiers/combatants and prevent their real position in terrorist organizations from being understood. Child soldier/combatant conceptualization is the product of a political and cultural discursive construction process. Therefore, the modern-day use of these conceptualizations represents the presupposition of the willing and volunteering of the children, who must be protected because they are highly open to abuse, as a party in armed conflicts. It is necessary to reveal the exploitation and victimization of the children in the armed conflicts through the right use of terms. Because the use of child*

Çocuk Savaşçılar mı, Terör Örgütleri Tarafından İstismar Edilen Çocuklar mı? PKK Örneği

soldier/combatant terms result with the construction of a discursive cultural violence. Hence, the position of the children in the terrorist organizations should be studied in the context of child abuse not in war/armed conflict context. In this study, the use of child soldier/combatant concepts are opened to discussion and by the methodology of case study, the recruitment, presence, and positions of the children in the PKK terrorist organization is analyzed in the context of international law.

Keywords: *Security, terrorism, child soldier, child fighter, PKK.*

Giriş

Terör örgütlerinin fiziksel varlıklarını mümkün kılan en önemli özelliklerinden birisi insan kaynağıdır. Terör örgütleri, insan kaynağı unsurunu sağlamak için farklı eleman temin yolları kullanmaktadır. Örgütsel varlığı üzerinden bireylere yönelik propaganda ve manipülasyon taktikleri ile kaçırma, tehdit, baskı gibi yöntemleri de terör örgütlerinin, insan kaynağı unsurunu sağlamak için kullandığı metotlarından. Terör örgütlerinin insan profili yapısı incelendiği zaman insan kaynağında özellikle genç yaşta bireylerin eleman temininde tercih edildikleri gözlemlenmektedir. Bunun en temel sebeplerinden birisi gençlerin istismar alanlarının daha fazla olması, manipüle edilmeye daha yatkın olmalarının yanı sıra terör örgütleri içerisinde kontrollerinin daha kolay sağlanmasına dayanmaktadır.

Bu kapsamda terör örgütleri içerisinde bulunan eleman profili, yaş kriterlerine göre incelendiğinde 18 yaşın altında bulunan çocukların da terör örgütlerinin bünyelerinde yer almalarının sağlandıkları görülmektedir. Bu durum da reşit olmayan bireyin, bir terör örgütü içerisinde yer almasına ilişkin söz konusu suç şebekeleri tarafından işlenen başka bir suçun ögesini meydana getirmektedir. Bu noktada çocukların terör örgütleri içerisindeki mevcudiyetleri, sadece insan kaynağı profilinin bir özelliği olarak değil, çocukların terör örgütleri bünyesinde yer almalarının ne demek olduğunun anlaşılması açısından da değerlendirilmelidir. Bu nedenle bu çalışmada, terör örgütleri bünyesinde bulunan çocuklar için öne sürülen “çocuk savaşı”, “çocuk asker” kavramları tartışmaya açılarak, vaka incelemesi yöntemiyle PKK terör örgütü özelinde çocukların örgüte dahil edilme süreçleri ile örgüt içerisindeki durumları analiz edilmiştir.

Bu bağlamda makalenin ilk bölümünde; literatürde terör örgütleri ve silahlı çatışmalarda yer alan çocukların bu ortamlardaki varlıklarına ilişkin olarak üretilmiş olan kavramlar, tarihsel bir süreç içerisinde ele alınmış olup üretilen kavramların, çocukların içinde buldukları durumlar ile ilişkisi tartışmaya açılmıştır. İkinci bölümde, PKK terör örgütü içerisinde farklı yollarla yer alması sağlanan çocukların terör örgütüne nasıl dahil edildikleri, terör örgütünün kurulduğu yıldan itibaren eleman temini kapsamında çocuklara yönelik izlediği strateji, çocukların örgüt içerisindeki durumları, maruz kaldıkları şiddet öğeleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, PKK terör örgütü tarafından çocuklara karşı işlenen suçlar, uluslararası hukuk kriterleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise PKK terör örgütü içerisinde

yer almaları sağlanan çocukların durumları; örgüte katılmalarının sağlanma şekilleri, örgüt içerisindeki pozisyonları ile çocuk olma hali, uluslararası hukuk çerçevesinde çocuklara karşı işlenen suçlar temelinde tartışılmış olup terör örgütleri bünyesinde yer alan çocukların, “çocuk savaşçı”, “çocuk asker” gibi kavramlar yerine “terör örgütleri tarafından istismar edilen çocuklar” şeklinde adlandırılması yönündeki öneri gerekçeleriyle sunulmuştur.

Çocuk Savaşçı/Çocuk Asker Kavramsallaştırması

1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi, 18 yaşın altındaki kişinin çocuk olduğunu belirtmektedir.¹ Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (United Nations Children’s Fund-UNICEF) ve diğer sivil toplum örgütleri tarafından çocuk kavramı, yasal olarak 18 yaşın altındaki kişileri tanımlamak amacıyla kullanılmaktadır. Gelişim psikolojisi bakış açısından ise çocuk, gelişim süreci içerisindeki birey şeklinde betimlenmektedir.² Bu kapsamda çocukluk çağı bireyin hayatında saflık ile savunmasızlık kapsamında korunmaya ihtiyaç duyulan bir dönemi temsil etmektedir.³

Böyle bir dönemin öznesi olan çocukların çatışma ortamlarındaki varlıklarını betimlemek amacıyla “çocuk savaşçı/çocuk asker” kavramları üretilmiştir. Çocuk ve savaşçı/asker kavramlarının bir arada kullanımı “acı bir tatlılık” gibi oksimoron niteliklidir. Çocuk asker kavramı, 20. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış olup askeri bir yapıda yasal olarak yer almasının, yaş kriteri açısından uygun olmayan bireyi, temsil etmesi amacıyla inşa edilmiştir.⁴ David Rosen, “çocuk” kavramının; olgunlaşmamış, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini tamamlamış kişiyi tanımladığını, “asker” kavramının ise belirli becerilere sahip olunmasının elzem olduğu, profesyonellik gerektiren bir uzmanlığa karşılık geldiğini belirterek bu iki kavramın birbirleriyle ne kadar zıt olduğunu anlamları üzerinden vurgulamaktadır.⁵

1 Harendra de Silva, Chris Hobbs ve Helga Hanks, “Conscription of Children in Armed Conflict-A Form of Child Abuse, A Study of 19 Former Child Soldiers”, *Child Abuse Review* Vol. 10. (2001) : 125-134. DOI: 10.1002/car.669, 126.

2 Scott Gates, “Why do Children Fight? Motivations and the Mode of Recruitment” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder (İngiltere, Palgrave Macmillan, 2011), 30-31.

3 David M. Rosen, *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims* (London: Rutgers University Press, 1994), ix.

4 A.G.E, x.

5 A.G.E, xi, xii.

Rosen çocuk savaşçı kavramının tarihsel olarak inşa sürecini 1767 ve 1980 doğumlu 13 yaşında iki erkek çocuğunun silahlı çatışmaların içerisinde yer almaları üzerinden örneklendirerek çocuk savaşçı kavramının tarihsel süreç içerisinde kültürel algıların değişimi üzerinden nasıl farklılaştığını açıklamaktadır. 13 yaşında Amerikan Bağımsızlık savaşına katılan eski Amerikan Başkanı Andrew Jackson'ın savaş kahramanı ve vatansever olarak adlandırılırken, Sierre Leone'da 1993 yılında çocuk asker olarak yer alan Ishmael Beah ise savaşın kurtulan kurbanı olarak tanımlanmaktadır.⁶ Ishmael Beah'ın yaşadığı köye 1993 yılında saldıran Devrimci Birleşik Cephesi (Revolutionary United Front-RUF), 13 yaşında Beah'ı kaçırarak örgüte zorla dahil etmiştir.⁷

“Çocuk asker” ve “çocuk savaşçı” kavramlarının ortaya çıkışında ve algılanışındaki farklılık, tarihsel süreç içerisinde oluşan kültürel algı değişimine dayanmaktadır. Sivil savaşların ve bağımsızlık mücadelelerinin olduğu dönemlerde, bir varlık yokluk dönemi olarak adlandırılan süreçlerde çocukların toplum içerisindeki konumlandırmaları daha farklıydı. Sadece çatışmalarda değil bugün modern çağda çocuklar için uygun görülmeyen (uygun görülmemesine rağmen hala devam eden) çalışma, evlenme gibi olgularla birlikte anılan çocukların, savaşlarda yer almaları “çocuk asker” kavramının şekillenmesinde ana etkenlerden olmuştur. Ancak günümüzde “çocuk asker” kavramının terör örgütleri bünyesinde yer almaları sağlanan çocukların varlığı üzerinden “çocuk savaşçı” ya dönüştürülerek, terör örgütlerinin kendilerine meşruiyet kazandırmada bir araç haline getirildiği görülmektedir.

Bu kapsamda herhangi bir çatışma ortamının içerisinde aslında kendi iradesi dışında yer alması sağlanan çocuklar, yetişkin istismarına maruz kalmakta ve korunması gereken güçsüz ve bağımlı olma temelinde fiziksel ve duygusal özellikleri ön planda olan çocuklara karşı suç işlenmektedir.⁸ Çocukluk çağı bireyin kimlik gelişiminin en temel yapı taşlarının inşa edildiği dönemdir. Erik Erikson bir çocuğun sosyal hayattaki değerinin kendi isteği ve dileği dışında ten rengi, ailesinin geçmişi veya giydiği kıyafetlere göre belirlendiğini hissettiği an kimlik algısının kalıcı bir şekilde zedelendiğini belirtmektedir.⁹ Bu çerçevede

6 A.G.E, 1-2.

7 A.G.E, 6.

8 David M. Rosen, *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims* (London: Rutgers University Press, 1994), 31.

9 Erik H. Erikson, *Identity, and the Life Cycle* (New York: W.W. Norton and Company, 1980), 93.

bu çalışmada, özellikle terör örgütleri tarafından sistematik ve planlı bir şekilde örgütlü yapılara katılımları sağlanan 18 yaşın altındaki bireye, çocuk olmasına rağmen, terör örgütleri içerisindeki varlıklarının gönüllülük esasına dayandığı ön kabulü çerçevesinde yapılan “çocuk savaşçı/çocuk asker” nitelendirmesi irdelenecektir.

Çocukların terör örgütlerine katılımlarının nasıl sağlandığı genel olarak profillendiği zaman; kaçırılma, baskı gibi zora dayalı yöntemlerin yanı sıra çocuklara yönelik manipülatif metotların da kullanıldığı görülmektedir. Özellikle iç savaş gibi durumların yol açtığı göç hareketleri ve bu süreçlerde ebeveynlerini kaybeden çocuklar, terör örgütleri için hedef haline gelmektedirler. Terör örgütleri, çocukların savunmasız olmalarından ve çocukların davranışlarının yetişkinlere göre daha kolay doktrine edilebilmesinden hareketle, örgütsel yapılarının içerisinde birçok farklı görevde çocuklardan faydalanmaktadır. Güvensiz çevresel ortamlarda bulunan çocuklar için silahlı yapıların örgüt içi düzeninin, çocukların zihinlerinde korunabilecekleri güvenli alanlar olarak algılanmasına yönelik örgütsel bir imajın yaratılmaktadır.

Bu şekilde otoriter ve baskıcı yöntemlerle tesis edilen örgüt imajın, çocuğun örgütün kural güdümlü davranışlarını benimsemesini sağlamaktadır. Bu şekilde çocuklar, norm temelli yeni davranış kalıbına herhangi bir direnç göstermeksizin, örgütlü yapıların liderlerine ve yöneticilerine derin bir bağlılık geliştirerek kolaylıkla girmekte kültürel normların ve inançların şiddet unsuru üzerinden şekillendiği bir ortamın öznesi haline gelmektedirler.¹⁰ Çocukların sosyalleşme ve gelişim süreçlerini tamamlamamış olmaları, grup süreçlerinde genç zihinlerin kimlik dönüşümlerinin sağlanmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kapsamda çocukları örgüt içerisine dahil eden, Kolombiya-Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (Revolutionary Armed Forces of Colombia-FARC), Nepal-Maoistler (The Maoists), Sierre Leone-RUF, Uganda- Lord’un Direniş Ordusu (Lord’s Resistance Army-LRA), Türkiye-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) gibi tüm terör örgütlerinde, örgütsel yapıya bireyi doktrine etme davranışı organizasyonel davranışın temel dinamiğini meydana getirmektedir.

10 Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder, “The Long Road Home: Conceptual Debates on Recruitment Experiences and Reintegration Outcomes” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder (İngiltere, Palgrave Macmillan, 2011), 3.

LRA örgütü liderlerinden bir örgüt mensubu, çocukların neden terör örgütleri tarafından hedef alındıklarını; “Kaçırılmış çocukların bize katılmalarını sağlamak kolay. Onlara nasıl sadık olunacağını öğretiyoruz ve ne söylersek onu yapmalarını. Onlar da bizi dinliyorlar. Bu durum büyüklerde aynı şekilde kolay olmuyor ve çocuklardaki gibi fikirlerini ve davranışlarını kolaylıkla değiştiremiyoruz. Çocukların örgütsel yaşama entegrasyonları daha kolay oluyor”¹¹ sözleriyle somutlaştırmaktadır. Çocukların örgütsel yaşama entegre edilmesi, çocuklara yönelik uygulanan korku, baskı yöntemleriyle beraber ceza ve ödül sistemi metotlarıyla gerçekleşmektedir.

Terör örgütleri içerisinde yer alması sağlanan çocukların söz konusu yapılara katılmalarının sağlanması maksadıyla terör örgütleri sistematik bir şekilde bu katılım süreçlerini eleman temin şebekeleri vasıtasıyla profesyonel bir şekilde yürütmektedir. Çocukların katılımları niyetli ve amaçlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Uganda’da faaliyet gösteren LRA, ortalaması 14 yaş olan on binlerce çocuğu kaçıarak saflarına katmış ve örgüt içerisinde büyüyen ve yetişkinlik dönemine gelen çocukların örgütsel bağlılıklarının yüksek olduğu tespit edilmiştir.¹² Sierre Leone’da faaliyet gösteren RUF örgütünün mensuplarının ise %87’si çocukken kaçırılmış ve terör örgütüne dahil edilmişlerdir.¹³ Erikson, çocukların gelişim evrelerinde beraberlerinde oldukları insanların bazı özellikleri ile kendilerini tanımlayarak kimliklerini oluşturduklarını ifade etmektedir.¹⁴ Bu kapsamda şiddet ortamında sürekli baskılanarak, düşünsel ve davranışsal süreçleri belirli normlar çerçevesinde güdülenen çocuklar, yetişkinlik dönemlerinde şiddetin öznesi olarak bu şiddetin devamlılığını sağlayan ana unsurlara dönüşebilmektedirler.

Terör örgütleri içerisinde şiddet, çocukların sosyal ortamlarının ana parçasıdır. Şiddet sadece örgüt dışında değil örgüt içinde de kullanılan bir unsur olarak örgüt mensuplarının davranışlarının belirleyici öğesidir. Bu kapsamda örgüt içerisinde çocukların kimlik gelişim süreçlerinde;

11 Scott Gates, “Why do Children Fight? Motivations and the Mode of Recruitment” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder (İngiltere, Palgrave Macmillan, 2011), 45-46.

12 Gates, “Why do Children Fight?...”, 30-31.

13 A.G.E, 36.

14 Erik H. Erikson, *Identity, and the Life Cycle* (New York: W.W. Norton and Company, 1980), 121.

- Grup normlarının doktrine edilerek içselleştirilmesi,
- Bilişsel süreçlerin ketlenmesi,
- Şiddet ortamına ve şiddete maruz kalma hali ile bir süre sonra çocukların başkalarına karşı şiddeti kullanmaya alışkın hale getirilmesi,
- Bireysel kimliğin yerine grup kimliğinin inşa edilmesi,
- Grup kimliğinin korunması adına yaratılan düşman imajınasyonu üzerinden şiddetin sorgusuz sualsiz insanlıktan çıkarılan hedefe karşı kullanılması sağlanmaktadır.

Terör örgütleri içerisinde “çocuk savaşçı” kavramının nasıl şekillendiğine bakıldığı zaman, bu kavramın sistematik bir şekilde şiddeti kullanan ve şiddetin bir parçası haline gelen çocuk olarak tanımlandığı görülmektedir. Çocuk savaşçıların terör örgütleri içerisindeki görevleri; casusluk, gözcülük, açılış, kurye, hizmetçilik ve seks işçisi olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca terör örgütleri tarafından çocuklar ucuz iş gücü olarak görülmektedirler.¹⁵ Bu kapsamda çocuk savaşçı/çocuk asker kavramsallaştırmasında çocuk tanımının uluslararası hukuk nezdinde kabulünün ne olduğunun vurgulanması önem arz etmektedir.

Çocuk tanımı, uluslararası hukuk çerçevesinde 18 yaşın altındaki bireyin çocuk olduğu yönündedir. Bu evrensel hukuki kabul, Birleşmiş Milletler (BM) Çocuk Hakları Konvansiyonu (United Nations Convention on the Rights of the Child-UNCRC)’nin 1. Maddesi ile de “18 yaşın altındaki her bireyin çocuk olduğu” şeklinde ifade edilmektedir. Çocuk olma hali çocukluk dönemi içerisinde somut ve evrensel niteliklerle tanımlanarak çocukların olgun olmayan, mantıklı düşünemeyen ve ehil olmayan bireyler olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda bilimsel olarak çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemleri gelişimsel süreçlerin kendilerine özgü özellikleri çerçevesinde somut bir şekilde sosyal hayattaki rolleri ve pozisyonlarının kültürel, hukuki ve ahlaki kapsamı da dahil edilerek tanımlanmışlardır.

15 Scott Gates, “Why do Children Fight? Motivations and the Mode of Recruitment” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder (İngiltere, Palgrave Macmillan, 2011), 30-35.

Çocuk asker kavramının en kapsamlı tanımlaması UNICEF'in 1997 Cape Town Prensipleri'nde yapılmış olup çocuk asker; "Düzenli veya düzensiz silahlı güç veya grup içerisinde herhangi bir kapasiteyle yer alan 18 yaşın altındaki kişi" olarak ifade edilmiştir.¹⁶ Bu bağlamda bu kavramlar teorik düzeyde problemleri bir kavramsallaştırmayı ortaya çıkarmaktadır. Çünkü "çocuk" kavramı bebeklikten gençliğe geçiş dönemindeki olgunlaşmamış, basit düşünebilen, fiziksel, zihinsel ve duygusal gelişimini tam anlamıyla tamamlayamamış bireyi tanımlarken, "asker/savaşçı" kavramları savaşmak için belirli bir beceri düzeyine sahip kişiyi ifade etmektedir.¹⁷ Tüm bu hususlar ışığında bir çocuğun silahlı bir yapı içerisindeki varlığı üzerinden çocuklara savaşçı/asker gibi bir sıfat tanımlaması yerine, çocukların içerisinde bulunmaya mecbur bırakıldıkları durumlar da göz önüne alındığında, çocukların bu çatışmalı ortamların sadece kurbanı oldukları söylenebilecektir.

Çocukların terör örgütleri tarafından "çocuk savaşçı/asker" olarak örgüt içerisinde bir kadro gibi değerlendirilmelerinin en temel nedeni, çocukların kolaylıkla manipüle edilebilmelerine dayanmaktadır. Uluslararası hukuk dilinde bu kavramın yer almasının ana gayesi, insani bir anlatı çerçevesinde zorla silahlı yapıya dahil edilen ve istismar edilen çocuğu vurgulamak maksadına yöneliktir. Kurban olan bu çocukların, silahlı çatışmaların içerisinde yer almalarının temel sebepleri kaçırılmaları, beyinlerinin yıkanması, fiziksel, psikolojik ve cinsel olarak istismar edilmeleridir. Çocuklar sadece inanır veya hissedebilirler. Çocuklar bilemez, anlayamaz, yargılayamaz veya mantıklı karar veremez.¹⁸ Tüm bu hususlar kapsamında bir sonraki bölümde PKK terör örgütü, "çocuk savaşçı/asker" kavramı çerçevesinde örnek vaka olarak incelenecektir.

PKK Terör Örgütü İçerisinde Çocuk Olmak

PKK terör örgütünün kurucularından ve lideri olan Abdullah Öcalan'ın, PKK'nın kuruluşunun ilk dönemini müteakip; "Başka ülkelerdeki örgütler, 300 gerilla ile başlayıp 10.000'e sayıları çıkarken, biz 300 ile başlayıp hala sadece 1.500 kişiyiz" hususlarını ifade etmesinin akabinde,

16 David M. Rosen, *Armies of the Young: Child Soldiers in War and Terrorism* (London: Rutgers University Press, 2005), 9.

17 Sukanya, Podder, "Neither Child nor Soldier: Contested Terrains in Identity, Victimcy and Survival" içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder, (İngiltere: Palgrave Macmillan, 2011), 143-146.

18 Rosen, *Armies of the Young*..., 16, 134.

1986 yılında yapılan III. Kongre kararıyla terör örgütü, PKK'ya katılımı artırmak amacıyla her aileden en az bir çocuğun, sözde zorunlu askerlik yasası adı altında dağa çıkartılması kararı almıştır.¹⁹ Abdullah Öcalan; PKK için uygun militan profili belirlenirken üniversite ve lise öğrencilerinin eğitilmiş oldukları için soru soran ve itiraz eden düzeyde olduklarını, bu nedenle bu kişileri arzulanan militanlar haline getirmenin zorluğundan bahsetmiş, PKK'ya en uygun insanların, eğitimsiz olan her yaş grubundaki insanlar ile eğitilmişler arasında, ilköğretim mezunları olduğunu ifade etmiştir.²⁰ Bu kapsamda PKK terör örgütünün eleman profili incelendiği zaman 18 yaş altındaki çocukların eleman kadrosunun temelini teşkil ettiği görülmektedir.²¹ Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (TEPAV) tarafından 2001-2011 yılları arasında hayatını kaybetmiş 1362 örgüt mensubunun profil bilgileri üzerinden yapılan araştırma neticesinde %33,41'nin 16-18 yaş arası, %9,25'inin ise 15 yaşın altında oldukları tespit edilmiştir.²²

1986 yılında yapılan III. Kongrede alınan çocukların zorla dağa götürülmesi kararı ile terör örgütü, fiziksel varlığını teşkil ettiği diğer alanlarda da eleman temin etmek için örgütlenmeler yapmaya başlamıştır. Bu bağlamda yıllara sâri, terör örgütünün silah zoruyla, baskı ve tehdit unsurlarını kullanarak varlığını tesis ettiği sosyal alanlarda eş zamanlı bir şekilde eleman temin ağları yapılandırdığı görülmektedir. Terör örgütünün bu durumuna ilişkin, eski bir örgüt mensubu olan Aytekin Yılmaz; "1994 yılı örgütün eylemlerini her alanda tırmandırdığı bir yıldır. PKK o yıl hem kırsal kesimde karakollar basmaktadır hem de şehirlerde kitlesel eylemler yapabilecek bir konuma ulaşmıştır. Özellikle kırsal kesim dediğimiz bölgelerin birçoğunda köyleri rahatlıkla kontrol etmekte ve birçok ihtiyacını buralardan karşılayabilmektedir. Bu ihtiyaçlardan sadece lojistik ihtiyaçlar anlaşılmamalıdır, yeri geldiğinde köyleri basıp yetişkin-çocuk ayrımı yapmaksızın 'zorunlu askerlik yasası' adı altında insanları silah zoruyla yanlarına alıp dağdaki kamplara götürebildikleri bir dönemden bahsediyorum... Her Kürt ailesinden, çocuklardan birini savaşçı olarak örgüte vermeleri istenir. Bunu kabul etmeyen ailelere yaptırımlar uygulanmaktadır" hususlarını ifade etmiştir.²³

19 Abdullah Öcalan, (1995). *Seçme yazılar Cilt VI*, (Köln: Weşanen Serxwebun, 1995), 46.

20 *PKK 1. Cilt (1973-1979)*, hazırlayan Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, No:52, 135-140.

21 Hüseyin Alptekin, "The PKK's Child Soldiers," *Politics Today*, 16 Ocak 2017, <https://politicstoday.org/the-pkks-child-soldiers/>.

22 Nihat Ali Özcan, "Kim Bu Dağdakiler," TEPAV, 2012, <https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/516>.

23 Aytekin Yılmaz, *Onlar Daha Çocuktuk*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 31-32.

PKK'nın, insan kaynağı sağlama kapsamında profesyonelleşmiş eleman temin ağı, yerleşim yerlerinin özelliklerine göre faaliyet göstermektedir. Söz konusu bu eleman temin şebekelerinin en önemli özelliği, buldukları coğrafyanın içerisinde bireyin gündelik hayat akışının normalinde yer alabilmeleridir. Kırsal alana yakın yerleşim yerlerinde PKK, etkin olduğu dönemlerde fiziksel görünürlüğü üzerinden erişebildiği alanlarda kendisini görünür kılmıştır. Örneğin; çobanlık yapılan alanlara kırsalda faaliyet gösteren gruplar, kendileri yerleşim alanlarına inerek örgütün propagandasını yapmış ve eleman temin etmiştir. Bu bağlamda, PKK'nın eleman temin ağının örgütlenme şekli incelendiği zaman bu yapıların mekânsal bir düzlemde şekillendiği görülmektedir. Terör örgütünün fiziksel görünürlüğü ve örgütlenmesi ile doğrudan bağlantılı olan mekânsal temelli eleman temin şebekesinin varlığı ve faaliyet alanları;

1. Kırsal alanda bulunan yerleşim yerleri,
2. Metropoller ve şehirler ile
3. Yurt dışı şeklinde üç ana grup temelinde tasniflenebilecektir.²⁴

Bu kapsamda, PKK özelinde incelendiği zaman çocukların örgüte katılımlarının sağlanmasında, çocukları yönlendiren bireylerin varlığı önemli bir rol oynamaktadır. PKK'nın bugüne kadar sürdürebilirliğini mümkün kılan, çocukları ve gençleri örgüte dahil edebilme yöntemidir; çocuk ve gençleri manipüle etme ve kaçırma temelinde tesis ettiği sistemidir. Diyarbakır'da çocuğu PKK tarafından dağa götürülmüş bir anne olan Fevziye Çetinkaya; "Bizim canımız gitmiş, senin umurunda mı? Senin oğlun dağa gitsin bakalım, sen oturur musun? Senin çocuğun gitsin. Diyarbakır'da genç bırakmadınız genç ya cezaevinde ya toprağın altında. Başlarımız sizin Kürdistan davanıza da. Fakir fukaranın çocuğu dağda, koltuklarda. Alıştınız insanları dağa göndermeye, vermiyoruz, size verecek çocuğumuz yok. ver Gönderin!"²⁵ sözleriyle, PKK terör örgütünün nasıl sistematik bir şekilde çocuk yaştaki bireylerin örgüte katılımlarını sağladığını somutlaştırmaktadır. Bu durumu somutlaştıran başka bir husus ise Danimarka'da yayın yapan Berlingske Tidende adlı gazetede; PKK'nın eğitim kamplarında 3000 civarında çocuğun bulunduğu ve 8-9 yaşlarındaki çocukların dahi silah kullanma ve patlayıcı madde eğitimi aldıklarının yer alması akabinde 01/06/2010

24 Mesleki uzmanlık çerçevesinde sahip olunan bilgilerdir.

25 Ahmet Kaplan, "Oğlu için HDP İl Başkanlığı Önünde Oturma Eylemi Yapan Anne," *Anadolu Ajansı*, Eylül 3, 2019, <https://www.dailymotion.com/video/x7jztgm>, 00:02:29.

tarihinde UNICEF'in yayımladığı bültende, PKK'nın çocukları silah altına almasından dolayı derin kaygı duyulduğu konusunun gündeme gelmesidir.²⁶

PKK terör örgütü ne kadar çocukların kendi istekleri ile örgüte katıldıklarını iddia etse de katılımı sağlanan çocukların öyküleri incelendiği zaman bir şekilde terör örgütünün örgütsel varlığı ile tanışmaları ve bu konuya ilişkin kendilerine yönelik yapılan manipülasyon, baskı ve korkutma teknikleri neticesinde örgüte katıldıkları görülmektedir. Çocukların kırsal alana aktarımının hemen akabinde çocuklar evlerine geri dönmek istemekte, ancak terör örgütü tarafından buna izin verilmemektedir. Bu noktada örgüt içerisinde ceza sistemi devreye girmekte ve bireysel kimlik, örgüt kimliği ile kırılanda kadar çocuk üzerinde sistematik olarak psikolojik ve fiziksel şiddet uygulanmaktadır. PKK içerisinde duygular ketlenmektedir, çocukların ağlamasına dahi izin verilmemektedir. Özellikle aile yaşantısına dair özlemlerin dile getirilmesi örgüt içerisinde ceza alınmasına sebep olan önemli nedenlerden birisidir.²⁷ PKK terör örgütü içerisinde çocukların yaşadıkları duygu durumlarına bir örnek olarak, Ercan Y. isimli çocuğun söylemlerine tanıklık eden eski bir örgüt mensubu anılanın; "...Dağda kalmak bana çok zor gelmişti. Annemi, evi özledim" dediğini ve bundan dolayı da ceza aldığını aktarmaktadır.²⁸

Eski bir örgüt mensubu olan Murat Gül kendisinin örgüt içerisinde yer aldığı dönem zorla dağa götürülenler hakkında; "...Zorunlu askerlik yasasından dolayı örgütün dağa götürdüklerinin çoğunun çocuk yaşta olduklarını rahatlıkla söyleyebilirim...Daha korkunç olanı ise dağa götürülen bu çocuklardan çoğu daha eline silah almamışken operasyonlarda öldürüldüler. Birçoğu kamplara yeni götürülmüştü. Eline silah almayıp köyüne geri dönmek isteyenlere izin verilmediği için de çatışmalarda, silahsız savunmasız öldüler...Örgüt sorumluları birçok şeyi örgüt talimatı altında bu çocuklara yaptırıyordu. Özellikle dağdaki kamplarda bu çocuklara çok vahşi uygulamalar yaptırdılar. İnfazdan tutalım da işkenceye kadar akla gelebilecek her şeyi yaptırduklarına şahit olmuşluğum var. Dağ şartlarına uyum sağlayamayıp kaçanlar, kaçmak

26 Buğra Sarı, Murat Tınas, *Terrorism Threat Against Humanity and Democracy: The PKK Case*, (Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2018), 19, https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/PKK_Case_Report_ENG.pdf.

27 Mesleki uzmanlık çerçevesinde sahip olunan bilgilerdir.

28 Aytekin Yılmaz, *Onlar Daha Çocuktuk*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 29.

isteyenler de çocuklar oluyordu...Dağa çıkan binlerce çocuktan çok azı büyüyebilmiştir” hususlarını ifade etmiştir.²⁹

Kırsal alanda özellikle sıcak çatışmaların yaşandığı bölgelerde örgüt mensuplarının ortalama ömrünün altı ayla bir yıl olduğunu ifade eden Aytekin Yılmaz, PKK terör örgütünün örgütlü olduğu her yerde çocuklara yönelik işlediği suçlara diğer bir örneği de cezaevlerinde çocukların, itirafçı olma veya örgütsel disipline uymamak gibi gerekçelerle öldürülmeleri üzerinden vermektedir.³⁰ Eski bir örgüt mensubu Dicle A. örgüt içerisinde çocuk taburları olduğunu, içlerinde dokuz yaşında çocukların bulunduğunu ifade ederek ayrıca çocukların kırsal alanda da bir çok farklı neden öne sürülerek öldürüldüklerini ve “taşaltı etmek” denilen yöntemle yani iç infazlarda öldürülen örgüt mensuplarının, kimsenin bilmeyeceği yerlere gömülmesi ile ortadan kaldırıldıklarını aktarmaktadır.³¹

Eski örgüt mensubu Zeliha A. ise birçok kız çocuğunun zorunlu askerlik yasası adı altında dağa çıkartıldığını, kız çocuklarına örgüt sorumluları tarafından tecavüz suçunun çok kez gerçekleştirildiğini, bunun sonucunda hamile kalanların Öcalan’ın da bilgisi dahilinde infaz edildiklerini, örgütün “namuşçu” bir anlayışının olduğunu aktarırken; “PKK deneyimi ve o savaş içinde kadının maruz kaldığı şeyler gerçekten anlatılması, yazılması zor şeyler. Bazen kimseler inanmaz diye bir şey anlatmıyorum dağdaki yaşantım hakkında. Çocukların savaştırıldığı ve öldürüldüğü bir devrim deneyimi bizimkisi. (İnfaz edilen) Dilşa da Perinaz da kız çocuklarıydı henüz. Başka çocuklarda başka yerlerde öldürüldü...Dağdaki deneyimimizde de taciz edilen, tecavüze uğrayanların çoğu çocuklardı” hususlarını ifade etmektedir.³²

PKK kurulduğu dönemden itibaren bugüne kadar hala çocukların örgüte katılımlarını sistematik bir şekilde gerçekleştirmeye devam etmektedir. Çocuklar, PKK terör örgütü nezdinde yaratılan şiddetin süreklileştirilmesinde birer araç olarak görülmektedirler. Bu kapsamda 2011 itibarıyla başlayan Suriye iç savaşı çerçevesinde PKK, çocuklardan örgütsel faaliyetlerinin devamlılığının sağlanmasında faydalanmaya devam etmektedir. Suriye’de gözlem yapan BM, İnsan Hakları Gözlem Örgütü (Human Rights Watch-HRW), Uluslararası Af Örgütü ve Kurd

29 A.G.E., 32-33, 38.

30 A.G.E., 81.

31 A.G.E., 54.

32 Aytekin Yılmaz, *Onlar Daha Çocuktı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 74-75

Watch gibi kuruluşlar, Suriye iç savaşı ile yayımlamaya başladıkları raporlarında, PKK ve uzantısı PYD/YPG'nin Suriye'de sistematik bir şekilde 12-17 yaş arasındaki çocukları kaçırdıkları ve bu çocukların ailelerinin çaresiz bir şekilde çocuklarının kurtarılmasını beklediklerinin altını ısrarla çizmektedirler.³³ 15 Kasım 2013 tarihli BM tarafından yayımlanan Çocuklar ve Silahlı Çatışma raporunda da çocukların kontrol noktalarında görevlendirildikleri, silahlı çatışmalara katılmalarının sağlandığı, bu süreçler içerisinde de hayatını kaybeden çocuklar olduğu yine belgelenmiştir.³⁴

HRW'nin 2014 yılında yayımladığı raporda, çocukların PYD'nin polis gücü içerisinde, YPG'nin de askeri kanadı dahilinde çatışmalarda ön cephede yer almalarının sağlandığı yer almaktadır.³⁵ Söz konusu rapora göre 2014 yılında PYD/YPG tarafından 59 çocuğun 10 tanesinin 15 yaş altında oldukları rapor edilmiştir.³⁶ HRW'nin 2015 yılına ait raporunda da PKK'nın ve uzantılarının kamplardan çocukları nasıl kaçırdıkları ve bu çocukların çatışmalara nasıl dahil edildikleri aktarılmaktadır.³⁷ Ayrıca HRW tarafından PKK/PYD-YPG tarafından 18 yaşın altındaki çocukların, terör örgütünün kendi saflarında çatışmaya zorlanarak, keşif faaliyetlerinde, nöbetçi ve silahlı çatışmalarda aktif olarak kullanıldıklarını raporlanmıştır.³⁸ BM Uluslararası Bağımsız Suriye Araştırma Komisyonu'nun 2021 raporunda PKK ve uzantılarının çocukları kendi bünyelerine zorla aldıkları ve çatışmalarda çocukların yer almalarının sağlandığı ayrıca sivillere karşı işledikleri tüm suçları belgelenmiştir.³⁹

33 Eva Savelsberg, "War is No Excuse," The New Humanitarian, 26.02.2016, <https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/community/2016/02/26/war-is-no-excuse-pyd-deployment-of-child-soldiers>.

34 Office of the Special Representative of the Secretary General for Children and Armed Conflict, 15.11.2013, <https://childrenandarmedconflict.un.org/>.

35 Human Rights Watch, "Syria: Abuses in Kurdish-Run Enclaves," Human Rights Watch, 18.06.2014, <https://www.hrw.org/news/2014/06/18/syria-abuses-kurdish-run-enclaves>.

36 Human Rights Watch, Syria: Kurdish Forces Violating Child Soldier Ban, Human Rights Watch, 22.07.2015, <https://www.hrw.org/news/2015/07/10/syria-kurdish-forces-violating-child-soldier-ban-0>

37 France 24, "Syria's Kurdish YPG Accused of Recruiting Children for Combat from Refugee Camps", *France 24*, 03.08.2018, <https://www.france24.com/en/20180803-syria-kurd-YPG-child-soldiers-refugees-camps>

38 Human Rights Watch, Under Kurdish Rule: Abuses in PYD-run Enclaves of Syria", Human Rights Watch, 19.06.2014, <https://www.hrw.org/report/2014/06/19/under-kurdish-rule/abuses-pyd-run-enclaves-syria>.

39 United Nations Human Rights Council, "UN Syria Commission of Inquiry Report," UN Human Rights Council, 18.02.2021, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/ICISyria/Pages/ReportoftheCommissionofInquirySyria.aspx>.

Belçika Başbakanı Alexander De Croo'nun Mart 2021'de Suriye/Hol Kampını kontrol altında tutan PYD/YPG'nin uygulamalarının ve hak ihlallerinin çok ciddi düzeyde olmasından hareketle Belçika vatandaşı olan 6 kadın ve 10 çocuğun Belçika'ya geri döndürülmesi için her şeyi yapacaklarını ifade etmesi⁴⁰, başka bir açıdan PKK ve uzantılarının buldukları her yerde nasıl insanlık suçu işlediklerinin diğer somut bir göstergesidir. PKK'nın sistematik-amaçlı bir şekilde çocukların örgütlü yapısına dahil edilmesi ve çocuklara karşı işledikleri suçlar ile bu suçların uluslararası hukuk temelinde incelenmesi bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

PKK Terör Örgütü tarafından Çocuklara Karşı İşlenen Suçların Uluslararası Hukuk Temelinde İncelenmesi

PKK'nın çocuklara yönelik işlediği suçlar:

- Çocuk kaçıрма,
- Çocuklara yönelik baskı, korkutma, tehdit yöntemlerinin kullanılması,
- Çocukların psikolojik olarak istismar edilmesi,
- Çocukların ağır şartlarda çalıştırılması,
- Çocukların cinsel istismara maruz bırakılması,
- Çocuklara psikolojik ve fiziksel olarak işkence yapılması,
- Çocuklara cezalandırma adı altında yapılan kötü muamele,
- Çocukların çatışmalarda ön cephelere sürülmesi,
- Çocukların öldürülmesi şeklindedir.

Uluslararası hukuk çerçevesinde çocuk asker/savaşçı sorunsalını ele alan iki tip antlaşma türü bulunmaktadır. Birisi uluslararası insani hukuk kapsamındaki haklarını, ikincisi ise özellikle çocuk haklarını düzenleyen

40 Marine Strauss, "Belgium to Repatriate Children and Some Mothers Held in Syria," *Reuters*, 04.03.2021, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-belgium-idUSKCN2AW2J2>.

antlaşmalarıdır. Bu kapsamda 1949 Cenevre Antlaşması'nın 1977 ek protokolleri ve 1998 Uluslararası Ağır Ceza Mahkemesi Roma Yasası, 15 yaşın altındaki çocukların silahlı yapılara ve çatışmalara dahil edilmesi eylemini, savaş suçu olarak addetmektedir. Çocuk haklarına ilişkin en önemli düzenlemelerden bir tanesi Çocuk Hakları Sözleşmesi ve Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Edilmesine İlişkin İhtiyari Protokol'dür.⁴¹ 1977 Ek Protokolleri I ve II, ulusal ve uluslararası silahlı çatışmalarda; sivil savaşlar, isyanlar ve ayaklanmalarda yer alan çocuk savaşçı ve çocuk asker kavramlarını, iki yaş kategorisi temelinde ele alan, 15 yaşın altı ile 15-18 yaş arası, hukuki belgelerdir.⁴² Ayrıca Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1999 Çocuk İşçiliğinin En Kötü Formları Sözleşmesi, 18 yaşın altında çocukların asker/savaşçı olarak zorla silahlı çatışmalara dahil edilmesini, bir kölelik türü veya kölelik benzeri bir eylem olduğu hususunu belirtmektedir.⁴³

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), 15 yaşın altında çocukların askere alınmasını savaş suçu olarak addetmektedir. UCM'nin 1998 Roma Statüsü ile savaş suçu terimine sadece uluslararası savaşlarda yer alması sağlanan çocuklar değil, devlet dışı aktörlerin silahlı eylemleri de dahil edilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nin UCM'ye başvurma imkânı kapsamında mahkemenin yargısını antlaşmaya taraf olmayan yapılar yani devlet dışı aktörler üzerinde de kullanabilme durumu mümkün olmuştur.⁴⁴

Uluslararası hukuk nezdinde çocukların varlıkları somut bir şekilde koruma altına alınmıştır. Çocuk haklarına ilişkin uluslararası arenada düzenlenmiş temel üç belge bulunmaktadır;

- 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların yaşatılması, gelişmesi ve korunması uluslararası düzeyde temel ilke olarak belirlenmiştir. Bu bildirge ile çocuk kavramı uluslararası bir nitelik kazanmıştır.
- 1959 BM Çocuk Hakları Bildirgesi ile çocuklara karşı ayrımcılık yapılmaması, çocuklara kendilerini özgürce geliştirme fırsatı verilmesi bağlamında temel hususlar çerçevelenmiştir.

41 David M., Rosen, *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims* (London: Rutgers University Press, 1994), 141.

42 A.G.E., 144-145.

43 A.G.E., 178.

44 A.G.E., 147.

- 1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesiyle beraber de 18 yaşına kadar her insan çocuk olarak nitelendirilmiştir.⁴⁵

BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 38. maddesi; silahlı çatışmalardan etkilenen çocukların korunması hususunu içermektedir.⁴⁶ “BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 34. ve 35. maddeleri gereğince taraf devletlerin fuhuş ve pornografi dahil, çocuğu cinsel sömürü ve suiistimalden koruyacakları ve çocukların satışı, kaçırmaya ve çocukların cinsel istismarına konu olmalarını önlemek üzere her türlü çabayı göstermenin devletin görevi olduğu, çocukların her türlü ihmal, istismar ve kötü yaşam koşullarından korunmaları, gelişmelerinin ve katılımlarının sağlanması konusunda evrensel ilke ve çerçevelerin belirlenmesi amaçlanmıştır.”⁴⁷

Uluslararası ve ulusal hukuk açısından 18 yaşın altındaki kişi, çocuk olarak kabul edilmektedir. Uluslararası suç hukuku kapsamında da 15 yaş altında çocukların askere alınması savaş suçu olarak kabul edilmiştir.⁴⁸ Tüm bu uluslararası sözleşmeler ve bildirgeler kapsamında PKK; çocukların temel hakları olan yaşama hakkını, çocukluk dönemini yaşayarak bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaksal, psikolojik ve toplumsal gelişebilme, çocukların ihmal, istismar ve her türlü riskten korunma haklarını elinden almaktadır.

UCM'nin kurulmasıyla beraber çocukların silahlı çatışmalarda kullanımı ve çocuklara yapılan kötü muameleler cezalandırılmaya başlanmıştır. PKK, 2013 yılında BM destekli Cenevre Çağrısı adlı sivil toplum kuruluşu ile “Çocukların Silahlı Çatışmaların Etkilerinden Korunmasına Dair Taahhütname” adlı belgeyi imzalayarak kamplarını denetime açmıştır. Aslında 18 yaş altı çocukların çatışmalarda yer almasını engellemeye yönelik yapılan bu belgeye rağmen PKK, bu taahhütnameye şerh koyarak “yeni savaşçı olmayanlar” kategorisi

45 Sevil Lale Kurt, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 36. (2016): 99-127. DOI: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.28915>.

46 Harendra De Silva, Chris Hobbs, Helga Hanks, “Conscription of Children in Armed Conflict: A Form of Child Abuse”, *Child Abuse Review*, Cilt 10, Sayı 2. (2001): 125-134. <https://doi.org/10.1002/car.669>.

47 Sevil Lale Kurt, “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 0, Sayı: 36. (2016): 99-127. DOI: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.28915>.

48 David M., Rosen, *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims* (London: Rutgers University Press, 1994), 140.

oluşturarak, 16-18 yaş arasındaki çocukları bu kategoriye alarak⁴⁹ çocukları istismar etmekten vazgeçmeyeceğini de açık bir şekilde ortaya koymuştur.

PKK çocuklara karşı çok ciddi suçlar işlemektedir. UCM ve diğer birçok uluslararası bildirge, sözleşme ve protokol dahilinde çocuklara yönelik işlenen suçların cezai yaptırımları bulunmaktadır. Bu bağlamda PKK'nın yöneticileri de söz konusu uluslararası sözleşmeler çerçevesinde yargılanabilirler. Konuya ilişkin olarak UCM'nin ilgili maddeleri kapsamında PKK yöneticileri;

“a-UCM statüsü 7. maddesi çerçevesinde insanlığa karşı suçlar kapsamında; öldürme, köleleştirme, ırza geçme, cinsel kölelik, zorla fuhuş, zorla hamile bırakma, veya benzer ağırlıkla diğer cinsel şiddet şekilleri nedeniyle,

b-UCM statüsü 8/2 (b) xxvi: 15 yaşından küçük çocukların ulusal silahlı kuvvetlere çağırılması, askere alınması veya çatışmalarda aktif olarak kullanılması kapsamında,

c- UCM statüsü 25. madde uyarınca bireysel sorumluluk çerçevesinde; 2. bentte belirtilen, mahkemenin yargı yetkisine giren bir suç işleyen kişi, bu statü gereğince cezalandırılmaktan şahsen sorumludur ve cezalandırılabilir.”⁵⁰

Sonuç

Hem insani söylem dili hem de uluslararası hukuk, çocuk savaşçı/asker olarak nitelendirilen çocukları, yetişkin istismarına dayalı bir suçun kurbanı olarak kabul etmektedir. Bu açıdan çocuk savaşçı/çocuk asker kavramı mağduriyet ve korunmasızlık özellikleri taşıyan çocukların yapılarıyla uygunluk arz etmemektedir. Bu bağlamda, çocuk-savaşçı-asker tanımlamalarının bir arada kullanılmasında kavramsal bir doku uyumsuzluğu söz konusu olmakta, çocukların terör örgütlerine dahil edilme eylemiyle birlikte terör örgütleri içerisinde çocuklara yönelik uygulanan tüm yöntemler suç teşkil etmektedir.

49 Serkan Kekevi, Gökmen Kılıçoğlu, “Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK'nın Çocuk Askerleri/Militanları,” *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 3. (2016): 483-510. <https://dergipark.org.tr/en/pub/abd/issue/33842/374744>.

50 A.G.E., s.504.

Terör örgütleri tarafından tarihsel ve kültürel bağlamından kopartılarak çocuk asker ve çocuk savaşçı kavramlarının kullanımı, kendi varlıklarını meşrulaştırmak maksadına yöneliktir. İmparatorluktan ulus devlete geçiş aşamasında sınırların yeniden çizildiği dönemin tarihsel ve kültürel koşullarında çocukların silahlı çatışmalarda yer almaları bir zorunluluk olmakla beraber, vatanseverlik ve cesaret kavramlarıyla özdeşleştirilmiştir. Çocuklar aileleriyle beraber bu süreçlerin içerisinde yer almakla beraber, çocukların asker olarak nitelendirilmesindeki temel olgu yaşlarının küçüklüğü üzerinedir. Ancak terör örgütleri bünyesinde çocukların zorla yer almalarının sağlanması sürecinde çocuk savaşçı kavramı üzerinden, bir çocuğun bilerek ve isteyerek, gönüllü bir şekilde bu çatışma ortamında yer aldığı algısının yaratılması amaçlanmaktadır. Ayrıca terör örgütleri çocukların örgütsel yapılardaki varlıkları üzerinden organizasyonel yapılarına meşru bir zemini çocukların varlıkları üzerinden sağlamaya çalışmaktadırlar. Oysaki 18 yaşın altında olan her birey çocuk olarak zihinsel, fiziksel ve duygusal gelişimini tamamlamamış ve kolay yönlendirilebilir olmalarından hareketle istismara açık durumdadırlar. Terör örgütleri de çocukları zihinsel-mental süreçler ile duygusal ve fiziksel olarak istismar etmektedirler. Çünkü çocukluk dönemi evrensel bir şekilde bebeklikle başlayan ve 18 yaşında biten bir süreç olarak tanımlanmaktadır.

Çocuk savaşçı/çocuk asker kavramları gelişim psikolojisi, uluslararası hukuk normları ve evrensel ahlaki kodlama temelinde sağlıklı bir birey hayatının sosyal alandaki varlığının oluşum sürecinin olağan akışına uygunsuzluğu kapsamında geçerli ve kabul edilebilir bir nitelik taşımamaktadır. Çocuk savaşçı/asker olarak nitelendirilen çocuklar, aslında bu tanımla birlikte terörize edilmektedirler. Bebeklik ve ergenlik dönemi arasında bulunan, psikolojik, fiziksel ve zihinsel gelişimini tamamlamamış bir çocuğun sistematik bir şekilde şiddeti kullanma ve sürdürme kapasitesi yoktur. Ancak kendisine verilen talimatlar ve kendisine öğretilen süreçler kapsamında şiddeti kullanabilir hale gelmektedir.

Uluslararası veya iç savaş süreçlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmış olan çocuk asker/savaşçı kavramı, terör örgütlerinin içerisinde zorla bulundurulmuş çocukların durumunu açıklamaktan yoksun ve zıt bir kavramdır. Duygusal ve fiziksel gelişim süreçlerini tamamlayamamış çocukların rasyonel karar alıcılar olarak kendi irade ve istekleriyle bir çatışmanın tarafı olmaları beklenemez. Buradaki asıl sorun, terör örgütlerinin çocukları asker ve/veya savaşçı şeklinde etiketleyerek, gerçekte çocukların içine sürüklendikleri durumun görünür olmasını

engellemesidir. Siyasal ve kültürel süreçlerin sonunda inşa edilmiş bir söylem olan çocuk asker/savaşçı kavramlarının günümüzdeki kullanımı, çocukluk döneminde bulunan masumiyet karinesine sahip, korunmaya ihtiyacı olan, birçok istismara açık bir çocuğun kendi iradesi ve gönüllülüğü ile şiddet içeren bir ortamda bulunduğu ön kabulünü içermektedir. Oysaki 18 yaşın altında olan her birey, çocuk olarak tanımlanmakta ve devam eden gelişimsel süreci çerçevesinde de gerek psikoloji gerekse de hukuki hususlar bağlamında rasyonel bir kişi olarak değerlendirilmemektedir.

Söz konusu hususlar bağlamında terör örgütlerinde bulundurulmuş çocukların durumlarını, çocuk asker ve/veya çocuk savaşçı kavramları ile açıklamak mümkün değildir. Bu tarz bir tanımlama kullanılması terör örgütleri tarafından fiziksel, psikolojik ve cinsel yönden her türlü istismara maruz bırakılan çocukların gerçek durumunun göz ardı edilmesine de neden olmaktadır. Terör örgütlerinin bünyesinde çocukların bulundurulması bir suçtur. En başta reşit olmayan bir kişiye yönelik yapılan manipülasyon, tehdit, baskı kurma ve kaçırma eylemleri çocuğa karşı işlenen suçlar içerisinde yer almaktadır. Silahlı çatışmalarda yer almaları sağlanan çocukların, savaşçı/asker gibi tanımlamalardan ziyade nasıl mağdur edildiklerinin ve terör örgütlerinin kurbanı olduklarının doğru kavramların kullanımıyla somutlaştırılması önem arz etmektedir.

Terörist olarak adlandırılan kişinin tanımlaması bellidir; bilerek, isteyerek ve kendi iradesi ile şiddeti kullanan ve sürdüren kişidir. Bu bağlamda da terörist olarak adlandırılan kişiye yönelik alınması gereken önlemler bellidir. Bir çocuğun da terör örgütü içerisinde bulunması ve bunun çocuk asker/savaşçı gibi kavramlar üzerinden anlamlandırılmaya çalışılması durumu, çocuğun en temel haklarının ihlal edildiği hususunun göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Çocuğun içerisinde bulunduğu duruma gönüllülük ve irade öğeleri yüklenerek mağdur edilen çocuğun suçlaştırılması durumu ortaya çıkmaktadır. Oysaki terör örgütünün bir çocuğu yasa dışı bir şekilde elinde tutması, çocuğun haklarını ihlal etmesi gibi işlediği birçok suç, çocuğun etiketlenerek örgüt içerisindeki varlığının normalleştirilmesine neden olmakta ve çocuğun yaşadığı mağduriyetin, terör örgütünün de işlediği suçun görünürlüğüne sekteye uğratmaktadır. Bu temelde çocuğa yönelik kullanılan tanımlamalar kültürel bir şiddet dilinin de inşa edilmesine neden olmaktadır.

Çocuk hakları evrenseldir ve birçok uluslararası antlaşma çerçevesinde de bağlayıcılığı bulunmaktadır. Bu bağlamda terör örgütlerinin çocuklara yönelik gerçekleştirdiği her eylem ulusal ve uluslararası alanda birçok suça karşılık gelmektedir. Bu çerçevede terör örgütlerinin bünyelerinde tuttukları çocukların, bu yapıların ellerinden kurtarılmaları ve terör örgütleri tarafından çocukların korunmasına ilişkin yaptırım gücü ve bağlayıcılığı olan uluslararası antlaşmaların varlığı önem arz etmektedir. Uluslararası siyasi kültürün çocukların korunmasını önceleyecek şekilde dizayn edilmesi gerekmektedir. Çocuk asker/savaşçı, çocuk gelin, çocuk işçi gibi kavramların kullanımı, yetişkin istismarının başka bir türevini meydana getirmektedir. Bir çocuktan asker de savaşçı da gelin de işçi de olmaz. Çocukları zorla tutan ve çocuklardan faydalanan terör örgütlerinin içerisindeki çocukların durumu, modern köleliğin bir versiyonudur. Bu temelde de terör örgütlerinde bulundurulmuş çocukların varlığı, savaş konteksti içerisinde değil, çocuk istismarı bağlamında çalışılmalıdır.

Kaynakça

- Alptekin, Hüseyin. “The PKK’s Child Soldiers,” *Politics Today*, Ocak 16, 2017. <https://politicstoday.org/the-pkks-child-soldiers/>.
- De Silva, Harendra, Hobbs, Chris, Hanks, Helga. “Conscription of Children in Armed Conflict: A Form of Child Abuse, A Study of 19 Former Child Soldiers”, *Child Abuse Review* 10, Sayı 2. (2001): 125-134. <https://doi.org/10.1002/car.669>.
- Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları . *PKK 1. Cilt (1973-1979)*. Ankara.
- Erikson, Erik H. *Identity, and the Life Cycle*. New York: W.W. Norton and Company, 1980.
- France 24, Syria’s Kurdish YPG Accused of Recruiting Children for Combat from Refugee Camps, France 24, Ağustos 03, 2018, <https://www.france24.com/en/20180803-syria-kurd-YPG-child-soldiers-refugees-camps>
- Gates, Scott. “Why do Children Fight? Motivations and the Mode of Recruitment” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder, 29-49, İngiltere: Palgrave Macmillan, 2011.
- Human Rights Watch, “Syria: Abuses in Kurdish-Run Enclaves,” Human Rights Watch, Haziran 18, 2014. <https://www.hrw.org/news/2014/06/18/syria-abuses-kurdish-run-enclaves>.
- Human Rights Watch, *Under Kurdish Rule: Abuses in PYD-run Enclaves of Syria*”, Human Rights Watch, Haziran 19, 2014. <https://www.hrw.org/report/2014/06/19/under-kurdish-rule/abuses-pyd-run-enclaves-syria>.
- Human Rights Watch, *Syria: Kurdish Forces Violating Child Soldier Ban*, Human Rights Watch, Temmuz 22, 2015, <https://www.hrw.org/news/2015/07/10/syria-kurdish-forces-violating-child-soldier-ban-0>
- Kaplan, Ahmet. “Oğlu için HDP İl Başkanlığı Önünde Oturma Eylemi Yapan Anne.” Eylül 3, 2019. Anadolu Ajansı, <https://www.dailymotion.com/video/x7jztgm>, 00:02:29.

Kekevi, Serkan, Kılıçoğlu, Gökmen. “Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK’nın Çocuk Askerleri/Militanları,” *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı 3. (2016): 483-510.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/abd/issue/33842/374744>.

Kurt, Sevil Lale. “Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması”, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, Sayı: 36. (2016): 99-127. DOI: <http://dx.doi.org/10.21560/spcd.28915>.

Office of the Special Representative of the Secretary General for Children and Armed Conflict, “Report on Children in the Armed Conflicts.” UN. Kasım 15, 2013.
<https://childrenandarmedconflict.un.org/>.

Öcalan, Abdullah. *Seçme Yazılar Cilt VI*. Köln: Weşanen Serxwebun, 1995.

Özcan, Nihat Ali. “Kim Bu Dağdakiler,” TEPAV. 2012.
<https://www.tepav.org.tr/tr/yayin/s/516>.

Özerdem, Alparslan ve Podder, Sukanya. “The Long Road Home: Conceptual Debates on Recruitment Experiences and Reintegration Outcomes” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder, 3-26. İngiltere: Palgrave Macmillan, 2011.

Özerdem, Alpaslan ve Podder, Sukanya, *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, İngiltere: Palgrave Macmillan, 2011.

Podder, Sukanya. “Neither Child nor Soldier: Contested Terrains in Identity, Victimcy and Survival” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder, 141-156, İngiltere: Palgrave Macmillan, 2011.

Rosen, David M. *Child Soldiers in the Western Imagination: From Patriots to Victims*. London: Rutgers University Press, 1994.

Rosen, David M. *Armies of the Young: Child Soldiers in War and Terrorism*. London: Rutgers University Press, 2005.

Sarı, Buğra ve Tinas, Murat. “Terrorism Threat Against Humanity and Democracy: The PKK Case”, Polis Akademisi Yayınları. (2018).
https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/PKK_Case_Report_ENG.pdf.

**Çocuk Savaşçılar mı, Terör Örgütleri Tarafından
İstismar Edilen Çocuklar mı? PKK Örneği**

Savelsberg, Eva. “War is No Excuse,” *The New Humanitarian*, Şubat 26, 2016.

<https://deeply.thenewhumanitarian.org/syria/community/2016/02/26/war-is-no-excuse-pyd-deployment-of-child-soldiers>.

Strauss, Marine. “Belgium to Repatriate Children and Some Mothers Held in Syria.” *Reuters*, Mart 04, 2021.

<https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-belgium-idUSKCN2AW2J2>.

United Nations Human Rights Council, “UN Syria Commission of Inquiry Report,” UN Human Rights Council, Şubat 18, 2021, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/IICISyria/Pages/ReportoftheCommissionofInquirySyria.aspx>.

Vermeij, Lotte. “Socialization and Reintegration Challenges: A Case Study of the Lord’s Resistance Army” içinde *Child Soldiers: From Recruitment to Reintegration*, ed. Alpaslan Özerdem ve Sukanya Podder, 173-178. İngiltere: Palgrave Macmillan, 2011.

Yılmaz, Aytekin. *Onlar Daha Çocuktuktu*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.

ÖZEL BÖLÜM / SPECIAL SECTION

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 16.12.2021

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 01.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Uslu Ak, Büşra. “Çocuk Ticareti Suçunu Anlamak”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 93-115.

ÇOCUK TİCARETİ SUÇUNU ANLAMAK

Dr. Büşra USLU AK*

Alman Uluslararası İş Birliği Kurumu

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-5667-6809>

Öz: Uluslararası hukuka göre, çocuk ticareti, 18 yaşından küçük bir kişinin cinsel sömürü, kölelik, zorla çalıştırma, kulluk veya organların alınması dahil olmak üzere sömürü amacıyla işe alınması, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir. İnsan ticareti suçunun bir unsuru olarak çocuk ticareti, tüm ülkeleri ve bölgeleri uluslararası bir suç ağında birbirine bağlamaktadır. Her yıl çocuklar anavatanlarından başka ülkelere ya da kendi ülkeleri içinde, genellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara kaçırılmaktadırlar. Çocuk ticareti suçu, başta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere uluslararası hukukta çocuklara garanti edilen insan haklarını ihlal etmektedir. En hızlı büyüyen ulusötesi suçlardan biri olan çocuk ticareti, çocukların hayatta kalmaları ve gelişmelerini, eğitim, sağlık ve korunma haklarını tehdit etmektedir. Bu çalışmada, çocuk ticaretinin ne olduğu, yaygın nedenleri, çocuğa olan biopsikososyal etkileri ile mağdurlarının genel profili ve çocuk ticaretine karşı mücadelede odaklanılması gereken unsurlar sosyal hizmet disiplini bakış açısı ile tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İnsan ticareti, çocuk ticareti, çocuk istismarı.

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1037346>

UNDERSTANDING THE CRIME OF CHILD TRAFFICKING

Abstract: *Under international law, child trafficking means the recruitment, transportation, transfer, harboring or receipt of a person under the age of 18 for the purposes of sexual exploitation, slavery, forced labor, servitude or exploitation, including removal of organs. Child trafficking, as an element of the crime of human trafficking, connects all countries and regions in an international crime network. Every year, children are smuggled from their homeland to other countries or within their own country, often from rural to urban areas. The crime of trafficking in children violates the human rights guaranteed to children in international law, especially the United Nations Convention on the Rights of the Child. Child trafficking, one of the fastest growing transnational crimes, threatens the survival and development of children and their right to education, health and protection. In this study, child trafficking, its common causes, its biopsychosocial effects on children and the general profile of its victims and the elements that should be focused on in the fight against child trafficking will be discussed from the perspective of social work discipline.*

Keywords: Human trafficking, child trafficking, child exploitation.

Giriş

Uluslararası toplum, 1948’de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ile köleliği yasaklamış olsa da insan ticareti hala küresel bağlamda ciddi bir boyutlardadır. Köleliğe benzer esaret koşullarında yaşamaya zorlanan, esaretlerinden kurtulmak için fırsatı olmayan ve sayıları dahi tam olarak bilinmeyen birçok insan ticareti mağdurunun bulunduğu bilinmektedir. İnsan ticareti bir suç girişimi olarak özellikle en hızlı büyüyen ve en kazançlı suç faaliyetlerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹ Uyuşturucu ve silahların yasadışı ticaretinden sonra, insan ticareti, yıllık tahmini 32 milyar ABD doları kâr getiren üçüncü en karlı suç faaliyeti olarak kaydedilmektedir.²

Uluslararası hukuka göre, çocuk ticareti, 18 yaşından küçük bir kişinin cinsel sömürü, kölelik, zorla çalıştırma, kulluk veya organların alınması dahil olmak üzere sömürü amacıyla işe alınması, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması anlamına gelir.³ Cinsel sömürü, bir çocuğun seks işçiliğine zorlanması, cinsel sömürü materyallerinin oluşturulmasını, bir çocuğu cinsellik odaklı bir işe sokmayı, çocuk yaşta evlilikleri ve sipariş ile gelin/damat ticaretini içerebilir. Bunlar çevrimiçi etkinlikler de olabilir. Çocuk ticareti ayrıca, çocukların zorla dilendirilmesi veya suç teşkil eden eylemlere zorlanması, silahlı çatışmalara katılımı zorlamayı veya yasa dışı evlat edinmeyi içerebilir. Çocukların zorla çalıştırılması, doğası gereği sömürücü olan veya çocuğun eğitime ve sağlıklı gelişimine müdahale eden çalışmayı kapsar.⁴ Bu durum, çocukların ev hizmetçiliğinden inşaat işçiliğine kadar çok çeşitli faaliyetlerde bulunmalarını içerebilir.

Çocukların yasal asgari çalışma yaşına henüz ulaşmamış olması durumunda çalışmaları çocuk işçiliği olarak kabul edilir. Sağlıklarına, güvenliklerine ve ahlaklarına zarar verebilecek işlerde çalıştırıldıklarında ise en kötü biçimi ile çocuk işçiliği içindedirler.

1 Alice Hill ve Romano Carey. “The trade in human lives”. *Americas Quarterly*, 4(2), (2010) 84–89.

2 International Labour Organization, “ILO action against trafficking in human beings” (2008) Erişim www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/—declaration/documents/publication/wcms_090356.pdf

3 United Nations, “Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations convention against transnational organized crime” (2000) Erişim www.osce.org/odihr/19223

4 United States Department of Justice, “Effects of federal legislation on the commercial sexual exploitation of children”. *Juvenile Justice Bulletin*. Washington, DC Office of Justice Programs (2010) Erişim www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/228631.pdf

Benzer şekilde, herhangi bir iş için kaçırıldıklarında veya zorlandıklarında da bu durum çocuk işçiliğinin en kötü biçimidir. Bunun nedeni, çocuk ticaretine maruz kalmış çocukların özellikle savunmasız durumda ve genellikle ailelerinden ve toplumdan ayrı, dilini bilmedikleri, yardım alamadıkları ve evlerine geri dönemedikleri bir ülke veya bölgede tecrit edilmiş olmalarıdır. Bu şekilde izole edilmiş bir biçimde, genellikle gücün kötüye kullanılmasının mağdurdurlar. Çocuk ticaretine maruz kalan çocuklar, tamamen işverenlerinin veya hayatlarını kontrol eden kişilerin insafına kalmıştır ve bu nedenle cinsel istismar, aç bırakılma, özgürlük kaybı, fiziksel şiddet ve diğer şiddet biçimleriyle karşı karşıya kalma riski altındadırlar.

Çocuk ticareti kapsamında, çocuklar kendi ülkeleri içinde kaçırılabilirler gibi sınır ötesi komşu ülkelere taşınabilir veya binlerce kilometre uzaktaki varış noktalarına nakledilebilmektedirler. Ulusal düzeyde, çocuk ticaretinin nasıl tanımlandığına ilişkin yorumlarda farklılıklar vardır; bazı ülkelerde bir bireyin hareketine/göç unsuruna bağlı kalınır. Ayrıca, reşit olma yaşı ülkeler arasında değişiklik göstermektedir, bu nedenle bir çocuk bir yerde “çocuk ticareti mağduru”, başka bir yerde bağlama göre “seks işçisi” ya da “çocuk işçi” olarak kabul edilebilir. Yorumdaki bu farklılıklar, çocuk ticaretinin yaygınlığını belirleyen sorunlara katkıda bulunur ve ayrıca çocuk ticaretinden kurtulanların hizmetlere erişimini engelleyebilir. Faaliyetin yasa dışı doğası, vakaları takip etmek için merkezi küresel bir veri tabanının olmaması, mağdurların yeterince tanınmaması ve mağdurların durumlarını utanç, korku, haklarını bilmeme nedeniyle bildirme konusundaki isteksizlikleri nedeniyle daha da engellenmektedir.⁵ Yaklaşık 40.000 insan ticareti vakasını odak alan küresel bir çalışmada, mağdurların %33’ünün (%21 kız çocuğu; %12 erkek çocuğu) çocuk olduğu kaydedilmektedir.⁶

İnsan ticareti suçunun bir alt unsuru olarak çocuk ticareti, tüm ülkeleri ve bölgeleri uluslararası bir suç ağında birbirine bağlamaktadır. Her yıl çocuklar ülkelerinden başka ülkelere ya da kendi ülkeleri içinde, genellikle kırsal alanlardan kentsel alanlara kaçırılmaktadırlar. Çocuk ticareti suçu, başta Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi olmak üzere uluslararası hukukta çocuklara garanti edilen insan haklarını ihlal

5 J. Greenbaum, J. Crawford-Jakubiak, ve Committee on Child Abuse and Neglect, “Child Sex Trafficking and Commercial Sexual Exploitation: Health Care Needs of Victims,” *Pediatrics* 135, no. 3 (2015): 566-574.

6 United Nations Office on Drugs and Crime ve Inter-Parliamentary Union, *Combating Trafficking in Persons: A Handbook for Parliamentarians* (2009) 82–83.

etmektedir. En hızlı büyüyen ulusötesi suçlardan biri olan çocuk ticareti, çocukların hayatta kalmaları ve gelişmelerini, eğitim, sağlık ve korunma haklarını tehdit etmektedir.

İnsan ticareti, dünyanın hemen hemen her yerinde karşılaşılabilen oldukça karmaşık küresel bir olgudur. 137 ülkede mağdurlar istismar edildiğinden, insan ticareti küresel toplumu etkilemektedir.⁷ Bir ülkenin sınır ötesine uluslararası ticareti ve sınırları içindeki iç ticareti de içermektedir. Ülkeler kaynak, transit veya hedef ülkeler veya bunların herhangi bir kombinasyonu olarak belirlenebilir.⁸

Çocuklar, insan ticaretine hedef olan en savunmasız gruplardan biridir. Organize suç grupları, kolayca erişebildikleri için çocukları tercih etmektedirler. Bu suç grupları aynı zamanda çocuk mağdurları nispeten ucuza gelen şekilde elde edebilmekte ve gizli tutabilmektedir. Çocukların bu bağlamda sömürülmesi, çocukların insan haklarını; aile ortamında güvenli bir çocukluk geçirme, eğitim alma, oyun oynamaya zaman ayırma ve sömürüden korunma haklarını ihlal etmektedir (Rafferty, 2013: 559).⁹

Günümüzde insan ticaretine maruz kalan çocukların sayısı konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır, ancak bir tahmin, dünya çapında insan ticareti mağdurlarının %50'sinin çocuk olduğunu ileri sürmektedir.¹⁰ Çocuk ticaretiyle ilgili verilerin tahmini olmasının birçok nedeni vardır. İnsan ticareti, gizlilik içinde tasarlanan ve uygulanan bir suç eylemidir. Mağdurlar genellikle öne çıkmaktan korkarlar ve bu da doğru verilerin tutulmasını zorlaştırır. Ayrıca, insan ticaretine maruz kalmış bir kişiyi uluslararası yasal tanıma uygun olarak tanımlamak için tutarlı kriterler genellikle kullanılmamaktadır. İstatistikler, insan ticareti mağdurlarını ulusal sınırlar içinde hariç tutabilir ve genellikle insan ticareti mağdurlarını yaş ve cinsiyete göre ayırmaz.¹¹

7 United Nations Office on Drugs and Crime, *Toolkit to combat trafficking in persons: Global programme against trafficking in human beings*. (Vienna, Austria: 2008) Erişim www.unodc.org/documents/human-trafficking/HT_Toolkit08_English.pdf

8 United Nations Office on Drugs and Crime, *Global report on trafficking in persons* (2009) Erişim www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf

9 Yvonne Rafferty "Gender as an obstacle to good health: Health related human rights violations and the girl child". *International Psychology Bulletin*, 17, (2013) 15–24.

10 International Labor Organization, *Global Estimate of Forced Labour: Executive Summary* (2012) Erişim http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/—declaration/documents/publication/wcms_181953.pdf

11 United Nations Development Fund for Children (UNICEF), *Progress for children: Achieving the MDGs with equity* (No. 9) New York (2010) Erişim www.unicef.org/protection/Progress_for_Children-No.9_EN_081710.pdf

İnsan ticareti, uluslararası hukukta ilk kez, Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ni (2000) tamamlayan İnsan Ticaretini, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretini Önleme, Bastırma ve Cezalandırma Protokolü aracılığıyla tanımlanmıştır. 'Palermo Protokolü' veya 'İnsan Ticareti Protokolü' olarak bilinen bu protokol, insan ticaretinin en yaygın olarak kabul edilen tanımını yapmakta ve konu ile ilgili bağlamda bir temel görevi görmektedir.

Palermo Protokolü'nün 3. Maddesi insan ticaretini "kuvvet kullanma tehdidi veya kullanımı veya diğer zorlama, kaçırma, sahtekarlık, aldatma, gücün kötüye kullanılması veya savunmasızlık durumunun veya başka bir kişi üzerinde kontrolü olan bir kişinin rızasını kazanmak için sömürü amacıyla ödeme veya menfaat verilmesi veya alınması" olarak tanımlar. Ancak, aynı maddenin (c) bendinde, bir çocuğun istismar amaçlı temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınmasının, belirlenen araçlardan herhangi birini içermese dahi 'insan ticareti' sayılacağı belirtilmiştir.¹² Protokole göre, çocuk ticareti, yasadışı yolların kullanılmasına bakılmaksızın, bir çocuğun ülke içinde veya dışında sömürü amacıyla temini, bir yerden bir yere taşınması, devredilmesi, barındırılması veya teslim alınması eylemidir. Sömürü, fuhuş ve diğer cinsel sömürü biçimlerini, zorla çalıştırmayı veya hizmet ettirmeyi, köleliği veya köleliğe benzer uygulamaları, kulluğu veya organların alınmasını içerir. Protokol ayrıca yetişkin ve çocuk ticareti arasında ayırım yapmakta ve çocuklar uluslararası hukuka göre rıza gösteremeyecekleri için, bir mağdurun rızası olsun veya olmasın çocuk ticaretinin gerçekleşebileceğini şart koşmaktadır. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme (ÇHS) ile uyumlu olarak, çocuk terimi 18 yaşın altındakileri ifade eder.¹³

Çocuk Ticareti Süreçlerine Bakış

İnsan ticareti, çoğunlukla zorunlu göç bağlamında özellikle de emek göçü nedeniyle meydana gelir ve insan tacirleri durumu istismar etmek ve insanların savunmasızlığından ve çaresizliğinden para kazanmak amacı ile harekete geçerler. Çocuk taciri, çocuğu sömürmek amacıyla çocuk ticareti sürecinin bir unsuruna katkıda bulunan kişidir. Bu sürece

12 United Nations, Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations convention against transnational organized crime. (2000) Erişim www.osce.org/odihr/19223

13 United Nations, Convention on the rights of the child. (1989) Erişim www.unicef.org/crc

katkı sağlayanlar; çocuğu tespit edip sürece katanlar, aracılar, belge sağlayıcılar, nakliyeciler, bu duruma göz yuman görevliler/memurlar, hizmet sağlayıcılar ve çocuğa işverenler gibi aktörlerdir. Bu aktörler, kendilerine hangi sınır kapılarının ne zaman açık olduğu ve insanları taşımak için en iyi zaman konusunda tavsiyeler verenler gibi diğer aracı servisler tarafından desteklenir. İlgili süreçler, zorla ya da ikna yolu ile işe alım, nakliye, kabul, konaklama, istihdam ve sahte evrakların hazırlanması veya sahte evrakların edinilmesini içermektedir.

Başlangıç

Çocuk ticareti, bir çocuk birileri tarafından “işe alındığında” (recruitment) veya bazı durumlarda çocuğun iş bulmak için ne yapması gerektiğini öğrenmek üzere bir “işe alım görevlisine” yaklaştığında ya da tam tersi durumda başlar. İşveren, çocuğu fiilen istihdam eden kişi veya çocuk ticareti amaçlı bir insan zincirinin parçası olabilir. İşe alım farklı şekillerde gerçekleşir. Çocuklar, ailelerini desteklemek için iş bulma konusunda ailelerinin baskısı altında olabilir ve yerelde uygun iş bulunmayabilir. Bazen aile, çocuklarına iş ayarlayabileceğini bildiği birinden yardım istemekte veya zor durumda olduklarını bilen bir kişi aileye yaklaşmaktadır. İşe alım görevlilerinin çeşitli türleri vardır: geçimini savunmasız çocukları işe alarak ve onları sömürecek başkalarının eline vererek sağlayanlar, geçmişte çocuk ticareti mağduru olmuş ve geri dönmüş yetişkinler veya bu işi yapmaya zorlanan daha büyük çocuklar. Bu durumlarda genellikle bir güven ilişkisi söz konusudur. Çocuklara başka bir şehirde veya ülkede iş bulmayı teklif eden kendi topluluklarından biri tarafından yaklaşılabılır. Ayrıca, iş arayanlar için iş bulma kisvesi altında, aslında insan tacirleri için işe alım büroları gibi davranan kurumlar da bulunmaktadır.

Belli durumlarda bir çocuk, iş veya daha iyi bir yaşam için evden ayrılmaya ve taşınmaya karar verebilir ve ulaşımı ayarlayabileceğini bildiği ve gideceği yerde iş bulma konusunda yardım vaat eden birine başvurabilir. Bu gibi durumlarda, çocuk başka yerlerdeki yaşam hakkında oluşturduğu algı tarafından cezbedilebilir. Bu algı -doğru veya yanlış- internet, medya, kulaktan dolma bilgilerden kaynaklanabilir.

Bebeklik ve erken çocukluk döneminde olan çocuklar ise ebeveynleri ve kardeşleriyle birlikte bu suçun mağduru olabilir, çünkü tüm aile başka şehir ya da ülkelerde işe alınıyor ve fırsatlar vaat edilir. Evlerinden yola

çıkan ve daha sonra vaat edilen varış noktasına varmadan önce parçalanmış aileler hakkında birçok sosyal inceleme raporu bulunmaktadır. Bazen erkekler kadınlardan ve çocuklardan, çoğu zaman da çocuklar yetişkinlerden ayrılır. Sokaklarda dilenmek üzere sömürülebilmesi için bir anneye kendi çocuğunun yerine başkasının çocuğunun verilmesi de sıkça görülmektedir. Bütün bu durumlarda, bir gün ailenin geri kalanıyla yeniden bir araya gelme umudu, insan ticareti mağdurlarının insan tacirlerine itaatkâr kalmasına katkıda bulunur. Çocuk ticaretine yönelik tüm biçimlerin ortak noktası, ilgili çocuğun, çocuk tacirleri için olası bir hedef haline getiren savunmasızlığıdır.

Hareket

Hem yetişkinler hem de çocuklar bir ülke içinde ve ulusal sınırların ötesinde insan ticareti suçuna maruz kalabilmektedir. Bu ticaretin iki ucu genellikle “gönderme” ve “alma” yerleri veya “kaynak” ve “varış” yerleri olarak bilinir. Bazen insan ticaretine maruz kalan bir kişi doğrudan varış yerine gitmez, başka bir ülkeyi geçer veya başka bir şehirde durur. Bunlara “geçiş” yerleri denir. Ülkeler aynı anda gönderen, geçiş yapan ve alan ülkeler olabilir. Bir ülke sınırları içinde yapılan çocuk ticareti, kural olarak, çocukların savunmasızlığını daha da artıran, kırsal alanlardan kentsel alanlara veya bir şehirden diğerine, tanıdık olmayan çevrelere hareketi içerebilir. Ulusal sınırların nispeten açık olduğu yerlerde, insanlar yerel halk tarafından uzun yıllardır bilinen rotaları kullanarak sınırdan karayolları üzerinden araçla veya yaya olarak seyahat edebilirler. Bunlar nispeten kolay geçişler olabilir ancak aynı zamanda tehlikeli de olabilir. Deniz yolları ve nadir de olsa hava yolları da çocuk ticareti amacıyla kullanılabilir.

Varış

Çocuk ticaretine maruz kalan çocuklar, hedeflerine ulaştıklarında istismar edilmektedir. Bu sömürü, kişinin cinsiyetine, yaşına, çocuk ticaretine maruz bırakıldıkları işgücü piyasasının doğasına, becerilerinin düzeyine ve kırılabilirliklerine bağlı olarak birçok biçim alabilir. Çocuk ticareti mağdurları varış konumlarında çok çeşitli farklı sektörlerde sömürülmektedir: çiftliklerde ve tarlalarda, maden ocaklarında, fabrikalarda, eğlence mekanlarında, organize dilenme gibi sokak temelli faaliyetlerde, silahlı çatışma ortamlarında vb.

Sömürü birçok farklı biçim alabilse de genellikle çok az ücret karşılığında veya hiç ücret ödmeden, yetersiz dinlenme süresiyle, sağlık sigortası veya sosyal güvenlik gibi sosyal koruma ağlarından yoksun, zorlu, tehlikeli işleri içerir ve genellikle şiddet içerir. Hem erkek hem de kız çocukları çocuk ticaretine maruz kalabilirken çocukların profilleri, varış yerindeki talebe göre farklılık göstermektedir. Kısacası, çocuk tacirleri ve sömürücüler, çocuk ticareti mağdurlarının, emeklerinden ve kırılganlıklarından bir kazanç sağlamanın bir yolu olan herhangi bir yerde çalıştıracaklardır. Çocuk ticaretinin genellikle düz bir çizgi gibi bir başlangıcı, ortası ve sonu olduğunu düşünülmesine rağmen, öncesinde çocuk ticareti mağdurlarının yeniden bu suça karıştığı bir döngü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Buradaki can alıcı ders, çocuk ticaretine maruz kalmaya katkıda bulunan yoksulluk gibi risk faktörleri aynı kalırsa, insan ticaretinin döngüsel olarak tekrar gerçekleşebileceğidir.

Çocuk Ticaretinin Yaygın Nedenleri

Çocuğun emeğinin sömürülmesi

Çocuklar; tarlalarda, madenlerde, evlerde veya iş makineleri kullanmak gibi tehlikeli koşullarda çalıştırılmak için kaçırılabilir. Genellikle hedef ülkelerde izole tutulurlar ve kötü çalışma ve yaşam koşullarını yetkililere bildirmekten korkarlar. Bazı durumlarda, çocuklar zorla çalıştırılmak üzere kaçırlır. Aileler, genellikle, çocuğun kazancından “giderler” veya “faizler” düşülecek şekilde yapılandırılan bir avans ödemesi alır. Çocuğu “geri satın alma” neredeyse imkânsızdır. Uluslararası Çalışma Örgütü, çocuk işçilerin çoğunluğunun kız çocukları olduğunu tahmin etmektedir.¹⁴ Ebeveynler ve çocuklar genellikle eğitim veya iyi iş koşulları vaatleriyle cezbedilir. Çocuk ticaretine maruz kaldıklarında, kendilerini kimlik belgeleri ellerinden alınmış halde ve herhangi bir destek ağından yoksun biçimde bulabilirler. Güvenlik, yiyecek ve barınma için sömürücülerine bağımlıdırlar ve zorlu çalışma ve yaşam koşullarına maruz kalmaktadır. Afrika’da, örneğin bir çocuğun ebeveynleri bakım sağlayamadığında, çocukları geleneksel olarak ailenin bir parçası olarak yetiştiren akrabaların yanına yerleştirme konusunda bir gelenek vardır. Son zamanlarda akrabaların çocuğu ev hizmetçisi olarak sömürmesi veya çocuğu başka birinin evinde

14 International Labour Organization, A Future Without Child Labour, (2002) 29.

çalıştırması veya başka işler için satmasının yaygınlaştığı görülmektedir.¹⁵ Bir zamanlar çocuğun yüksek yararı için çocuğa bakım sağlamanın bir yolu olan bu uygulama, birçok durumda çocuk ticareti haline gelmiştir.

Cinsel sömürü

Özellikle kız çocukları, genelevlerde, masaj salonlarında, yetişkinlere özel kulüplerde çalışmak için veya pornografik materyaller üretmek için kaçırlır. Kesin olarak belirlemek zor olsa da 2000 yılı için Uluslararası Çalışma Örgütü küresel çocuk işçi rakamları, 1,8 milyon çocuğun ticari seks endüstrisinde sömürüldüğünü, insan tacirleri ve “müşteriler” tarafından fiziksel, cinsel ve psikolojik şiddet ve istismara maruz bırakıldığının altını çizmektedir.¹⁶ 18 yaşın altındaki çocukların seks işçisi olarak çalıştırılması çocuk işçiliğinin en kötü biçimidir ve genellikle “ticari cinsel sömürü” olarak anılır. 182 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi uyarınca yasaklanmalı ve ortadan kaldırılmalıdır. Söz konusu çocuklar genellikle uzun çalışma saatleri ve düşük ücretler dahil olmak üzere ciddi sömürü ve sağlıklarına yönelik ciddi risklerle karşı karşıyadır. İşverenleri tarafından istekleri dışında tutulabilirler ve ülkeye sahte belgelerle girdikleri, bu nedenle polisle başlarının derde girecekleri gibi tehditlerle daha da fazla istismar edebilirler. Genellikle uyuşturucuyla tanıştırılırlar ve bu nedenle bağımlı hale geldikleri maddeleri elde etmek için çalışmaya devam etmek zorunda kalırlar. Bunun yanında şiddet, kaçmak isteyenler için caydırıcı olarak sıklıkla kullanılır. İstatistikler ticari cinsel sömürü mağdurlarının genellikle kız çocukları olduğunu gösterse de erkek çocukları da bundan etkilenmektedir.¹⁷

Silahlı Çatışma Ortamlarında Kullanılma

Dünyanın hemen her bölgesinde devam eden veya yakın geçmişteki silahlı çatışmalarda çocuk askerlerin kullanıldığı tahmin edilmektedir.

15 United Nations Children’s Fund, *Combatting Child Trafficking: Handbook of Parliamentarians* (2005) Erişim [http://www.unicef.org/publications/files/IPU_combattingchildtrafficking_GB\(1\)](http://www.unicef.org/publications/files/IPU_combattingchildtrafficking_GB(1))

16 International Labour Organization, *International Program on the Elimination of Child Labour (IPEC) Facts on Commercial sexual exploitation of children* (2005)

17 United Nations Children’s Fund, *Combatting Child Trafficking: Handbook of Parliamentarians* (2005)

Bazı çocuklar yoksulluk veya istismar nedeniyle silahlı güçlere katılmakta, bazıları ise zorla askere alınmakta veya kaçırılmaktadır. Çatışmalarda çocukların rolleri farklıdır. Haberci, hamal, aşçı, cinsel hizmet sağlayan “eş” veya “savaşçı” olarak kullanılırlar. Çocuklar; yoksullarsa, ailelerinden ayrılırsa, evlerinden edilmişlerse, savaş bölgesinde yaşıyorlarsa, eğitime erişimleri sınırlıysa bu bağlamda sömürülmeye karşı en savunmasız durumdadırlar.¹⁸

Evlilik

Kız çocukları çeşitli nedenlerle gelin olarak satılmaktadır. Yoksulluk akut olduğunda, bir kız çocuğu ailesi için ekonomik bir yük olarak kabul edilebilir ve zengin bir erkekle evlendirilmesi bir aile için hayatta kalma stratejisi olarak görülebilmektedir.¹⁹

Yasadışı evlat edinme

Evlat edinme talebindeki artış, bebeklerin ve küçük çocukların yasa dışı ticaretini teşvik etmektedir. Bazen gelişmekte olan ülkelerdeki anneler bebeklerini veya küçük çocuklarını daha çok gelişmiş ülkelerdeki “müşterilere” satılmaktadır. Bu bağlamda belli durumlarda bebeklerin çalındığı ve annelere bebeğin ölü doğduğu söylendiği de bilinen bir uygulamadır.²⁰

Dilencilik

Çocuklar, dilenerek veya sokakta çalıştırılarak başkaları için para kazanmak üzere işe alınabilir ve kaçırılabilir. Bazı durumlarda, çocuk dilenciler, kendilerini tutsak edenler tarafından sempati yaratmak/daha çok gelir getirmek için sakat bırakılabilmektedirler. Genellikle bir yetişkin gözetmen ile gruplar halinde çalıştırılırlar. Bu çocuklar, genellikle yankesicilik gibi suç faaliyetleri için de kullanılır, çünkü

18 United Nations Children’s Fund, *Fact Sheet: Protection and Conflict* (2005)

19 United Nations Children’s Fund, *Combating Child Trafficking: Handbook of Parliamentarians* (2005)

20 Ibid

harcanabilir oldukları düşünülür ve yakalanırlarsa yerlerine başka çocuklar getirilebilir.

Organlar

Organ kaçakçılığı özellikle Palermo Protokolüne dahil edilmiştir. Bu korkunç uygulamanın izlenmesi veya tespit edilmesi neredeyse imkânsız olsa da yine de varlığı bilinmektedir.

Çocuk Ticareti Mağdurlarının Genel Profili

Çocuk ticareti, yetişkinlerin güçlerini kötüye kullanması yoluyla çocuklara uygulanan baskının korkunç bir örneğidir. Bazı çocuklar diğerlerine göre daha fazla bu suça maruz kalma riski altındadır. Genel olarak, insan tacirleri, kontrol edilmeleri daha kolay olduğu için en savunmasız olanları hedef alır.²¹ Çocuk ticareti, doğumdan 18 yaşına kadar hem kız çocuklarını hem de erkek çocuklarını kapsasa da bireysel risk faktörleri, buldukları yer ve kaçırıldıkları amaca göre de değişir. Örneğin, yasa dışı evlat edinme için kaçırılan çocukların bebek olma olasılığı daha yüksektir, zorla evlendirilmek üzere kaçırılanlar ise ergenliğe henüz girmiş kız çocukları olma eğilimindedir. Vücut parçaları, organize dilencilik veya işçilik için ticareti yapılan çocuklar herhangi bir yaşta veya cinsiyette olabilir; bununla birlikte kız çocuklarının ev içi hizmetçiliği için kaçırılma olasılığı ve erkek çocuklarının sanayi işçiliği gibi işler için kaçırılma olasılığı daha fazladır. Dünyanın her yerinde, kız çocukları seks işçiliği amacı ile çocuk ticaretine maruz kalmaya karşı özellikle savunmasızdır.

Diğer yandan yaş da önemli bir faktördür. 12 ila 16 yaş arasındaki kız çocukları, çocuk ticareti suçu bağlamında en büyük risk altında olan gruptur.²² Etiyopya’da yapılan bir çalışmaya göre, seks işçilerinin %20’sinin 12 ila 18 yaşları arasındaki kız çocuklarından oluştuğu ve ilk olarak 11 yaşından önce zorla seks işçiliğine başlatıldıkları

21 Hans van de Glind, *ILO’s International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) Migration and child labour - Exploring child migrant vulnerabilities and those of children left-behind*. Geneva: ILO, (2010)-27 Erişim www.ilo.org/ipecinfo/product/viewProduct.do?productId=14313

22 Mike Dottridge, “Trafficking in children in West and Central Africa, Gender & Development”, (2002) 10:1, 38-42, DOI: 10.1080/13552070215890

bildirilmiştir.²³ Diğer risk faktörleri arasında etnik azınlık statüsü, kırsal alanda yaşama, eğitim eksikliği, engelli olma, yetersiz aile koruması ve zorunlu göç yer almaktadır.²⁴ Son olarak, bazı durumlarda kendi ebeveynleri tarafından istismar veya ihmalden kaçarak sokaklarda yaşayan ve kurum bakımı dahil olmak üzere “ev dışı” yerleşimlerde bulunan çocuklar çocuk ticareti mağduru olma konusunda büyük risk altındadırlar.²⁵

Çocuklar; birey, aile, topluluk ve toplumsal düzeylerde çok çeşitli faktörler yoluyla çocuk ticaretine karşı savunmasız hale gelebilir. Bu risk faktörlerine ek olarak, çocukların henüz tamamlanmamış bilişsel, duygusal ve fiziksel gelişimleri hassasiyetlerini daha da artırır. Çocuklar, mevcut eylemlerle ilişkili gelecekteki olumsuz sonuçları kavramsallaştıramayabilir veya başkalarının motivasyonları hakkında yeterli içgörü geliştiremeyebilirler.²⁶

Yoksulluk

Yoksulluk, çocukların çocuk ticareti suçu mağduru olmalarına karşı savunmasızlığını artırmaktadır. Maddi yoksulluğun sömürüye ve istismara yansımalarının en belirgin sonuçlarından biri çocuk işçiliğidir. Yoksulluk, savunmasız çocukları tehlikeli işlere yönelmeye zorlar. Çocukları kölelik veya cinsel sömürü amacı ile satmaya çalışanlar, “avlarına” ulaşma faaliyetlerini, refah düzeyi yüksek konumlarda değil aksine ezici yoksulluğun çocukların koruma ihlallerine karşı savunmasızlığını artırabileceği gecekondular veya yoksul kırsal alanlarda yoğunlaştırmaktadırlar.²⁷ Yurtdışında iyi istihdam olanakları vaadiyle, aşırı yoksulluk içindeki aileler kendi rızaları ile çocuklarını çalışmaya gönderebilmektedirler.

23 James Hoot, Selamawit Tadesse ve Rahmet Abdella, “Voices Seldom Heard”, *Journal of Children and Poverty*, 12:2, (2006) 129-139, doi: 10.1080/10796120600879558

24 van de Glind, *ILO's International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) Migration and child labour - Exploring child migrant vulnerabilities and those of children left-behind*. 24

25 Maddie Coy, “Moved around like bags of rubbish nobody wants: How multiple placement moves can make young women vulnerable to sexual exploitation.” *Child Abuse Review*, 18, (2009): 254-266.

26 Jordan Greenbaum, Katherine Yun, ve Jonathan Todres. “Child Trafficking: Issues for Policy and Practice” *The Journal of Law, Medicine & Ethics*, 46 (2018): 159-163. 2018

27 United Nations Children's Fund, *The State of the World's Children*, New York, (2005): 17.

Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği

Kadınlar ve kız çocuklarının maruz kaldığı yasal ve toplumsal eşitsizlik, insan ticareti için bir üreme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların ve kız çocuklarının nesneleştirildiği ve meta olarak görüldüğü yerlerde, kız çocuklarının alınıp satılabileceği bir ortam yaratılır. Çoğu zaman kız çocuklarına okula gitme fırsatı verilmemektedir. Bunun yerine, kız çocukları genellikle ev işlerini yapmak ya da evdeki daha küçük çocuklar ya da yaşlılara bakım sağlamak üzere evde kalmaya zorlanmaktadır. Kız çocukları aileleri içinde sıklıkla istismara uğramaktadır. Bu da çocuk tacirlerinin bu tür çocuklara yönelik ilgisini artırmakta ve bu durum aile içi sömürü ve şiddetten kaçış unsuru olarak algılanmaktadır. Birçok çocuk için göç etmek, evden kaçmak veya kendi toplulukları dışında iş aramak sadece ekonomik bir karar değil, kişisel özgürlük, daha iyi yaşam koşulları veya ailelerini desteklemek için bir yol bulma arayışı olabilmektedir.

Okul Kaydının Düşük Olması

106

Okula gitmeyen çocuklar, çocuk tacirlerinin merceği altındadır. Dünyada okula gitmeyen tahmini çocuk sayısı, çoğunluğu kız çocuğu olmakla üzere yaklaşık 121 milyondur.²⁸ Okula kayıt olmak, çocuk ticaretiyle mücadelede kritik bir faktördür. Eğitimsiz çocukların gelecekleri için fırsatları sınırlıdır ve bu nedenle çocuk tacirlerinin para ve daha iyi bir yaşam gibi vaatlerine karşı daha savunmasızdırlar. Okul ayrıca çocukları sokaklardan uzak tutmak için alternatif bir sığınak sağlamaktadır.

Çocukların Bakım Vereninin Bulunmaması

Bakım vereni olmayan çocuklar, çocuk ticareti ve sömürüye karşı son derece savunmasızdır. Ebeveynler, çocukları için temel bir güvenlik ağı sağlar. Ebeveyn koruması olmayan veya kurumlara yerleştirilen çocuklar, çocuk tacirlerinin hedefidir. Kurumlarda büyüyen çocuklar genellikle toplumsal fırsatlardan yoksundur ve bu nedenle daha fazla risk altında olabilirler. Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılan değerlendirmeler, bakım vereni olmayan çocukların ev hizmetlerinde,

28 United Nations Children's Fund, *The State of the World's Children*. 31.

seks işçiliğinde, ticari tarımda veya sokak satıcısı olarak çalışma olasılıklarının bakım vereni mevcut olan çocuklara göre çok daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.²⁹

Çocukların Doğum Kaydının Yapılmaması

Kimlik kaydı olmayan çocuklar çocuk ticareti suçu mağduru olma ihtimaline daha yatkındır. 2000 yılında doğan çocukların %41'inin doğumda nüfusa kayıtlı olmadığı tahmin edilmektedir.³⁰ Çocukların yasal kimliği olmadığına, çocuk tacirlerinin onları saklaması daha kolaydır. Kaybolmaların izini sürmek ve izlemek de daha zordur. Ayrıca, doğum belgesi olmadan çocuğun yaşını doğrulamak ve çocuk tacirlerini sorumlu tutmak zordur. Kimlik eksikliği, ülkeler arasında çocuk ticaretine maruz kalan çocukların kaynak ülkelere kadar izlenememesi ve dolayısıyla topluluklarına kolayca geri gönderilmemeleri anlamına gelebilmektedir.

İnsani Felaketler ve Silahlı Çatışmalar

Çatışmalar sırasında çocuklar silahlı gruplar tarafından kaçırılabilir ve çatışmalara katılmaya zorlanabilmektedirler. İhmal ve istismar gibi ciddi zorluklara maruz kalabilmektedirler. Çatışmalar ve insani felaketler, çocuk tacirlerinin çocukları kaçırma, taşıma ve benzeri kabiliyetini artırarak ülke içinde ve sınırlardaki kontrolsüzlüklere katkıda bulunabilmektedir.

ÇOCUK TİCARETİNİN ÇOCUK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Çocuk ticareti, çocuğun sağlıklı bir çocukluk ve üretken ve onurlu bir yaşam hakkını ortadan kaldırır. Çocuk ticareti mağdurları, bu suçun failleri tarafından istismar edilir. Bu suçun mağduru çocuklar sıklıkla şiddete maruz kalırlar ve bu durum insan ticareti döngüsünün her aşamasında ortaya çıkar. Çocuklar ailelerinden, arkadaşlarından,

29 Ibid

30 United Nations Children's Fund, "Birth Registration: right from the start," *Innocenti Digest* 9 (2002): 7.

topluluklarından ve destek ağlarından kaçırıldıklarında, çok kötü koşullarda yaşamaya zorlandıkları ve temel insan haklarından korunma, sağlık ve eğitimden mahrum bırakıldıkları için gelişimleri ve hatta hayatta kalmaları ciddi şekilde tehdit edilir. Çocuk mağdurlar yiyecek, barınma ve diğer temel ihtiyaçlar için tacirlerine bağımlıdır ve birçoğu kendilerine veya ailelerine zarar verileceğinin korkusu ile yaşamaktadır.³¹ Ulusötesinde yerel dili konuşmadıkları yabancı yerlere kaçırılan çocuklar, yardım arama veya kaçma kapasitelerinin azalması nedeniyle daha da güçsüzleşmekte ve tacirleri tarafından düzensiz göçmen oldukları gerekçesi ile ya da diğer suçlar nedeniyle hapse atılmakla tehdit edilmektedir.³² Kaçmaya çalışan çocuklar, tacirleri tarafından genellikle ciddi şekilde dövülmekte veya öldürülmektedir ve birçok çocuk ticareti mağduru ailelerini bir daha asla görememektedir.³³

Fiziksel Etki

Çocuk istismarı üzerine yapılan araştırmalar, bu türden bir istismar ile duygusal problemler, saldırgan davranışlar, madde kullanımı ve intihar gibi fiziksel ve psikolojik sonuçlar arasında bir bağlantı olduğunu ortaya koymaktadır.³⁴ Ayrıca, çocuk ticareti ile ilişkili zorlu koşullar, sürekli ve aşırı istismar ve travma, sağlıkla ilgili bir dizi sorunla ilişkilendirilmiştir. Örneğin, fiziksel istismar kırık kemikler gibi doğrudan fiziksel yaralanmaya, kronik baş ağrıları gibi dolaylı fiziksel sorunlara veya intihara sebep olabilir (IOM, 2009).³⁵ Ek olarak, seks işçiliğine zorlanan çocukların durumları da hastalık ve yetersiz beslenme gibi sağlık sorunlarıyla ilişkilendirilmiştir.³⁶ Diğer sağlık

31 Eglantina Gjermeni et al. "Trafficking of children in Albania: patterns of recruitment and reintegration." *Child abuse & neglect* vol. 32,10 (2008): 941-8. doi:10.1016/j.chiabu.2007.09.015

32 Mazeda Hossain et al. "The relationship of trauma to mental disorders among trafficked and sexually exploited girls and women." *American journal of public health* vol. 100,12 (2010): 2442-9. doi:10.2105/AJPH.2009.173229

33 International Labour Organization, *ILO action against trafficking in human beings*. (Geneva, Switzerland: 2008) Erişim www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/—declaration/documents/publication/wcms_090356.pdf

34 Jennie G. Noll, ve Chad E. Shenk "Introduction to the special issue: The physical health consequences of childhood maltreatment - Implications for public health." *Journal of pediatric psychology*.Vol. 35, No. 5. 2010(447-449)

35 International Organization for Migration, *Caring for trafficked persons: Guidance for health providers*. (Geneva, Switzerland: 2009) Erişim http://publications.iom.int/bookstore/free/CT_Handbook.pdf

36 Kimberly J Mitchell et al. "Conceptualizing juvenile prostitution as child maltreatment: findings from the National Juvenile Prostitution Study." *Child maltreatment* vol. 15,1 (2010): 18-36. doi:10.1177/1077559509349443

sorunları arasında kilo kaybı, yeme bozuklukları, uyku bozuklukları ve uykusuzluk yer alır. Uyuşturucu ve alkol bağımlılığı da ciddi bir sorundur. Çocuklar arasında cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar, insan immün yetmezlik virüsü (HIV), tüberküloz, pelvik inflamatuvar hastalık, vajinal fistül, istenmeyen gebelik, güvenli olmayan düşükler ve benzeri de çocuk ticareti bağlamında çocuğu etkileyen ciddi sağlık problemlerindedir. Seks endüstrisi için kaçırılan çocuklar, HIV/AIDS dahil cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlara yakalanma konusunda savunmasızdırlar. Bazı ülkelerde bakire biri ile cinsel ilişkinin HIV/AIDS'i iyileştirebileceğine dair tehlikeli ve yanlış inançlar bulunmakta olup³⁷, kız çocuklarına yönelik bu bağlamda “talebin” daha da artmasına neden olmaktadır.

Psikososyal Etki

Yukarıda açıklanan görünür fiziksel sorunlara olarak, mağdurlar çok çeşitli psikolojik ve sosyal problemler geliştirebilirler. Aşırı durumlarda, insan ticaretiyle bağlantılı istismarlara maruz kalmış çocukların gösterdiği psikolojik belirtiler, karmaşık bir dizi psikolojik ve fizyolojik belirti bildiren işkence mağdurlarında tanımlanan psikolojik belirtilerle benzeşmektedir.³⁸

İnsan ticaretine maruz kalan çocuklar tipik olarak sosyal ve eğitimsel gelişimleri üzerinde olumsuz etkilere maruz kalmaktadır. Birçoğunun aile hayatı yoktur ve genç yaşta çalışmak zorundadırlar. Okula veya aile desteğine erişimleri olmaksızın normal sosyal aktivitelerden mahrum kalırlar. Ayrıca, sürekli gözetim ve kısıtlama altında olup dış dünyayla çok az temas halindedirler. Fiziksel ve duygusal şiddet ve istismara maruz kaldıklarında, etkileri yaşamı tehdit edici ve uzun vadeli olabilir. Çocuk ticaretine maruz kalanlar; utanç, suçluluk ve düşük özsaygı duyguları bildirmiştir ve sıklıkla toplum tarafından damgalanmaktadır. Özellikle fail güvendikleri biriyse, genellikle kendilerini ihanete uğramış hissetmektedirler. Bu faktörlerin yanı sıra deneyimin kendisi kabuslara, uykusuzluklara, umutsuzluk duygularına ve depresyona neden olabilmektedir. Çocuk ticaretine maruz kalanlar belli durumlarda ruhsal

37 Büşra Uslu, “Kenya Cumhuriyeti’nde Çocuk Koruma Sistemi: Makimei Çocuk Evi Örneği”. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi 19 (2019): 134

38 International Organization for Migration, *Caring for trafficked persons: Guidance for health providers*. (Geneva, Switzerland: 2009)

acılarını dindirmek için madde bağımlılığına yönelirken, bir kısmı da intihar girişiminde bulunmuştur.³⁹

Sonuç

Dünyada günümüzde çocuk ticareti mağduru milyonlarca çocuk bulunmaktadır. Bu çocukların çoğu, özellikle çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerine maruz olanlar, başkaları için çalışmak üzere bir yerden başka bir yere kaçırılmaktadırlar. Çocuk ticareti, uluslararası hukuka göre bir suçtur ve çocuk haklarının ihlalidir. Mağdurlar satın alınacak, satılacak, nakledilecek ve yeniden satılacak “metalara” indirgenmektedirler. Bu çocuklar ev hizmetçisi, sokak dilencisi, tarım işçisi, maden işçisi olarak sokaklarda, evlerde, şantiyelerde, dükkânlarda veya eğlence yerlerinde çalıştırılabilmektedir. Bazı durumlarda, bu çocuklar seks işçiliği, pornografi, silahlı çatışma veya diğer yasadışı faaliyetlerde çalışmaya zorlanırlar.

Kız çocukları, bu suçtan orantısız bir şekilde etkilenmekte ve özellikle ticari cinsel sömürü ve çocuk ev işçiliği için insan ticaretine maruz kalmaktadır. Erkek çocuklarının özellikle tarımda, madencilikte ve silahlı çatışmalarda çalışmak için kaçırıldığı bilinmektedir. Yasal statülerinin olmadığı veya dilini konuşmadıkları bölge veya ülkelerde ailelerinden ve toplumdaki tecrit edilen çocuklar özellikle tacirlerinin ve işverenlerinin sömürüsüne karşı savunmasız hale getirmektedir. Çocuk ticaretine maruz kalan çocuklar, diğer çocuk işçilere göre fiziksel ve psikolojik istismara karşı daha savunmasızdır. Uzun çalışma saatleri, tehlikeli alet ve zehirli maddelere maruz kalma, korku ve yıldırma, şiddetle cezalandırma ve cinsel istismar ve benzeri zorluklar onları ciddi fiziksel ve psikolojik zararlara maruz bırakmaktadır. Kendilerine yöneltilen talepleri reddetmek, itaat etmemek, protesto etmek veya kaçmak için yapılan herhangi bir girişim, cezalandırılma ve hatta öldürülmeyle sonuçlanabilir.

Çocuk ticareti mağdurları genellikle yoksul ailelerden gelir. Asgari düzeyde eğitime sahip, mesleki becerileri bulunmayan veya iş bulma şansı az olan çocuklar en fazla risk altındadır. Bu faktörler; cinsiyet, ırk

39 End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes (ECPAT) International, *Summary Paper On Sale And Trafficking Of Children For Sexual Purposes*, (2020) Erişim <https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/ECPAT-Summary-paper-on-Sale-and-Trafficking-of-children-for-Sexual-Purposes-2020.pdf>

ve etnik ayrımcılık veya silahlı çatışma ve iç çekişmelerin neden olduğu güvensizlikle birleştiğinde, çocuk ticareti ağlarının ortaya çıkması ve gelişmesi için ideal ortamı yaratır. Altta yatan bu nedenler ele alınmadıkça, çocuk ticaretini durdurmaya yönelik önlemlerin başarısı sınırlı olacaktır.

Gerçek anlamda bir fark yaratmak için ülkeler, çocuk ticaretinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin bir ihlali olduğunu ve çocuk ticaretini körükleyen faktörlerin üzerinde durulması gerektiğini kabul etmelidir. Yukarıda belirtildiği gibi, yaygın yoksulluk, ekonomik çaresizlik, eşitsizlik, istihdam fırsatlarının olmaması, cinsiyet eşitsizliği, ayrımcılık, genel eğitim ve farkındalık eksikliği ve ucuz işgücü talebi, çocukların cinsel istismarının büyük bir endüstri halinde gün geçtikçe büyüyor olması sonucunu doğurmaktadır.

Kaynakça

- Coy, Maddie, “Moved around like bags of rubbish nobody wants: how multiple placement moves can make young women vulnerable to sexual exploitation.” *Child Abuse Review*, 18, (2009): 254–266.
- Dottridge, Mike, “Trafficking in children in West and Central Africa”, *Gender & Development*, (2002) 10:1, 38-42, DOI: 10.1080/13552070215890.
- End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking of Children for Sexual Purposes (ECPAT) International, *Summary Paper On Sale And Trafficking Of Children For Sexual Purposes*, (2020) Erişim <https://ecpat.org/wp-content/uploads/2021/05/ECPAT-Summary-paper-on-Sale-and-Trafficking-of-children-for-Sexual-Purposes-2020.pdf> (16.12.2021).
- Gjermeni, E., Van Hook, M. P., Gjipali, S., Xhillari, L., Lungu, F., & Hazizi, A. “Trafficking of children in Albania: Patterns of recruitment and reintegration”. *Child Abuse & Neglect*, 32, (2008):941–948. doi:10.1016/j.chiabu.2007.09.015.
- Glind, Hans van de, *ILO’s International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) Migration and child labour - Exploring child migrant vulnerabilities and those of children left-behind*. (Geneva: 2010)–27 Erişim www.ilo.org/ipecinfo/product/viewProduct.do?productId=14313 (14.12.2021).
- Greenbaum, Jordan, Crawford-Jakubiak, James E ve Committee on Child Abuse and Neglect “Child Sex Trafficking and Commercial Sexual Exploitation: Health Care Needs of Victims,” *Pediatrics* 135, no. 3 (2015): 566-574.
- Greenbaum V., Jordan, Yun, Katherine ve Todres, Jonathan. “Child Trafficking: Issues for Policy and Practice” *The Journal of Law, Medicine & Ethics*, 46 (2018): 159-163.
- Hill, Alice ve Carey, Romano. “The trade in human lives”. *Americas Quarterly*, 4(2), (2010) 84–89.

Hoot, James, Tadesse, Selamawit ve Abdella, Rahmet, “Voices Seldom Heard”, *Journal of Children and Poverty*, 12:2, (2006) 129-139, doi: 10.1080/10796120600879558.

Hossain M, Zimmerman C, Abas M, Light M, Watts C. “The relationship of trauma to mental disorders among trafficked and sexually exploited girls and women” *Am J Public Health*100(12) (2010):2442-2449. doi:10.2105/AJPH.2009.173229.

International Labour Organization, *A Future Without Child Labour*, (2002).

International Labour Organization, *ILO action against trafficking in human beings* (2008) Erişim www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/—declaration/documents/publication/wcms_090356.pdf (16.12.2021).

International Labor Organization, *Global Estimate of Forced Labour: Executive Summary* (2012) Erişim http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/—ed_norm/—declaration/documents/publication/wcms_181953.pdf (16.12.2021).

International Labour Organization, *International Program on the Elimination of Child Labour (IPEC) Facts on Commercial sexual exploitation of children* (2005).

International Organization for Migration, *Caring for trafficked persons: Guidance for health providers*. (Geneva, Switzerland: 2009) Erişim http://publications.iom.int/bookstore/free/CT_Handbook.pdf (16.12.2021).

Mitchell, Kimberly J., David Finkelhor, and Janis Wolak. “Conceptualizing Juvenile Prostitution as Child Maltreatment: Findings from the National Juvenile Prostitution Study.” *Child Maltreatment* 15, no. 1 (2010): 18–36. <https://doi.org/10.1177/1077559509349443>.

Noll, Jennie G., and Chad E. Shenk. “Introduction to the special issue: the physical health consequences of childhood maltreatment—implications for public health.” *Journal of pediatric psychology* vol. 35,5 (2010): 447-9. doi:10.1093/jpepsy/jsq013.

Rafferty, Yvonne. “Gender as an obstacle to good health: Health related human rights violations and the girl child”. *International Psychology Bulletin*, 17 (2013):15-24.

United Nations, “Protocol to prevent, suppress and punish trafficking in persons, especially women and children, supplementing the United Nations convention against transnational organized crime” (2000) Erişim www.osce.org/odhr/19223 (06.12.2021).

United Nations, “Convention on the rights of the child” (1989) Erişim www.unicef.org/crc (06.12.2021).

United Nations Children’s Fund, “Birth Registration: right from the start,” *Innocenti Digest* 9 (2002).

United Nations Children’s Fund, *Combatting Child Trafficking: Handbook of Parliamentarians* (2005) Erişim [http://www.unicef.org/publications/files/IPU_combattingchildtrafficking_GB\(1\)_01.12.2021](http://www.unicef.org/publications/files/IPU_combattingchildtrafficking_GB(1)_01.12.2021).

United Nations Children’s Fund, *Fact Sheet: Protection and Conflict* (2005).

United Nations Children’s Fund, *The State of the World’s Children*, New York, (2005).

United Nations Development Fund for Children, *Progress for children: Achieving the MDGs with equity (No. 9)* (New York: 2010) Erişim [www.unicef.org/protection/Progress_for_Children No.9_EN_081710.pdf](http://www.unicef.org/protection/Progress_for_Children_No.9_EN_081710.pdf) (06.12.2021).

United Nations Office on Drugs and Crime ve Inter-Parliamentary Union, *Combating Trafficking in Persons: A Handbook for Parliamentarians* (2009) 82–83.

United Nations Office on Drugs and Crime, *Toolkit to combat trafficking in persons: Global programme against trafficking in human beings*. (Vienna: 2008) Erişim www.unodc.org/documents/human-trafficking/HT_Toolkit08_English.pdf (06.12.2021).

United Nations Office on Drugs and Crime, *Global report on trafficking in persons* (2009) Erişim www.unodc.org/documents/human-trafficking/Global_Report_on_TIP.pdf (29.11.2021).

United States Department of Justice, “Effects of federal legislation on the commercial sexual exploitation of children”. Juvenile Justice Bulletin. Washington, DC Office of Justice Programs (2010) Erişim www.ncjrs.gov/pdffiles1/ojjdp/228631.pdf (29.11.2021).

Uslu, Büşra. “Kenya Cumhuriyeti’nde Çocuk Koruma Sistemi: Makımei Çocuk Evi Örneği”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi* 19 (2019): 127-152.

Yayın Geliş Tarihi / Received: 10.09.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 20.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Altınsoy, Zeynep Deniz. "Bir Savaş Stratejisi Olarak Cinsel Şiddetin Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 117-140.

BİR SAVAŞ STRATEJİSİ OLARAK CİNSEL ŞİDDETİN FEMİNİST TEORİ VE ULUSLARARASI HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Zeynep Deniz ALTINSOY*

Bağımsız Araştırmacı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0335-3181>

117

Öz: Savaşın değişen geleneği içerisinde kadın, çatışmanın amaçlarına ulaşmak açısından tek kilit nokta olarak düşünölmeye başlanmıştır. Uluslararası sistemin gelişen yapısı sayesinde konvansiyonel silahların yerini alan yok edici özellikteki birçok nükleer silahın kazanımı, ölkelerin geleneksel savaşlara bakışını değiştirmiştir. Bu yüzden son yüzyılın yıkıcı iki büyük savaşı, ulus devletlerarası silahlı çatışmalardan devletleri uzak tutmaya yetmiştir. Bu silahların caydırıcı varlığı neticesinde ortaya çıkan birçok savaş türü, kadını çatışmanın tam da ortasına oturtmuştur. Özellikle vekâlet savaşları, hibrit savaşlar ve orta yoğunluklu çatışma gibi adlarla anılan bu yeni savaşlarda devletler, ekonomik çıkarlarını ön planda tutmuş ve istenilen amaca ulaşabilmek için ahlaki sonuçları tartışmaya açık olan nesebin uzun vadede planlanan değişimini esas alan bir anlayışı savaş aracı olarak kullanmaya yönelmişlerdir. Erkeğin toprak üzerindeki hâkimiyetinin diğer tarafında bulunan kadın, bu savaş ve zafer anlayışı açısından hedefin kendisi olmuştur. Onun toplum ve kültürü doğurganlığıyla

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1176248>

yeniden inşa etme erki erkek egemen dünya anlayışında hedefe ulaşmanın maliyetsiz aracı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Kadın, Cinsel Şiddet, Uluslararası Hukuk, Feminist Teori, Savaş.*

THE EVALUATION OF SEXUAL VIOLENCE AS A WAR STRATEGY IN TERMS OF FEMINIST THEORY AND INTERNATIONAL LAW

Abstract: *Woman was considered as the unique key point in the changing traditions of the to achieve purpose of the conflict. Because of the developing structure of the international system, acquisition of many destructive nuclear weapons which took the place of conventional weapons have changed the point of views of the states to traditional wars. Therefore, devastating two big wars of the last century has to enough to keep away the states from gun conflicts among nation states. Many kinds of wars came up as a result of the deterrend presence of these weapons have put the woman in the middle of the conflict. Especially in these wars called Proxy wars, hybrit wars and medium instersity conflict, the states kept in the forefront their economic interest and have tended to use arguable ethic results based on an understanding of the change of the paternitiy in long term as a tool of the war. Woman located on the other side of man's domination over earth have been the target itself in terms of the understanding of war and victory. Her rebuilding power with fertility of society and culture have become the costless tool of achieving the goal in dominated World understanding.*

Keywords: *Woman, Sexual Violence, International Law, Feminist Theory, War.*

Genel Olarak

Toplumsal bir etkileşim olarak değerlendirilen savaş, insanlığın doğuşundan beri var olagelmıştır. Toprak kazanımı, ticari yolların hâkimiyeti, kutsal sayılan bölgelerin ele geçirilmesi vb. birçok sebep savaşların konusu olmuştur. İnsan toplulukları savaşırken daha çok kendi amaç ve gayelerini diğer topluluklara kabul ettirmeyi hedeflerken savaş bir araç olarak kullanmışlardır. Öyle ki bu araç tarihte bazen topraktan ziyade, bir kadının aşkını elde etmek için sahneye çıkmıştır. Ancak, savaşın ilk başlarda sebebi kadından daha çok, toprak ve ekonomi iken belki de Truva Savaşı olarak bilinen en eski savaşlardan biri ile kadın hedefe oturtulmuştur.

Genel bir kabul olarak kadının şiddet eğiliminde olmadığı doğası gereğidir. Ancak, savaşın konusu ya da asıl hedefi olmadığı dönemlerde dahi kadın naif doğasına rağmen silahlı çatışmaların çoğunda şiddetin konusu olmaktan kaçamamıştır. Yeni nesil olarak kabul gören günümüz çatışmalarında ise kadın, savaşın tam ortasında yer almış ya da bu durum gelişen uluslararası ilişkiler disiplini bakış açıları nedeniyle ve uluslararası hukuk kaideleriyle daha çok farkındalık yaratmıştır.

Savaşlarda gücün göstergesi ya da kabul ettirilmesinin yolu kadına karşı uygulanan cinsel şiddetten geçmeye başlamış ve burada aslında bir iradenin kabul ettirilmesinden daha çok bir hâkimiyetin sağlanabilmesinin yolu olarak tercih edilmiştir.

Bu çalışmanın iddiası; kadının savaşta mağdurdan daha çok hedef olduğu yönündedir. Kadın aslında tüm savaş boyunca erkeğin hâkim ve sahip olduğu bir varlık olarak görülmesinin sonuçlarını, cinsel şiddete maruz kalarak bir bedel şeklinde ödemiştir.

Bu durum erkeğin mi yoksa kadının mı yarattığı bir durumdur? Tartışma konusudur. Bu yüzden uluslararası ilişkiler disiplinde feminist teorisyenler tarafından incelenmeye gerek görülmüş bir konudur. Uluslararası hukuk belgeleriyle, savaşta kadına karşı şiddetin engellenmeye çalışılmasında disiplinin çalışmaları etkin olmuştur. Ancak, yine de feminist perspektifin yetersiz bir açıdan konuyu ele aldığını söylemek doğru bir ifade olacaktır.

Bu bakış açısından yola çıkarak çalışmada, feminist yaklaşımın kadına karşı cinsel şiddeti nedenli teorinin merkezine oturtmayı başarabildiği ve bu bakış açısının uluslararası hukuk belgelerine olan etkisi eleştirel bir yaklaşımla ele alınacaktır.

Dolayısıyla gerek Feminist Teori gerek uluslararası hukuk bağlamında kadını korumaya yönelik çalışmaların yetersiz olduğu düşünülmektedir. Bu yetersizliğin sebebi sınırlı alanlarda kadının varlığına vurgu yapılmasının bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Uluslararası hukuk açısından ise kadına karşı cinsel şiddet, uluslararası suç olarak kabul görmesine rağmen günümüzde bu normların uygulanması konusunda hâlâ bir çifte standardın varlığı hüküm sürmektedir. Çalışmada yine konu uluslararası hukuk normları açısından değerlendirilecek ve bu normların oluşumu tarihsel süreç içerisinde incelenecektir.

Şiddetin Kavramsal Olarak Değerlendirilmesi

Şiddet; en geniş ifade ile kaba davranış, bedene zor uygulama, zedelenmeye neden olabilecek davranış, sertlik olarak kullanılmaktadır. Başka bir tanıma göre ise şiddet; bilinçli olarak ve kasten kişi üzerinde tahakküm kurmak amacı ile psikolojik, sözlü, fiziksel, cinsel nitelikli hareketlerde bulunmaktadır.¹ Dünya Sağlık Örgütü, şiddeti kişinin bedensel ve ruhsal sağlığının bozulması yolunda bir etki olarak değerlendirmiş ve bu nedenle ırk, din, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin her bireyin en yüksek sağlık koşullarına kavuşma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Genel itibariyle şiddet, fiziksel bir bozgunu tarif eden sözcük gibi algılansa da şiddetin esasen çeşitleri olan etki ve sonuçları bakımından sınıflandırılması gereken bir olgu olduğu bilinmektedir. Bu nedenle şiddet sonucu ölümlü sonuçlanan ve ölümlü sonuçlanmayan şiddet olarak sınıflandırılırken uygulama bakımından ise kişinin kendisine uyguladığı (öz kıyım) aile içi ve organize şiddet türü olarak ayrıma tabi tutulmaktadır.² Makalenin asıl konusunu oluşturan cinsel şiddet ise şiddet olgusunun fiziksel olarak uygulanan şiddet sınıfına girmekte ve ölümlü ya da ölümsüz olarak da başka bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Geleneksel adıyla “cinsel taciz, ırza geçme” olarak kabul gören bu eylem, kişinin zor kullanılarak isteği dışında cinsel ilişkiye zorlanması olarak ifade edilmektedir. Savaş esnasındaki cinsel şiddet ise organize bir eylem olarak görülmektedir. Çalışmada genel itibariyle savaşlarda yaşanan cinsel şiddet, cinsel suç içeren eylemlerin tümünü

1 Orhan Özbey, “Kadına Karşı Şiddetin Temelleri”, *Hukuk Gündemi*, 2012, s.38-39, <http://www.ankarabarasu.org.tr/siteiler/ankarabarasu/hgdmakale/2012-1/11.pdf>, Erişim Tarihi: 15.05.2016

2 Ümit Cihan Atman, “Kadına Karşı Şiddet; Cinsel Taciz/ırza Geçme” *STED*, 2003, C:12, S:9, s.333-335, <http://www.ttb.org.tr/STED/sted0903/kadin.pdf>, Erişim Tarihi: 18.05.2016

kapsayıcı şekilde kullanılmaktadır. Uluslararası savaş suçu mahkeme statülerinde kavramlar arası ayrımlar kararlar neticesi ile belirtilmiştir. Örneğin, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi-UCMY³ kararında, ırza geçme eylemi yalnızca cinsel bir birleşimi ifade etmeyip kadının vücudundaki cinsel olmayan herhangi bir vücut boşluğuna herhangi bir cisimle yapılan girişimi dahi ırza geçme olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle çalışmada ırza geçme, cinsel şiddet, cinsel taciz gibi terimlerin hepsi kadına karşı cinsel şiddetin yerine kullanılacaktır.

Şiddet devletlerin iç hukuklarında yasalarla kontrol altına alınmaya veya ortadan kaldırılmaya çalışılan bir durum iken uluslararası alanda ciddi müeyyidelerle karşılığını bulan bir davranış değildir. Bu nedendir ki günümüze kadar gelen savaş tarihinin cinsel saldırılarla ve özellikle kadına karşı uygulanan cinsel şiddetin varlığıyla dolu olması alışıl gelmiş bir anlayışla kabul görmektedir.

Kadına Karşı Cinsel Şiddetin Tarihsel Süreci

İnsanlık tarihi birçok anlaşmazlık neticesinde ortaya çıkan çatışmalarla doludur. Savaş adı verilen bu çatışmalarda “Napolyon Öncesi” olarak adlandırılan ortaçağ dönemi savaşları da dâhil olmak üzere kadına karşı şiddet tüm bu çatışmalarda varlık göstermiştir. Vasquez, Savaş Bulmacası adlı eserinde savaşı tanımlarken ilkel topluluklar arasında yaşanan kan davası, düello gibi küçük çatışmaları savaş olgusundan ayırsa da bu tür çatışmalarda dahi kadına karşı şiddetin varlığından bahsetmek gerekir.⁴ Kagan, Rönesans Dönemi öncesi Avrupası ve Cumhuriyet Romalıları öncesinde yaşanan savaşları “sivil savaş ve işgalci güçler karşısında toprak savunması” olarak görmüştür. Bu savaşları sivillerin savaşı olarak değerlendirmesi dahi konumuz açısından cinsel şiddetin tarihine bir başlangıç olarak yukarıdaki tezi desteklemektedir.⁵ Dolayısıyla Antik çağlarda Yunan şehir devletlerinde kadına karşı cinsel şiddet uygulamalarının savaş esnasında bir kural olarak kabul edilmesi,⁶ bu suçun yeni nesil savaşlar evvelinde de kabul gördüğünü ortaya koymaktadır.

3 Çalışmada UCYM olarak kullanılacaktır. Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 25 Mayıs 1993'teki 827 numaralı kararına istinaden kurulmuştur. Bknz: Olgun Değirmenci, “Uluslararası Suç Olarak Kadına Karşı Cinsel Şiddet Eylemleri”, *TBB Dergisi*, 2010 (89), Dipnot, s.43.

4 John A. Vasquez, *Savaş Bulmacası*, Çev: Haluk Özdemir, 2015, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi, s.21-23.

5 Donald Kagan, *On the Orgins of War and the Preservation of Peace*, 1995 London, p. 10-11.

6 Değirmenci, a.g.m, s.27-95.

Gerçekten, Antik çağda Yunanlılar teslim olmaya direnen şehirlerin fethinin akabinde öncelikle şehrin kadınlara toplu tecavüzler uygulan ve bunu zaferin ispatının bir ölçütü olarak görürlerdi. Bu, asker erkeğin başarısının bir ölçütü idi ve savaşın ganimeti olarak bir şehrin kadınlara sahip olmak, galip askerlerin hakkı olarak görülmekteydi.⁷ Aslında hak olarak görülen eylemin kökeninde, toprağa sahip olmak kadar, mağlup olan erkeğin sahip olduğu tüm varlıkların üzerinde hâkimiyet kurmak yatmaktadır. Dolayısıyla bu fikrin ve eylemin temelinde yine kadının korunmak ya da hâkimiyet kurmak niyeti neticesinde erkeğin egemenliği altında varlık göstermesi bir diğer erkek için onu hedef haline getirmektedir. Leonore Davvidoff'a göre cinsel şiddet ilk olarak evde ve ev işlerinde köle kullanımının başlangıcından itibaren vardı.⁸ Bu yaklaşıma katılmak mümkün değildir. Kaldı ki insanlık tarihi ve etkileşim olarak savaşların varlığı köle olgusunun evveline dayanmaktadır. Ancak, sistematik olarak bireysel anlamda cinsel şiddetin varlığının başlangıcını köle kullanımından itibaren ele almak zaman açısından konuyu sınırlandırmak adına faydalı olabilir. Bertram'a göre Batı toplumlarında kadının bedeni cinsel fitne aracı olarak kabul görmekteydi ve bu fitne aracının sokağa çıkıp gözler önüne serilmesi toplumu ahlaksızlığa sürükleyebilirdi. Bu nedenle kadını sokaktan uzak tutmak onu dört duvar arasında bir şeylerle meşgul etmek kamu düzeninin sağlanması açısından önemli bir davranıştı. Netice itibariyle kadının üzerine ev işleri zimmetlenmişti. Kadının ev işleri ile özdeşleştirilmesi aslında Bertram'a göre bir cinsel şiddetti.⁹ Wallstonecraft'a göre ise kadının köle olarak kalmaya mahkûm olmasının sebebi gerçek amacının, dünyaya gelişinin en önemli sebebinin erkeğe hizmet etmek olduğunu öğreten bozuk toplumsallaşma süreci idi.¹⁰ Başka bir deyişle toplumsal olarak erkeğin üstünlüğünün kabulü bu durumu doğurmuştur. Üstünlüğün kabul edilmesinin nedeni ise kadının yetişmesinin baskın erkek toplumu tarafından engellenmesi ve kontrol altına alınması yüzündendi. Ayrıca köle kullanımı ev işlerinde yine cinsel şiddete maruz kalınacak bir durumdu. Savaşlarda ganimet olarak değerlendirilen kadın Müslüman toplumlarda köle olarak kullanılabilirdi. Evin erkeğinin cariyesi olduğu için cinsel olarak erkeğin malı haline geliyordu. Ancak, Müslüman ülkelerde bu durum İslam

7 Mary Deutsch Schneider, "About Women, War and Darfur: The Continuing Quest for Gender Violence Justice", *North Dakota Law Review*, 2007, Vol 83, p. 915-996.

8 Leonore Davvidoff, *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, Çev: Zerrin Ataser, Selda Somuncuoğlu, 2002, İletişim, s. 22-33.

9 Davvidoff, a.g.e., s. 13-44.

10 Josephine Donovan, *Feminist Teori*, 2007, İstanbul, İletişim, s.15-30.

hukuku kaideleri ile biraz daha insani standartlara oturtulmuş bir müddet köle olarak kullanılan kadının Müslümanlaştıktan sonra azat edilmesi uygun görülüyordu. Bu toplumlardan Müslümanlaşan kadının adı değiştirilir ancak, bu isim köle kimliğini öne çıkaracak şekilde belirlenirdi. Genel olarak isim çiçek isimlerinden seçilirken erkek ya da kadın tüm Müslüman olan kölelerin anne baba isimleri Abdullah ve Havva olarak kabul edilirdi. Geçmiş ile olan bağların bu şekilde koparılması ise ayrı bir şiddet uygulamasının eseri idi.¹¹ Bununla birlikte XVIII. yüzyıl öncesi savaşlarda ganimet özelliği ön planda olan kadına sürekli cinsel şiddetten bahsedebiliriz. Ancak, burada cinsel şiddetin varlığı daha çok kadını kendisine ait kılma, seksüel arzuları anlık giderme, savaş ganimeti kazancı ya da köle kazanımı amaçlı olduğunu söyleyebiliriz. Şiddeti yaymak ve direnci düşürmek amaçlı kadına tecavüzde uygulanmamış değildir. Öyle ki, Ortaçağ Avrupasında teslim olmayan şehirlerin ele geçirilmesi neticesinde uygulanan cinsel şiddetin savaş kuralları içerisinde kabul görmesi bunun örneği olarak değerlendirilebilir.¹² Bu durumda kadının tarihte sadece savaş ganimeti olarak görülüp cinsel şiddete maruz kaldığını iddia etmek yeterli olmayacaktır. Dolayısıyla yukarıdaki örneğin tek olduğunu düşünmekten ziyade, savaş olgusunun bir gücü kabul ettirme olduğu anlayışından yola çıkarak bu gücün uygulandığı her tutumda cinsel şiddetin çeşitli amaçlarla bir araç olarak savaş tarihi boyunca var olduğu söylenebilir. XVIII. yüzyıl sonrası savaşlarda kadının bedensel şiddete maruz kalmasının bir savaş aracı haline dönmesi daha çok belirlenmiştir. Özellikle nesebin bozulması için kadının doğurganlığından faydalanmak olduğu daha çok kabul görmüştür. Yeni nesil savaşların ekonomik anlamda marjinal fayda sağlamak kaygısı tarafları maliyeti daha düşük savaş ile daha çok kazanım elde etmeye itmiştir. Bu nedenle kadının savaş alanında ganimet olarak görülme fikri zamanla evrilmiş ve kadını savaşın asıl gayesi olarak hedefe yerleştirmiştir.¹³ Böylece zorla hamile bırakma, sistematik tecavüz gibi eylemlerle bir sonraki neslin planlanması yoluyla yapılacak fethin daha ekonomik ve faydacı ancak ahlaki sorunları olan bir durum olarak ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Elbette tarihsel süreç içerisinde daha çok insani tutum açısından kadına karşı şiddet dönem dönem düşünürler ve hukukçular arasında önem kazanmıştır. Uluslararası hukuk normlarının bugünkü kadar ortaya net bir şekilde çıkmadığı bu dönemlerde savaş sırasında

11 Davvidoff, a.g.e., s. 40.

12 Değirmenci, a.g.m., s. 27-95.

13 Herfried Münkler, *Yeni Savaşlar*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, 2010, İstanbul, İletişim, s.135-145.

yaşanan ırza geçme eylemleri örf ve adet hukuku açısından kesin bir dille yasaklanmış eylemlerdi. Buna rağmen bu dönemlerde savaş esnasında yaşanan tecavüz vakaları ve cinsel şiddet uygulamalarının önüne geçmek mümkün olmamıştı. Bir toplum kendisine saldıranın egemenliğini kabul etmediği takdirde özellikle burada yaşayan sivil halkın güvenli bir şekilde geçişinin “Jus in Bello”¹⁴ kural olarak sağlanması öngörülmüştür. Ancak, bu kuralın göz ardı edilmesi için birçok sebep ve gerekçe ile tecavüz ve ırza geçme olayları süreklilik göstermiştir. Özellikle haçlı savaşları sırasında dinen kutsal sayılan topraklardaki ilkel toplumlara cinsel şiddet, ırksal üstünlük kabulü olarak kullanılmıştır.¹⁵

Bununla beraber 1300’lü yıllarda Lucas de Pera, Alberica Gentili, Hugo Gotius gibi hukukçular tarafından savaş esnasında yaşanan ırza geçme ve cinsel şiddetin tüm çeşitleri barış zamanında suç olarak kabul edildiği üzere işleme tabi tutulmak zorunda olunan bir suç olarak nitelendirilmiştir.¹⁶

Dönemin hukukçularının yorumları neticesinde 1474 yılında Sir Peter Hagenbach tecavüz dâhil olmak üzere birçok savaş suçu işlediği gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırılmıştı. Üç yüz yılı aşkın bir süre sonrasında Amerika’nın savaş hukukunu düzenleyen Lieber Kodu¹⁷ Başkan Lincoln tarafından 100 numaralı ordu emri olarak yürürlüğe girdirilmiş ve bu emir neticesinde savaş esnasında ırza geçmek ölümle cezalandırılacak bir savaş suçu olarak kabul görmüştü.¹⁸ İlerleyen dönemlerde konuya dair uluslararası hukuk belgeleri makalenin

14 *Jus in bello*, (*ius in bello*) kökeni latince olan ve savaş esnasında uyulması zorunlu, emredici uluslararası hukuk kavramıdır. Hugo Grotius ilk olarak kullanmıştır. Daha sonra geliştirilen bu kavram 1914’teki La Haye Barış Konferansının temelini oluşturmuştur. Adil savaş kuramı anlamına gelen Jus in Bello savaşın kural ve ilkelerini hatta gerekçesini ahlaki yönden düzenlemeye dayalı bir savaş kuramı olarak ortaya çıkmıştır. Cicero, St. Augustine, Aquinas, İbni Rüşd adil savaş üzerinde çalışan düşünürlerden birkaçıdır.

15 Patricia Viseur Sellers, “The Prosecution of Sexual Violence in Conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation”, *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*, www.ohchr.org/Documents/Issues/women/WRGS/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf, Erişim Tarihi: 05.05.2016.

16 Değirmenci, a.g.m., s.27-95.

17 Lieber Kanunu olarak da bilinen, kod 24 Nisan 1863’te ABD ordularının yaşanan iç savaşta ordu mensuplarının davranışlarını dikte eden emirler bütünüdür. Kod 100 Numaralı ordu emri olarak Lincoln tarafından yayınlanmıştır. Kod maddelerinin içeriğini oluşturan, askerin savaş esnasında ki tavırlarının felsefi temelleri Alman asıllı Amerikan siyaset bilimci ve hukuk adamı Franz Lieber tarafından atılmıştır. Lieber Metni 1899 ve 1907 yıllarında ki LaHaye barış Konferansları sözleşmelerinde yer almıştır.

18 Shineider, a.g.m., s. 915-996.

uluslararası hukuk belgelerinde savaş suçu olarak cinsel şiddetin yeri başlığı altında incelenecektir.

Görüldüğü üzere cinsel şiddet ve ırza geçme eylemi savaş tarihinin hemen her aşamasında gündeme gelmiş ancak uygulamadaki amaç ve anlayış açısından değişime uğramıştır. Gerek şiddetin ortaya çıkışı açısından gerek savaş alanında silah olarak kullanılmaya başlamasından değişen tek tutum söz konusudur. Şiddet, özellikle cinsel şiddet, savaşın cephe arkasına yani sivillerin bulunduğu alana taşınması ile birlikte hem hukukun hem de uluslararası ilişkilerin konusu haline gelmiştir. Psikolojik ve sosyolojik açıdan ele alınması ise farklı disiplinlerin alanı içerisinde yer alması nedeniyle uluslararası alanda çok yer almamıştır. Ancak, bazı bilim insanlarına göre ise cinsel şiddet, askerin cepheden dönüp dönmeyeceğinin belirsizliği nedeni ile erkeğin üreme, dünyada kendisinden bir parça bırakma psikolojisi ile başvurduğu psikolojik bir eylem olarak kabul görmektedir.¹⁹

Feminist Teori Çerçevesinde Savaş ve Kadın

1792 yılında İngiltere’de kadının sosyal hayattaki bastırılmış rolüne tepki olarak doğduğu varsayılan Feminizm yine ilk çalışmalarını burada verdi. Kadın erkek ayrımcılığına karşı çıkararak siyasi, toplumsal ve ekonomik eşitliğe vurgu yaptı. Teori adını Latince kadın anlamına gelen “Femine” sözcüğünden almıştır. Mary Wallstonecraft’ın İngiltere’de 1792 yılında yayınladığı eser, teorinin ilk örneklerinden biri olarak kabul görmektedir. Wallstonecraft, kadının köle olarak kullanıldığını ve erkeğin hizmetinde olmayı görev olarak addetmesinin nedenini bozuk toplumsallaşmaya bağlamıştı. Bu durumun düzelmesinin tek yolunun ise kadının eğitiminden geçtiğini belirtmişti.²⁰ Gerçekten İngiltere’de yaşanan sanayi, düşünsel birçok devrime rağmen 1641’de Sir Thomas Asten gerçek özgürlüğün tanımını “yasaya göre kesin olarak biliriz ki karılarımız, çocuklarımız, hizmetkârlarımız, eşyalarımız bizim kendi malımızdır ve bizler bunları inşa eder, sürer, biçer, hasat ederiz” ifadeleriyle yapıyordu.²¹

19 Değirmenci, a.g.m., s.27-95.

20 Dilek İmançer, “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, *Doğu Batı Dergisi Dünya Nevi Tartışıyor? II Yeni Düşünce Hareketleri*, 2002, Sayı:19, Ankara, s.155-176. Ayrıca bknz: Donovan, a.g.e.

21 Christopher Hill, Çev: Uygun Kocabaşoğlu, *İngiltere’de Devrimler Çağı 1603-1714*, 2016, İletişim, İstanbul, s. 236.

Bu anlayışla düzenlenmiş bir toplumsal hayatın varlığı Feminist yaklaşımın gelişmesi için en uygun ortamdı. Nitekim Batı toplumlarında kadının emeği ve saygınlığı konusu henüz kabul gören bir tutum değildi. Özellikle sömürge ve koloniyel dönemin başlaması ile gelişen ticaret İngiltere ve Commonwealth’inde ekonomik hayatın canlanmasını tetiklemişti. Sanayi devrimi ile birlikte ise tam bir işçi hareketleri baş göstermişti ve kadın artık emek üretiyor, sokağa çıkıyor ve karşılığını almak istiyordu. 1780’lerde ücret oranlarındaki artış, işçi yetersizliği kadının emek olarak ekonomi ve sanayide varlığına zemin hazırlamıştı.²²

Kadının ekonomideki yerinin belirginleşmesi ile beraber 1980’lere kadarki dönemde Feminist Teori çalışmaları üç önemli dalga şeklinde gelişti. Bu dalgaların ilki olarak değer bulan VIX. yüzyıl ve XX. başları eğitimde fırsat eşitliği ve oy kullanma gibi hakların talepleri çevresinde yükselirken ikinci ve üçüncü dalga tartışmaları hareketin daha geniş tabana yayılmasını sağladı. Ataerkil toplumun varlığını eleştiren Feminizm aslında tüm bu eleştirileri evvelinde kadının toplumdaki kabulünün emeğine verilen değerlerle alacağını düşünerek getirmiştir.

Stantan ve Gage kadının Hıristiyanlık öncesi anaerkil toplumdaki yerine geri dönülerek yüksek politika olarak bilinen güvenlik, siyaset ve dış politika alanlarının yerini alması gerektiğini savunmuşlardır. Bu çalışmalar ile anneliğin hayat verici özelliğine saygının ön plana çıkarılması neticesinde kadına uygulanan şiddetin de azalacağını iddia ettiler. Tickner ise uluslararası ilişkilerin ve yüksek politika alanlarının kadını bir misafir olarak görmesini eleştirirken disiplin erkek temelli olmasından kaynaklı şiddete de vurgu yaptı. Beraberinde Morgenthau’nun uluslararası politikasında yaptığı eleştiri ile “objektif yasalar”ın da temelinde erkek zihniyetinin varlığından bahsetti.²³

Feminist teorisyenlerden Enloe ise kadının cinsel obje olarak değer görmesi konusuna ilginç bir bakış açısıyla eleştiri getirmiştir. Aslında Enloe daha çok ABD’nin uluslararası ittifaklar neticesinde dünyanın birçok ülkesinde bulunan askeri üstlerdeki ahlaki bozulmayı coğrafi yakınlık ve siyasi çıkar birlikteliği çerçevesinde eleştirdi. Dolayısıyla Enloe İngiltere’deki bir askeri üstte yerel kadınlarla askerlerin ilişkilerini ABD yönetimi açısından el konulması ahlaki bir durum olarak

22 Christopher Hill, Çev: Gökçe Şenoğlu, *İngiliz Devrimler Çağı: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780*, 2015, Kaynak Yayın, s. 305.

23 Cynthia Cockburn, *Buradan Baktığımızda Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi*, Çev: Füsün Delen, 2009, Metis Yayın, s.278-281.

görüldüğünü, bunun nedeninin ise siyasi ve politik ortak çıkarların yönlendirdiği dış politika ile şekillendiğini söyledi. Diğer taraftan ABD, Filipinlerdeki bir üstte ahlak sınırlarını zorlayan durumu ise askerlerinin moral olarak ihtiyaç duyduğu eğlence adıyla hoş görüyordu. Enloe'ya göre bu tutum siyasi körlük noktasında ve politik çıkar doğrultusunda izlenmiş bir tutumdur. Hatta Enloe, İngiltere üssünde yaşanan durumda eğer asker bir siyasi ise ABD askeri olması ikinci planda değer görmektedir diyordu. Gerçekten de beyaz İngiliz kadınlar ile siyahi askerlerin ilişkisinin sonucu ırkın ve nesebin bozulması beyaz ırkın dönüşümüne neden olması kaygılarıyla tamamen ırkçı yaklaşımla yönetim tarafından sorun olarak görülmüştü.²⁴

Enloe'nin Feminist bakış açısı gözler önüne bir gerçeği daha sermektedir. Onun örneğinden konunun sonuna doğru baktığımızda görünen odur ki, cinsellik aslında politik alanda ve özellikle uluslararası politikada bir araç olarak yerini bulmaktadır. Geçmişte ve halen bugün cinsel şiddet savaş esnasında varlık gösterirken, barış zamanında yine bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu durumda Cicero'nun dediği gibi "silahlar arasında hukuk susar"²⁵ iken barış zamanında konvansiyonel silahların sessizliği, yerini silahlaşan ve konvansiyonelleşen "cinsellik, ticaret, ekonomi" gibi diğer silahlara bırakmaktadır. Bu değişim ise özellikle anlaşmalar çerçevesinde kurulan askeri üslerin yan amaçlarına dâhil edilen cinsel saldırıyı ahlaki açıdan sorunsal haline getirmektedir. Daha önce belirtildiği gibi savaş esnasında kadına karşı cinsel saldırının amaçlarından biri bir sonraki neslin planlaması yolu ile galibiyetin hedeflenmesidir. Bu durumda kadın, çatışmada amaç için zorla kullanılan bir araç haline gelirken, barış zamanında çoğunlukla gönüllü bir silah haline gelmektedir. Yine Enloe'nin çalışmalarında vurguladığı gibi çoğu zaman bu durumda kadın erkeğin kökten dinci, militarist ya da milliyetçi zihniyetinin temel aracı haline geliyordu.²⁶

Cockburn'un belirttiği üzere bu milliyetçi ve militarist kimlik içinde kadın aslında çok rahatsız bir konumdaydı. Ayrıca bu rahatsızlık ulusal kimlikten dahi kaynaklanmaktaydı ve toplumsal cinsiyet ve kimlik üzerine çalışmaları yürüten Raffaella Lambertini, Elizabetha Danini'ye göre ise kimlik doğuştan gelen bir olgu değil inşa edilebilen bir şeydi. Bu nedenle kadının kimliğin oluşumu milliyetçilik, militarist, etnisite

24 Cynthia Enloe, *Muzlar Plajlar ve Askeri Üsler, Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset*, Çev: Berna Kurt, Ece Aydın, 2003, Çitlenbik Yayın, s.103-126.

25 Değirmenci, a.g.m., s.27-95.

26 Cockburn, a.g.e., s.133.

ve din gibi kimliği şekillendiren sembollerin erkek bakış açısı tarafından kullanımıyla sağlanıyordu. Başka bir deyişle kadın iktidar yapısı ne ise ona göre şekil almak zorundaydı.²⁷

Kadın, erkek egemen kültürün değişmeyen kalıbı içerisinde kendisine yönelik her türlü cinsel davranışı bir saldırı olarak değerlendirmek zorunda kalmıştır. Direkt bir şiddet insani bir tepki görmek zorunda iken, gönüllü bir cinsel temas ise erkeğin militarist zihniyeti ve baskısı nedeniyle yine bir saldırı olarak değer görmüştür. Çünkü kadın; erkeğin ulusundan, etnisinden ya da ailesinden biri ise gönüllü cinsel temas ile de erkeğin alanına bir saldırı olmaktaydı. Bu duruma Simic tarafından getirilen eleştiri ise tam da bu konuyla alakalıydı. Yugoslavya'nın Bosnalı kadınlarının değişen kimliklerine yönelik araştırmasıyla Simic savaş sırasında cinselliğin gönüllülüğüne dayalı temaslardan doğan çocukların varlığından bahsederken bu çocukların durumlarının anneleri olan kadınlar tarafından sırf savaş esnasında doğdukları için gerek psikolojik gerek sosyolojik sorunlarının varlığına değiniyordu.²⁸

Feminist Teori yazımında, kadının savaş sırasında uğradığı cinsel şiddet istenilen kadar yer bulmuş mudur, bu gerçekten bir tartışma sorusudur. Kanunun netice ya da sonuç olarak ve sorunsallaştırılıp çözüme çalışıldığı söylenemez. Bu konuda en ilginç çalışma Enloe tarafından yapılmış ancak onun bu çalışması dahi şiddetten uzak farklı bir perspektifi gözler önüne sermiştir. Cinsellik şiddet içermeyen yönüyle de uluslararası arenada “soft power” olarak kullanım alanı bulmuştur. Enloe'nin örneğinde olduğu gibi cinsellik gerçekten şiddet içermeli midir? Yeni nesil savaşlarda cinsel şiddetin bir silah olarak evrildiğini daha önce söylemiştik. O halde şiddet içermesi açısından öldürücü olması gerekli midir? Cinsel şiddetin tanımının sonuçlarından bahsetmek gerekir. Savaşın, hukukunun ve geleneğinin değiştiği konvansiyonel silahların yerini aldığı dönemde savaşın en ekonomik standartlarda kazanılması asıl amaç olmuştur.²⁹ Bu durumda aslında şiddetin var olmadığı stratejik ortaklıklar çerçevesinde konuşlandırılan askeri üslerin önem kazanması kadar doğal bir durum yoktur. Bu anlayıştan meseleye bakıldığında bu üsler devletlerarası imzalanan anlaşmaların doğası neticesinde kurulmakta ve Feminist Teoriye göre ise bu üsler erkek egemen uluslararası politikanın sonucudur. Bu

27 Cockburn, a.g.e., s.133-134.

28 Olivera Simic, “Challenging Bosnian Women Identity”, *Journal of International Womens Studies*, 2012, Vol:13, No:4, p.129-142. Erişim Tarihi: 10.04.2016.

29 Münkler, a.g.e., s. 125-145.

durumda uluslararası politikada söz sahibi olan birçok kadının sert tutumunun altında ne yatmaktadır? Sormaya değer bir sorudur.

Uluslararası politikaya hâkim birçok kadının yakın dönemde yaşanan Irak, Afganistan gibi müdahalelerde başrol oynadıkları bilindiğine göre yine bu kadınları sert kararlar almaya iten erkek egemen uluslararası politikaya uyum kaygısı mıdır?

Yine de feminist yaklaşım şiddet konusunda tamamen uzak durmuştur denilemez. Doğrudan şiddet ve dolaylı şiddet ayrımı yapmayı tercih etmişlerdir. Terriff, şiddeti dolaylı olarak değerlendirmesi açısından Enloe'nin örneğine yakınlık göstermiştir. Terriff'e göre şiddet, netice olarak ölümlerle sonuçlanmada bile açlık veya hastalık gibi şiddet politikalarının uygulanması sonucu da olabilir. İş alanındaki cinsiyet ayrımı kadın veya kız çocuklarının az beslenme vb. uygulamalarla ölüme sürüklenmeleri yapısal şiddet uygulamalarına örnek gösterilebilir.³⁰

Netice olarak Feminist Teori, savaş sonrasında ya da esnasında kadının uğradığı direkt şiddet içeren cinsel saldırıdan daha çok, erkek egemen dünyada kadının üzerindeki egemenlikten kaynaklanan alanda sıkışıp kalmasıyla ve bu alandan kurtulması için de yüksek politika alanına transferinin gerçekleşmesi konusunda fazlaca ilgilenmiştir.

Uluslararası Suç Kavramı ve Savaşta Cinsel Şiddetin Araçlaşması

Uluslararası suç kavramı bütün devletlerin vatandaşlarının da içinde bulunduğu uluslararası topluluğun huzur ve düzenine karşı işlenmiş ve bu toplumun top yekûn mağdur olduğu filleri tanımlamaktadır.³¹ Bir başka ifade ile uluslararası toplumun düzenine yönelik uluslararası hukuk kaynaklarınca emir olunan yasakların ihlali neticesinde meydana gelen yaptırım gerektiren her fiil uluslararası suç kavramı kapsamına girmektedir.³² Çalışmanın konusunu oluşturan savaş sırasında kadına karşı işlenen cinsel şiddet suçu, öğretilerde tasnif edilmiş uluslararası suçların çekirdek suçlar olarak bilinen soykırım, insanlığa karşı suçlar,

30 Tayyar Arı, Elif Toprak, *Uluslararası İlişkiler Kuramları II*, 2013, AÖF Yayınları, s. 100-101.

31 Durmuş Tezcan, Mustafa Ruhan Erdem, Murat Önok, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 2009, Ankara, s.40.

32 Değirmenci, a.g.m., s.27-95.

savaş ve saldırı suçları başlıklarının içinde değerlendirilir. Uluslararası hukuk uluslararası suç fiillerini çeşitli ayrımlara tabi tutmuştur. Bu ayrımlar uluslararası toplumun düzenine yönelik suçlar ve iç hukukta yer almakla beraber uluslararası hukukta da yer alan filler olarak kabul edilir. İç hukukta yer alan ve uluslararası hukuk kaynaklarında da ayrıca yer bulan eylemlerin özellikleri, suçun içinde yabancılık unsurunun varlığı ve uluslararası kamu düzeninin bozulmasına yönelik eylemleri barındırmasıdır.³³ Uluslararası suçlardan insanlığa karşı işlenmiş suç kavramı ise ilk olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası hukuk kaideleri arasında yerini almaya başlamıştır. İnsanlığa karşı işlenen suç kavramı esasen Birinci Dünya Savaşı sonunda bireysel anlamda gündeme gelmiş ancak bu süre içerisinde yapılan yargılamalardan İkinci Dünya Savaşına kadar bir netice alınmamıştır. Bu suç şekli ancak İkinci Dünya Savaşı sonunda müttefik kuvvetler tarafından onaylanan Nuremberg Mahkemesi Statüsü ile mahkemenin yetkisi dahiline aldığı suç tipleri arasında yer bulmuştur.³⁴ Burada anlaşılacağı üzere bir eylemin uluslararası suç olarak kabul görmesi için suçun niteliği ve etkisi ya da devletlerin suça karşı fiili eylemi değil, eylemin suç olarak uluslararası hukuk kaynaklarında belirlenmiş olması gerekmektedir. Dolayısıyla bir eylemin uluslararası suç olarak kabul görmesi için örf ve adet hukukuna ve uluslararası anlaşmalara aykırılık göstermesi önemli bir ölçüttür.³⁵ Beraberinde bir suçun insanlığa karşı işlenmiş bir suç olması için yaygın ve sistematik bir şekilde uygulanması ve bir devlet ya da grubun bu suçu işliyor olması gerekmektedir. Eylemin silahlı çatışma altında faaliyet olarak görülmesi, sivillere karşı doğrudan uygulanması ve ayrımcılık gözeterek yapılması koşulları göz önünde bulundurulmaktadır.³⁶

Savaşlarda kadına karşı cinsel suçların 1300'lü yıllardan itibaren bir suç olarak kabul görmesi gerektiği dönemin hukukçuları tarafından dile getirilmiş bir konudur. Bu durumda anlaşıldığı üzere bu eylem tarih boyunca var olmasına rağmen gelişen dünyada hukuk kuralları içinde zamanla yer almayı başarmıştır. Machiavelli, Hobbes, Hegel, Freud, Lorenz, Malthus, Smith gibi düşünürlerin şiddetin temelinde yaşam

33 Değirmenci, a.g.m., s.27-95.

34 Ezeli Azarkan, "Uluslar arası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2003, C:56, S:3, s.275-297. dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/281/2556.pdf, Erişim Tarihi: 07.06.2016.

35 Tezcan, Erdem, Önok, a.g.e., s.42.

36 Christa Rottensteiner, "The Denial Humanitarian Assistance as a Crime Under International Law", *International Review of the Red Cross*, 1999, No:835. <https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jq32.htm>, Erişim Tarihi: 08.06.2016.

mücadelesi ve iktidar kavgası, egemen olma dürtüsü gibi psikolojik etkenlerin olduğunu ileri sürmeleri cinsel şiddetin temelinde de bu dürtülerin varlığını aramak gereğini ortaya çıkarmaktadır.³⁷ Beraberinde cinsel şiddet, savaş alanında ele alındığında savaşın hayatta kalıp kalmaması belirsiz bir durum olmakta ve bu durumda kişinin dünya üzerindeki varlığının devamını sağlama ihtiyacı tamamen psikolojik bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca asker militarist bir içgüdü ile karşı tarafın sahip olduğunu düşündüğü kadına cinsel şiddet uygulayarak bir erkin ve egemen iktidarın varlığını ortaya koymaktadır. Bu durumda tecavüz bir savaş aracı olarak öteden beri varlık göstermiş ancak günümüzde amaç olarak değişikliğe uğramıştır. Savaşın ataerkil felsefi yaklaşımı ve maskülen davranışların sergilendiği bir eylem olarak değerlendirilmesi nedeniyle kadınların korunmaya muhtaç durumu onu daha çok saldırıya maruz bırakmıştır. Savaşlar esnasında meydana gelen mülteci akınlarının çoğunu kadınların ve çocukların oluşturduğu düşünülürse, bir kez daha görülmektedir ki kadın savaşta doğrudan şiddetin hedefi olmaktadır. Mülteci kampları da dâhil olmak üzere kadınları korumak amaçlı savaş kamplarında tutulmaları, sistematik tecavüz eylemlerine maruz kalmaları zorla hamile bırakılmaları bir strateji haline gelmiş durumdadır. Burada uygulanan stratejinin amacı ise savaş esnasında silahlarla yaygınlaşamayan korku ve dehşetin ahlaki çöküntü ile elde edilerek kişinin bulunduğu toprakları terk etmesini sağlamaktır. Bu denli bedensel ve ruhsal şiddete maruz kalan kişi, gerek kadın olsun gerek kadının yakını erkek olsun kendi isteği ile toprağını terk etme ihtiyacı duymaktadır. Münkler'in ifadesine göre bu durum bir "dehşet yaratma stratejisi"dir. Bu strateji uygulamaya üç aşamayla konulur. En başta lider kadro ile potansiyel silahlı ordu ortadan kaldırılırken devamında ibadethanelerin ve kültürel varlıkların yok edilmesi sağlanır. Son olarak bu toprakların ele geçirilmesi için gereken üzerindeki halkın sürgün edilmesidir. O nedenle sürgünün kolaylaştırılması halkın kadınlarına sistematik şekilde uygulanan tecavüzün ahlaki açıdan çöküntü yaratması ve daha düne kadar komşu, akrabalık ilişkisi olan kişilerle aynı ortamda olmanın verdiği rahatsızlıkla o topraktan hareket etme arzusu depreştirilir.³⁸ Tüm bu strateji uygulanırken gelişen dünyanın gereği olarak ortaya çıkan medya ve sivil toplum kuruluşlarının tepkisi nedeniyle bu uygulamalar uluslararası alanda kabul görmemiştir. Bunun sonucu olarak uluslararası

37 Hüseyin Güleç, Mürüvvet Topaloğlu, Demet Ünsal, Merih Altıntaş, "Bir Kısırdöngü Olarak Şiddet", *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2012, 4(1), s.112-137.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pskguncel/article/view/5000076349/5000070405>, Erişim Tarihi:07.06.2016.

38 Münkler, a.g.e., s.138-139

hukuk kuralları içerisinde cinsel şiddet suç olarak kabul edilmiştir. Bu suçun temeli psikolojik de olsa netice itibariyle savaşta uygulanması, savaşı sivil alana taşıyarak savaş hukukunun gereklerinin sınırını aşmaktadır. Uluslararası hukukta insanlığa karşı işlenmiş suç olarak karşılığını bulan etnik temizlik de bu durumda ortaya çıkmıştır ve etnik temizlik ile cinsel şiddet suçları uygulamalarda beraber yer almaya başlamıştır.³⁹ Savaş stratejisi açısından ise tamamen ahlak dışı olarak değer bulmuştur.

Ancak, bu strateji yakın dönem savaşlarında da Ortaçağ savaşlarında da kadının yakını olan erkeğin gözü önünde uygulanmıştır. Susan Brownmiller'e göre "Tecavüz yenilgiye uğrayan tarafın erkeklerinin içindeki iktidar kırıntılarının sonuncusunu da yok eder. İrzına geçilmiş kadın galibin tören alanı, zafer meydanı haline gelir." Dolayısıyla mağlup taraf aşağılanmanın son haddini de yaşayıp artık o toprakları terk etmenin zamanının geldiğine ikna olur. Savaş stratejisi bakımından eylemin amacı karşı tarafın direncini ve iradesini kırmak iken araç olarak kadın bedeni, silah olarak da tecavüz kullanılır.⁴⁰ Netice itibariyle kadının yeniden var olma, kültür ve topluluğu doğurganlığıyla inşa edebilme yetisi savaşta hedefe kadını oturtmuştur. Savaş esnasında şiddetin muharip grupların ötesine geçip sivil ve kadınlara ulaşması ise uluslararası hukuk metinlerine girebilmesi açısından iki büyük dünya savaşının yaşanmasını beklemiştir.

Uluslararası Hukuk Metinlerinde Kadına Karşı Cinsel Şiddet Suçu

Uluslararası hukuk metinlerinde savaş esnasında kadına karşı cinsel şiddet suçunun hak ettiği ilgiyi görmediği bilinmektedir. İkinci Dünya Savaşı'na kadar uluslararası uygulama, harp sırasında muharip devletlerin savaş hukuku kaideleri çerçevesinde eylemlerinden soruşturulamazlar ve cezaya tabi tutulamazlardı. Dolayısıyla savaş hukukuna aykırı olan diğer eylemler suç olarak kabul görüyordu.⁴¹ Birinci Dünya Harbi'ne kadarki savaş hukuku kurallarına göre ise galip devletler düşman ve yabancı olarak temas içinde oldukları devletlerin halkalarına dair tedbirler alabiliyorlardı. Bu tedbirlerin içerisinde gözaltına almak, belirli bir bölgeyi terk etmemek, akdinde bulunmaya

39 Münkler, a.g.e., s.139.

40 Münkler, a.g.e., s.141.

41 Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, 1959, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, Cilt: 1, s.461.

zorlanmak gibi tedbirlerdi. Bu tedbir kurallarına dayanarak iki dünya savaşında da galip devletler toplama kampları kurma hakkı bulmuş bu uygulamalarda ise kadınların yanı sıra tüm sivil halkın insanlık dışı muameleye maruz tutulmalarına sebebiyet vermişlerdir.⁴² İkinci Dünya Savaşı'na kadar daha çok 1907 LaHaye Sözleşmeleri neticesinde ortaya çıkan silahlı çatışma hukuku çerçevesinde hareket ediliyordu. Ancak, dört sözleşme ve bir düzenlemeden oluşan LaHaye Sözleşmesinin içinde kadına karşı cinsel şiddetin varlığı konu edilmemiştir⁴³. LaHaye Sözleşmeleri içerisinde yer alan 4 Numaralı Sözleşmenin 46. Maddesi “Aile şerefine ve haklarına, şahısların hayatına ve özel mülkiyetine, keza dini inançların ve ayinlerin icrasına hürmet gösterilmelidir” ifadesi ile bu tür savaş suçlarını yasaklayan madde olarak değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Cenevre’de 12 Ağustos 1949⁴⁴ yılında dört sözleşme ile beraberinde imzalanan eklerle kadına karşı şiddetin biraz daha açık şekilde dile getirildiği görülür. Bu sözleşmelerde kadına karşı şiddetin sadece aile şerefi çerçevesinde değer görmesi özellikle insan hakları açısından eleştiriye maruz kalacak bir uygulama olmuştur.⁴⁵ Savaş ve sivillere dair birçok konuyu Cenevre Sözleşmesi ele almıştır. Bunlardan harp esnasında ülkeyi terk etmek isteyen sivillerin durumu (madde 36), Kızılhaç’a başvurma hakkı (madde 142,149), düşman devletin halkının davacı olma hakkı (madde 80), esirlerin mektuplarına ne yazılacağına kadar sözleşmede açık ve net bir şekilde yer almıştır.⁴⁶ Ancak, 4 Numaralı Cenevre Sözleşmesinin 27. Maddesinin 2. Fıkrası, kadına karşı silahlı çatışma sırasında uygulanan “cinsel şiddet, zorla hamile bırakma, zorla fuhuş ve her türlü ahlaksız saldırı olmak üzere şereflerine yapılan her türlü saldırıdan korunur” demek suretiyle konuyu sadece insan şerefi ve haysiyeti bağlamında ele almış bedensel işkenceyi yasaklayan maddede bu konu bir işkence olarak nitelendirilmemiştir. Bu nedenle de Cenevre Sözleşmesinin savaş esnasında kadının cinsel şiddete maruz kalmasını ele alışı doktrinde eleştiriye tabi olmuştur.⁴⁷ 1974 tarihli Silahlı Çatışmalarda ve Acil Durumlarda Kadın ve Çocukların Korunmasına Dair Deklarasyonda ise askeri operasyonlar çerçevesinde kadın ve çocuklara yapılacak olan baskı ve şiddet yasaklanmıştır. Ancak, bağlayıcılığı olmayan bu deklarasyonda dahi savaş esnasında kadının en çok maruz kaldığı cinsel saldırı yerini

42 Meray, a.g.e., s.338.

43 Değirmenci, a.g.m., s.27-95.

44 Meray, a.g.e., s.338.

45 Schneider, a.g.m., p. 915-996.

46 Meray, a.g.e., s.339-340.

47 Schneider, a.g.m., p. 915-996.

almamıştır. Cenevre 1 Sözleşmesine ek protokolde kadına karşı cinsel şiddet, kesin ve net cümlelerle dile getirilmiştir. Aynı şekilde 2 Numaralı Cenevre Sözleşmesinin ek protokolü çerçevesinde de “kişinin özellikle aşağılayıcı ve küçük düşürücü muamele, fuhşa zorlama vb. her türlü uygunsuz saldırının yasaklanması” düzenlenmiştir.⁴⁸ Ancak, gerek Birinci Dünya Savaşı’nda ve öncesinde gerek İkinci Dünya Savaşı sırası ve sonrasında milyonlarca kadın cinsel saldırıya maruz kalmış birçok sivil öldürülmüş ve insanlık dışı muamele görmüştür. Yukarıda bahsi geçen ek protokoller incelendiğinde düşünmeye değer bir nokta göze çarpmaktadır. Burada cinsel şiddet kişinin onuru ve haysiyeti açısından ele alınmış ve işkence açısından bedene uygulanma özelliği göz ardı edilmiştir. Ayrıca günümüz savaşlarının silahı olarak kabul gören tecavüzün saikleri ise soykırım çerçevesinde de değer bulmamıştır. Görüldüğü üzere cinsel şiddet gerek psikolojik gerek sosyolojik gerek militarist içgüdülerle uygulanmış ancak bu eylemlerin saik açısından incelenmeye tabi tutulması önemsenmemiştir. Ancak, silahlı çatışma esnasında kadına karşı cinsel şiddet suçu ve eyleminin insanlığa karşı suç kabul edilmesi,⁴⁹ suçun Nuremberg Mahkemesi statüsü öncesine kadar sadece onur ve şeref üzerinden değerlendirilmesini vurgulaması açısından önemlidir. Dolayısıyla İkinci Dünya Savaşı öncesinde savaş suçlarını engellemeye yönelik imzalanan her sözleşme, kadına yönelik cinsel şiddetin ne engellenmesine ne de tatmin edici şekilde suç olarak değerlendirilmesine yetmemiştir. Durumun ciddiyeti İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, Nuremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Ceza Mahkemesi kararları cinsel saldırı suçuna özenli yaklaşmışlardır. Genel itibarıyla uluslararası hukuk metnlerinin yazımlarında olsun, uluslararası politika yapımında olsun, erkek egemen topluluklar ile süreçler yürütüldüğü için kadına karşı cinsel şiddetin bu metinlerde gereken düzenlemeye kavuşamadığı düşünülmektedir.⁵⁰ Bu yüzden kadınların bu süreçte daha fazla yer alması gerekirken sözde barış inşasının erkek egemen toplumların karar alma süreçleri ile temin edilemeyeceği gibi feminist bir dille ifade edilemeyeceği de bir gerçektir.⁵¹ Bu durumda yapılması gereken ataerkil toplum yapısının

48 Değirmenci, a.g.m, s.27-95.

49 Rosalind Dixon, “Rape as a Crime in International Humanitarian Law; Where to From Here?,” *EJIL*, 2002, Vol:13, No.3, p.697-719, ejil.org/pdfs/13/3/492.pdf, Erişim Tarihi: 07.05.2016.

50 Kelly D. Askin, “Prosecuting War Time Rape and Other Gender Related Crime Under International Law: Extra Ordinary Advances, Enduring Obstacles”, *Berkeley Journal of International Law*, Vol:21, Issue:2, Art:4, p.288-349. <http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1240&context=bjil>, Erişim Tarihi: 04.04.2016.

51 Dixon, a.g.m., p.697-719.

ortak dil geliştirecek şekilde yeniden restore edilmesidir. Netice itibarıyla uluslararası hukuk metinlerinde savaşlarda kadına karşı uygulanan cinsel şiddet özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Alman ve Japon askerlerin işlediği savaş suçlarını yargılama yetkisine sahip olan⁵² Nuremberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi, Tokyo Uzakdoğu Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi ile söz konusu suç uluslararası metinlerde daha çok yer almıştır. Tokyo ve Nuremberg mahkemelerinin statülerinde de yine bu suça karşı eksik tanımlar olsa da mahkemeler yetki kapsamlarında ırza geçme eylemleri ve insanlık dışı muamele; acı vermek amaçlı fiiller ve aile onuru çerçevesinde konuyu ele almışlardır.⁵³ Ancak, Yugoslavya'nın yıkılması ile ortaya çıkan bölgesel savaşın sonunda yaşanan toplu ve sistematik ırza geçme vakaları, soykırım özelliği yansıtan cinsel saldırılar BM'yi harekete geçirmiş ve Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur.⁵⁴ Statünün 5. maddesi ırza geçme eyleminin direkt olarak insanlığa karşı suç niteliğinde değerlendirmiştir. Ancak, teknik olarak Nuremberg Mahkemeleri çalışmaları esnasında ırza geçme, cinsel şiddet eylemleri insanlığa karşı suç terimi ile ilk kez burada kullanılmıştır.⁵⁵ Bir başka ceza mahkemesi olan Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kurulmasının kısa süre sonrasında Ruanda ve komşu devlet Brundi'de çıkan çatışmalar neticesinde BM tarafından kuruldu. Bu iki mahkemenin statüsünde de ırza geçme ve fuhşa sürüklenme zorlama suçları dışında kalan cinsel suçlar açık şekilde düzenlenmemişse de alınan yargılama kararları neticesinde cinsel şiddetin tüm çeşitleri insanlığa karşı işlenmiş suç, savaş suçu ve soykırım suçu olarak değerlendirilmiştir. Cinsel şiddet suçlarının müeyyidelerinin uluslararası hukukta gelişiminin sağlanması ve bu suçun bir savaş suçu olarak gündeme getirilmesi açısından bu mahkemeler önemli bir rol oynamıştır.⁵⁶

52 Aaron Fichtelberg, "Fair Trials an International Courts: A Critical Evaluation of the Nuremberg Legacy", *Criminal Justice Ethics*, 2009, Vol:28, No:1, p.5-24.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07311290902831268>, Erişim Tarihi: 24.04.2016.

53 Schneider, a.g.m., p. 915-996.

54 Tevfik Odman, "Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslar arası Ceza Mahkemesini Kuruluşu ve Yasal Dayanağı", *Ankara Üniversitesi Dergisi*, s.131-151.
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2726.pdf>, Erişim Tarihi: 10.05.2016.

55 Darly Robinson, "Defining Crimes Against Humanity at the Rome Conference", *The American Journal of International Law*, 1999, Vol:93, No:1, p.43-57,
http://www.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/strategyandsecurityinstitute/pdfs/shortcourse/Robinson_Defining_Crimes_Against_Humanity_at_the_Rome_Conference.pdf, Erişim Tarihi: 01.06.2016.

56 Değirmenci, a.g.m., 27-95.

Kadına karşı cinsel şiddetin insanlığa karşı işlenmiş suç olarak nitelendirilmesi bu koşullar altında çok önem arz etmektedir. Cinsel şiddetin silahlı çatışma altında iken olması, insanlığa karşı suç sınıfında tanımlanması açısından şart değildir. Aslında insanlığa karşı suç, başarısız devlet olarak isimlendirilen devlet sistemini oturtamamış ülkelerdeki idari ve siyasi toplumsal yönetim bozukluğu olan devletlerde daima sık rastlanan bir durumdur.⁵⁷ Silahlı çatışma şartının aranmaması kadının korunması açısından önemlidir. Bu nedenle Nuremberg Mahkemesi statüsünde silahlı çatışma altında suçun işlenmesini insanlığa karşı suç olarak nitelerken UCMR statüsü ve UCM statüsünde suçun sivil halka yönelik işlenmesine vurgu yapılması, bu ayrımı ortadan kaldırmıştır.⁵⁸ Çalışmanın konusu açısından uluslararası hukuk belgelerinde açık bir şekilde geçmese de savaş esnasında kadına karşı cinsel şiddet suçunun uluslararası mahkemelerce insanlık suçu olarak kabul edilmesi bu şiddetin önlenmesi amacı için önemli bir yaklaşımdır. Bosna Hersek Savaşı sonrasında meydana gelen cinsel şiddet vakalarının sivil toplum kuruluşları ve birçok devletlerarası kuruluş tarafından örf adet hukuku dâhil olmak üzere Cenevre Sözleşmesinde dahi yasal çerçevede ele alınabileceğini dile getirmelerine yardımcı olmuştur.

Sonuç

Toplumsal olarak kabul edilen bir gerçek var ki, kadın sosyal alan içerisinde hep ikinci sırada yer almıştır. Bu farkındalığa rağmen dünya genelinde kadının yaşam içerisinde ezilmiş konumunun değişmesi için bir çaba gösterilmez. Bu konumu değiştirmeye yönelik çalışmaların çoğunun niteliği ise kadını korumaya muhtaç bir varlık olarak değer görmesinden hareketle atılan adımlardan ibarettir. Oysa kadınlar erkeğin koruma alanından çıkarıldığı vakit bir birey olarak değer görmeye başlayacaktır. Gerek ulusal olsun gerek uluslararası alanda üretilen politikaların yapım süreci içerisinde, kadının üretken fikirleri değer görmedikçe kadın sosyal alanda da savaş alanında da korunmaya bundan kaynaklı olarak da hedefte olmaya mecbur kalacaktır.

Ancak görünen odur ki; kadının sadece politika yapım süreçleri içerisinde geniş alanda yer alması, özellikle de savaş alanında onu hedef

57 Micaela Frulli, "Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?", *EJIL*, 2001, Vol.12, No:2, p.329-350. <http://ejil.org/pdfs/12/2/1520.pdf>, Erişim Tarihi: 06.06.2016.

58 Askin, a.g.m., p.288-349.

Bir Savaş Stratejisi Olarak Cinsel Şiddetin Feminist Teori ve Uluslararası Hukuk Açısından Değerlendirilmesi

olmaktan alıkoymaya yetmeyecektir. Bu nedenle feminist teorisyenlerin odaklandıkları politika yapım süreçleri, kadının ezilmiş konumuna çare olmaktan çok, onu erkeğin saldırı odağı haline getirecektir. Nitekim uluslararası politikada varlık göstermiş birçok kadın politikacı yine bu erkek egemen sistem içerisinde sert politikalar üretmeye mecbur kalmıştır. Bu durumda bu politikaların ortak eşitlikte üretilen politik süreçlerle şekillendirilmesi daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Savaşlarda kadına karşı cinsel şiddetin önlenmesi, en azından bu suçun caydırıcı cezalarla önüne geçilmeye çalışılması için yapılması gereken ise uluslararası hukuk belgelerinin sivillere yönelik koruma maddelerinde daha açık ifadelerin yer almasına çalışmaktır.

Görüldüğü üzere uluslararası hukuk belgelerinin içeriği bu konuda muğlak ifadeler içerirken Ceza Mahkemeleri tarafından alınan kararlar neticesinde bu konu daha fazla ilgi görmüştür. Bu kararlar, uluslararası hukuk belgelerine ek protokollerde yol kat edilmesini sağlayacaktır.

Kaynakça

- ARI, Tayyar, TOPRAK Elif, *Uluslararası İlişkiler Kuramları II*, 2013, AÖF Yayınları.
- ASKİN, Kelly D., “Prosecuting War Time Rape and Other Cender Related Crime Under International Law: Extra Ordinary Advonces, Enduring Obstacles”, *Berkeley Journal of International Law*, Vol:21, İssue:2, Art:4.
<http://scholarship.law.berkeley.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1240&context=bjil>.
- ATMAN, Ümit Cihan, “Kadına Karşı Şiddet; Cinsel Taciz/ırza Geçme” *STED*, 2003, C:12, S:9,
<http://www.ttb.org.tr/STED/sted0903/kadin.pdf>.
- AZARKAN, Ezeli, “Uluslar arası Hukukta İnsanlığa Karşı Suçlar”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*, 2003, C:56, S:3.
dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/281/2556.pdf.
- COCKBURN, Cynthia, *Buradan Baktığımızda Kadınların Militarizme Karşı Mücadelesi*, Çev: Füsun Delen, 2009, Metis Yayın.
- DAVVİDOFF, Leonore, *Feminist Tarih Yazımında Sınıf ve Cinsiyet*, Çev: Zerrin Ataser, Selda Somuncuoğlu, 2002, İletişim.
- DİXON, Rosalind, “Rape as a Crime in International Humaniterian Law; Where to From Here?,” *EJIL*, 2002, Vol:13, No.3,
ejil.org/pdfs/13/3/492.pdf.
- DONOVAN, Josephine, *Feminist Teori*, 2007, İstanbul, İletişim.
- ENLOE, Cynthia, *Muzlar Plajlar ve Askeri Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslar arası Siyaset*, Çev:Berna Kurt, Ece Aydın, 2003, Çitlenbik Yayın.
- FİCHTELBERG, Aaron, “Fair Trials an International Courts: A Critical Evaluation of the Nuremberg Legacy”, *Criminal Justice Ethics*, 2009, Vol:28, No:1.
<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/07311290902831268>.
- FRULLİ, Micaela, “Are Crimes against Humanity More Serious than War Crimes?,” *EJIL*, 2001, Vol.12, No:2.
<http://ejil.org/pdfs/12/2/1520.pdf>.

- GÜLEÇ, Hüseyin, TOPALOĞLU Mürüvvet, ÜNSAL Demet, ALTINTAŞ Merih, “Bir Kısırdöngü Olarak Şiddet”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 2012, 4(1).
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/pskguncel/article/view/5000076349/500070405>.
- HİLL, Christopher, Çev: Uygun Kocabaşoğlu, *İngiltere’de Devrimler Çağı 1603-1714*, 2016, İletişim, İstanbul.
- HİLL, Christopher, Çev: Gökçe Şenoğlu, *İngiliz Devrimler Çağı: Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780*, 2015, Kaynak Yayın.
- İMANÇER, Dilek, “Feminizm ve Yeni Yönelimler”, *Doğu Batı Dergisi Dünya Neyi Tartışıyor? II Yeni Düşünce Hareketleri*, 2002, Sayı:19, Ankara.
- KAGAN, Donalt, *On the Orgins of War and the Preservation of Peace*, 1995 London.
- MERAY, Seha L., *Devletler Hukukuna Giriş*, 1959, Ankara, Ajans-Türk Matbaası, Cilt: 1.
- MÜNKLER, Herfried, *Yeni Savaşlar*, Çev: Zehra Aksu Yılmaz, 2010, İstanbul, İletişim.
- ODMAN, Tevfik, “Eski Yugoslavya ile İlgili Uluslar arası Ceza Mahkemesini Kuruluşu ve Yasal Dayanağı”, *Ankara Üniversitesi Dergisi*. <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/297/2726.pdf>.
- ÖZBEY, Orhan, “Kadına Karşı Şiddetin Temelleri”, *Hukuk Gündemi*, 2012,
<http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/hgdmakale/2012-1/11.pdf>.
- ROBİNSON, Darly, “Defining Crimes Against Humanity at the Rome Conference”, *The American Journal of International Law*, 1999, Vol:93, No:1,
http://www.exeter.ac.uk/media/universityofexeter/strategyandsecurityinstitute/pdfs/shortcourses/Robinson,_Defining_Crimes_Against_Humanity_at_the_Rome_Conference.pdf.

ROTTENSTEİNER, Christa, “The Denial Humanitarian Assistance as a Crime Under International Law”, *International Review of the Red Cross*, 1999, No:835.

<https://www.icrc.org/eng/resources/documents/misc/57jq32.htm>.

SCHNEİDER, Mary Deutsch, “About Women, War and Darfur: The Continuing Quest for Gender Violence Justice”, *North Dakota Law Review*, 2007, Vol 83.

SELLERS, Patricia Viseur, “The Prosecution of Sexual Violence in Conflict: The Importance of Human Rights as Means of Interpretation”, *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*,

www.ohchr.org/Documents/Issues/women/WRGS/Paper_Prosecution_of_Sexual_Violence.pdf.

SİMİC, Olivera, “Challenging Bosnian Women Identity”, *Journal of International Womens Studies*, 2012, Vol:13, No:4.

TEZCAN, Durmuş, ERDEM Mustafa Ruhan, ÖNOK Murat, *Uluslararası Ceza Hukuku*, 2009, Ankara.

VASQUEZ, John A., *Savaş Bulmacası*, Çev: Haluk Özdemir, 2015, İstanbul, Uluslararası İlişkiler Kütüphanesi.

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 26.08.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 13.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Diriöz, Ali Oğuz. "Understanding National Governments' Desire To Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts Of Sovereignty". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 141-164.

UNDERSTANDING NATIONAL GOVERNMENTS' DESIRE TO REGULATE CRYPTO CURRENCIES THROUGH PRE-WESTPHALIAN CONCEPTS OF SOVEREIGNTY

Ali Oğuz DİRİÖZ*

P.h.D Assistant Professor

Department of International Entrepreneurship

TOBB University of Economics and Technology (TOBB ETU)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7110-3849>

141

Abstract: *Crypto currencies, electronic currencies and block chain financial technologies (Fintech), have been debated issues whereby national governments are trying to put certain regulation upon them, especially citing security concerns. Crypto currencies can be used for money laundering, untraceable transactions of criminal and terrorist organizations and thus constitute genuine security risks. To many evangelists of these new technologies, governmental desires to impose regulations is viewed negatively. However, although usage of these technologies will likely continue to expand in the global economy, there is a desire to put them under regulation by most of the major nation states. It is necessary to understand the essence of currency as a tool of national sovereignty long before the age of the Westphalian concept of the modern state system. The desire to regulate Fintech derives from a concept of sovereign power that goes back to biblical times and far*

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1167457>

beyond the Westphalian notion of the sovereign and independent modern nation state. That notion of sovereignty rests on the power to mint money. Furthermore, the concept of such a sovereign power is observed in Ancient Rome, Medieval Europe as well as the early Islamic understanding of sovereign power. Thus it is essential to understand globally how the symbol of money has been a sovereignty symbol before starting any discussions on national or international levels of regulations.

Key Words: *Sovereignty, Crypto currency, Globalization, Regulation, International Relations*

ULUSAL HÜKÜMETLERİN KRİPTO PARALARI DÜZENLEME ARZULARINI WESTFALYA ÖNCESİ EGEMENLİK KAVRAMLARI ARACILIĞIYLA ANLAMAK

Öz: *Kripto para birimleri, elektronik para birimleri ve blok zinciri finansal teknolojiler (Fintech), ulusal hükümetlerin özellikle güvenlik endişelerini öne sürerek belirli düzenlemeler getirmeye çalıştığı tartışmalı konulardır. Kripto para birimleri, suç ve terör örgütlerinin kara para aklama gibi, takip edilemeyen işlemleri için kullanılabilme ve bu nedenle ciddi güvenlik riskleri oluşturmaktadır. Bu yeni teknolojilerin pek çok hararetli savunucuları için, hükümetlerin düzenlemeler dayatma istekleri olumsuz karşılanmaktadır. Bununla birlikte, bu teknolojilerin kullanımı küresel ekonomide genişlemeye devam edeceği için, büyük ulus devletlerin çoğu bunları düzenleme altına almayı arzu etmektedir. Ulusal egemenliğin bir aracı olan para birimini, esasen Vestfalya modern devlet sistemi çağından çok önceki kavramlarla yorumlamak gerekir. Fintech'i düzenleme arzusu, İncil zamanlarına, Vestfalya'nın egemen ve bağımsız modern ulus devlet kavramının çok öncesine kadar uzanan bir egemen güç kavramından kaynaklanmaktadır. Bu egemenlik kavramı, para basma yetkisine dayanır. Ayrıca böyle bir egemen güç kavramı, Antik Roma'da, Ortaçağ Avrupa'sında ve erken İslam egemen güç anlayışında görülmektedir. Bu nedenle, ulusal veya uluslararası düzeydeki düzenlemelerle ilgili herhangi bir tartışmaya başlamadan önce, küresel olarak paranın nasıl bir egemenlik sembolü olduğunu anlamak önemlidir.*

Anahtar Kelimeler: *Egemenlik, Kripto Para, Küreselleşme, Düzenleme, Uluslararası İlişkiler*

Introduction

Crypto currencies, electronic currencies and block chain financial technologies (Fintech) have been issues of constant debates whereby national governments are trying to put certain regulation upon them. To many evangelists of Fintech and these new technologies that have surged over the last decade, the government desire to limit them is senseless. However, even though the growth in these technologies will very likely continue in the global economy, there is a desire to put them under regulation by most of the major nation states. In order to understand the reason for this, one needs to go back to the essence of national sovereignty long before the age of the Westphalian concept of the modern state system.¹ The desire to regulate Fintech derives from a concept of sovereign power that goes back to biblical times and far beyond the Westphalian notion of the sovereign and independent modern nation state. That notion of sovereignty rests on the power to mint money. Furthermore, the concept of such a sovereign power is observed not only in Ancient Rome but also in Medieval Europe as well as non-western Islamic understanding of sovereign power during the Ottoman Empire. The power over coinage was the power to have the face or sign of the sovereign over the money as in the heads or tails in the coin flips.

Thus money has rather universally been a sovereignty symbol. Prior to initiating discussions on national or international levels of regulations over such financial instruments, this symbolic importance of money must be recognized. Unregulated use of crypto currencies constitute security risks to national governments, and for their citizens. Crypto currencies can be used for money laundering, untraceable transactions of criminal and terrorist organizations and thus pose a genuine security threat. While the proponents of unregulated crypto currencies are aware of the security concerns associated with transactions using crypto currencies they are less aware about the sovereignty issue. The sovereignty issue, however, is a more sensitive spot of major states. In the early 2000's, the concern was about how globalization and cultural elements could be a threat to government sovereignty, such as the use of social media to recruit terrorists; a strategy often used by the ISIS/DAESH.² In addition to these challenges, now the strategy of using

1 Although debated, the 1648 Peace of Westphalia, ending the 30 Years War in Europe, has often been considered in academia as a convenient date to mark the beginning of the Modern State System, where independent and sovereign nation states do not answer to any higher authority. There are many scholarly work on this topic, including Krasner (1999).

2 Gabriel Weimann, "The emerging role of social media in the recruitment of foreign fighters" in *Foreign Fighters Under International Law and Beyond* (TMC Asser Press, 2016): 77-95

crypto currencies as a medium for unregulated transactions, add further to the challenges of the regulatory sovereign authorities of states. These new challenges over currency are on top of the still unresolved challenges concerning erosion of sovereignty in the face of globalization and the cultural challenges of globalization. Thus, in addition to the security challenge, failure to recognize the sovereignty issue would prevent investors from understanding the governmental regulatory persistence as a preservation of national sovereignty.

Now the new technologies on electronic cash transfer, particularly the crypto currencies and coin markets, which grew significantly over the last decade or so, make the challenge to national sovereignty even more complex. The pillars of Globalization,³ often described as national sovereignty, global trade & capital markets, and democratic rights of citizens (organized often through civil society and non-governmental organizations) are representing the more general challenges of political, economic and cultural aspects of Globalization. The specific challenges of crypto currencies are directly affecting national sovereignty on many dimensions, such as currency, but as well as taxation and financial regulations, on top of security challenges.

Crypto currencies, electronic currencies and block chain financial technologies, as well as the tools of Fintech, have been issues of constant debates whereby national governments are trying to put certain regulation upon them. To many evangelists of crypto currencies and Fintech, and to the avid investors of these new technologies that have surged over the last decade, regulations are governmental desires to control things. The governments' desires to limit them seems to make little sense to certain business personalities.⁴ The governmental opposition is in part due to the fear of losing control of an independent monetary policy to the decentralization of currency.⁵ However, even though the growth in these technologies will very likely continue in the global economy, there is a desire to put them under regulation by most

3 Dani Rodrik, *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. (WW Norton & Company, 2012).

4 MacKenzie Sigalos, "Tesla CEO Elon Musk says U.S. government should avoid regulating crypto" CNBC, September 28, 2021, <https://www.cnbc.com/2021/09/28/tesla-ceo-elon-musk-says-us-government-should-avoid-regulating-crypto.html>

5 John David Penner, "Why central banks dislike cryptocurrencies; The instability of cryptocurrency poses a challenge to central banks. Are regulation and stablecoins the right response?" IBM Business Operations Blog, April 19, 2022, <https://www.ibm.com/blogs/internet-of-things/why-central-banks-dislike-cryptocurrencies/> (Accessed 21.08.2022).

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

of the major nation states. In order to understand the reason for this, one needs to go back to the essence of national sovereignty long before the age of the Westphalian concept of the modern state system. The desire to regulate crypto currencies and other Fintech technologies derives from a concept of sovereign power that goes back to biblical times and far beyond the Westphalian notion of the sovereign and independent modern nation state.

Thus it is essential to understand globally how the symbol of money has been a sovereignty symbol before starting any discussions on national or international levels of regulations over such Fintech instruments. Since unregulated currencies may cause considerable security threats not only to national governments, but also to the safety and security of their citizens through money laundering, untraceable transactions of criminal and terrorist organizations.

The term digital currency, crypto currencies and other virtual asset are used interchangeably. Often the launch of the block chain based Bitcoin in later part of 2008 is considered as a milestone.⁶ Since then and the creation of countless other crypto currencies, the overall coin markets and cryptocurrency has grown fast especially over the last decade. Due to the bypassing of the sovereign laws and domestic and international financial regulations, this system has been a bane to most major nation states. The growing market has evaded national and international regulations and is rapidly transforming to become an alternative to the sovereign state's money.

This Research will especially explore the pre-Westphalian origins of the relationship between money and sovereignty. This relationship has been under-explored and remains a significant missing component of understanding governments' unease with such new technologies. The first part of this research will begin with the much emphasized security challenges that nation states face due to crypto currencies. These include anti-money laundering (AML) and counter terrorism as well as evasion of money. The Second Part will focus on the nature of money and sovereignty. All the historical analogy will be explored as to why nation states will not easily give up that monopoly on power. This original analysis will shed light to explore this issue from a new perspective. This will also use diplomatic history sources. The Third and discussion

6 Ryan L. Frebowitz, "Cryptocurrencies and state sovereignty" (Master's thesis) Naval Postgraduate School of Monterey, California, 2018)

Part will explore the Breton Woods as well as Eurozone as an example of how such sovereignty was subject to important negotiations in a multilateral context. This part will discuss global governance (or rather the absence of it), cases such as in the Eurozone where sovereign states seemingly compromise on monetary policy, and also compare it to the debate on the possibility of whether the regulation could and should be national or international or regional. The article will conclude by suggesting that the Euro is a collective monetary policy, similar to a collective defense and is a form of more centralization rather than decentralization, and thus is not the same as giving up sovereign control (since Brexit suggested that nation states could quit those systems). The Conclusion will draw attention to the challenges ahead on the difficulties to establish international system based on global governance and regulations for all the states. Hence, even if there is a global regulatory system in place rather than separate national ones (which is the current direction based on current practice, perhaps a strong European Union (EU) or Western system), it is uncertain to be universally accepted and there may remain considerable loopholes to evade. At the onset, however, it is necessary to assess the legitimate security concerns of nation states in the following section.

Security Challenge to the nation states and sovereignty

The concept of the sovereign and independent nation state has been a topic in many of the studies of Globalization as well as International Relations. Studies on institutions and global political economy debate the relationship the modern state has in the global economy and how the global economy affects the traditional social contract between citizens and the states. Governments, as well as the independent market and regulatory authorities within different states have difficulties in trying to reformulate the relationship of the taxation and corporations to the global economy.⁷ The traditional social contractual relationship where citizens and corporations pay tax to the government in exchange of protection, infrastructure and other public services are becoming difficult to adjust to the eroding national borders through growing global trade as well as online trade.

⁷ Allison Christians, "Sovereignty, taxation and social contract" *Minnesota Journal of International Law* 18, (2009): 99

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

One of the better known conceptual explanations of the challenges governments face between balancing their own sovereignty, citizens' democratic rights, and the forces of Globalization (say international trade and investment), is Rodrik's Trilemma in Globalization Paradox.⁸ This trilemma suggests the difficulty in achieving a balance between the international financial system and national sovereignty and the democratic rights of citizens. The three pillars of Globalization could be summarized as; democracy, globalization and national sovereignty. These three pillars are accordingly difficult to balance and governments face the paradox of strengthening their own sovereignty and their citizens' democratic rights while trying to adjust to the global economy.

Fear of erosion of national sovereignty is not a new debate in Globalization and International Relations literature. Westbrook⁹ for instance, suggested that terms such as national identity and economy as well as the state have been losing their explanatory power. This erosion of state sovereignty and its vulnerability to global and regional pressure forces both in terms of political, economic and cultural contexts were attributed to more global interconnectedness. According to Keyman and Icduygu,¹⁰ such Globalization driven sovereignty challenges to the modern state-centric international system have elevated the role and status of civil society as an essential force for democratization. The role of civil society is thus central to preserve the organized rights of citizens in the citizens and state relationship.

Now the new technologies on electronic cash transfer, particularly the crypto currencies and coin markets, having significantly grown over the last decade, constitute a complex challenge to national sovereignty. The pillars of national sovereignty, globalization, and democratic rights of citizens (organized often through civil society and non-governmental organizations) are more general challenges of political, economic and cultural aspects of Globalization. Whereas the specific challenges of crypto currencies are directly affecting national sovereignty on many dimensions. Some of these dimensions concern taxation, as well as financial regulations, tax evasion, on top of security challenges such as money laundering detecting Anti-Money Laundering (AML) systems in

8 Rodrik, "The Globalization Paradox"

9 David A. Westbrook, *City of gold: An apology for global capitalism in a time of discontent*. (Routledge, 2004)

10 E. Fuat Keyman, and Ahmet İcduygu, "Globalization, civil society and citizenship in Turkey: Actors, boundaries and discourses" *Citizenship Studies*, 7 no:2 (2003): 219-234.

place in the existing financial systems.¹¹ Yet governmental policies seem to be changing and somewhat less consistent over time. While some countries, such as China, opt to not only ban crypto currencies but going further by banning all crypto-mining activities as well as selling of associate crypto-mining equipment, others take a more positive approach embracing it, such as El Salvador. However, similar to previous tax havens being often smaller states, this contextual difference is observable in the El Salvador and China cases. China, the most populated nation-state with a strong centralized government is imposing stricter measures than El Salvador, which is a relatively small Central American State.

The seemingly inconsistent and changing attitudes of governments toward crypto currencies is a result of many unknowns accompanying the future of the crypto currency. On one hand, the popularity of these new forms of increasingly accepted financial instruments have seemed to be welcomed by certain early adopters. For instance, Türkiye, with the 11th Development Plan, explicitly cited that it was aimed to create digital central bank money and to plan the Fintech ecosystem and develop related funding systems. Istanbul was aimed to be developed as a global hub for such crypto currency mining and investment instruments. On the other hand, in April 2021, Türkiye banned the use of crypto assets as a payment method.¹² This change of heart is not unique, and many governments are trying hard to regulate or ban crypto currencies. These future preparations give Istanbul and its much hyped Istanbul Finance Center (Istanbul Finans Merkezi - IFM), an advantage and create an opportunity to compete with traditional financial centers such as Frankfurt and Singapore, as well as rising centers such as Dubai.

In the face of the popularity of crypto assets, Istanbul Financial Center (Istanbul Finans Merkezi - IFM)'s adoption of this trend, just like Dubai, Estonia and Malta, and bringing clear regulations for crypto assets with crypto-friendly approaches may attract companies working in the field of crypto assets and make Istanbul a "crypto wall street". Soon, however, Türkiye's policy of espousing crypto currencies would not fit the size of the nation state as the other adopting states and champions such as El

11 Anti-Money Laundering will be abbreviated as AML in this research not only to describe any software, but also in order to describe criminal challenges concerning financial funds transfer of criminal and terrorist groups.

12 Nedim Türkmen, "İstanbul 'Kripto Wall Street' ", Sözcü, August 08, 2022, Web Site: <https://www.sozcu.com.tr/2022/yazarlar/nedim-turkmen/istanbul-kripto-wall-street-7294229/>

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

Salvador¹³ have been mostly small states. In fact, the case of a small state unilaterally renouncing its currency has precedents, including the recent case of Montenegro, adopting the Euro as the currency in circulation.¹⁴ Even though Montenegro is not an EU member state and still a candidate state and thus is not yet in the EU, but by adopting the Euro as the currency in circulation in the nation, it is *de facto* and unofficially in the Eurozone. Hence, Türkiye seems to have been initially attracted to the idea of having policies comparable to Dubai, but is now seemingly opting to impose stricter regulations. Needless to mention that the scandals of certain crypto markets negatively affected citizens. Certain scams on the users, and the creators of these schemes fleeing the country with millions of dollars' worth of crypto assets has been an important factors in the governments' responsibility to protect social welfare of their citizens. In 2021, a Turkish Crypto Market Platform known as Thodex owner fled Türkiye on a one way ticket to Tiran, Albania with millions of dollars from over two thousand investors to the exchange platform.¹⁵ These and similar stories are one of the reasons why the financial safety of citizens need to be safeguarded through financial regulations, including in crypto currency markets and assets.

However, Türkiye has not yet been able to define what crypto currencies are on a legal basis and has banned crypto assets as a means of payment with the April 2021 regulations. Therefore, there is a possibility that it will be too late to prepare for the future. On the contrary, Türkiye, like the EU and most major nation states wants to regulate crypto currencies. The official reason for the security of its citizens, both against criminal organizations and terrorist, but also against speculators and other manipulators and scoundrels. The less discussed reason, however, which will be dealt extensively in the second part of the research, is concerning how money has been tied symbolically to the concept of sovereignty, even long before the Peace of Westphalia. Thus, governments are not willing to give up such sovereign rights either.

Unregulated use of crypto currencies entirely bypass the anti-money laundering (AML) systems and software traditionally used in the

13 Fernando E. Alvarez, David Argente, and Diana Van Patten, « Are Cryptocurrencies Currencies? Bitcoin as Legal Tender in El Salvador» (No. w29968). National Bureau of Economic Research. (2022)

14 Montenegro Public Finance Synthesis Report: Restoring Sustainability and Strengthening Efficiency of Public Finance. World Bank Group. (2019)

15 "Thodex vurgununun üzerinden bir yıl geçti" *TRT Haber*, April 20, 2022; <https://www.trthaber.com/haber/gundem/thodex-vurgununun-uzerinden-bir-yil-gecti-674052.html>

international banking system. Such evasions are not only a form of evading taxable income (which is a way for modern nation states to function, with the exception of tax havens, microstates relying on other incomes, as well as rentier states). Circumvention of the official system may cause considerable risks and security threats not only to national governments, but also to the safety and security of their citizens. Crypto currencies can be used for money laundering, untraceable transactions of criminal and terrorist organizations and thus pose a genuine security threat.

According to Frebowitz;¹⁶ the lack of regulation in crypto currencies has become a national security problem as well as a criminal one. Experts agree that crypto currencies are used by individuals to circumvent national laws. In addition, experts think that the use of cryptocurrencies may cause problems in financial regulations and tax applications on behalf of the state in the future. In 2015, the National Terrorist Financing Risk Assessment report of the US Treasury, stressed how crypto currencies can be used to finance terrorist organizations.¹⁷ The US Drug Enforcement Administration (DEA) 's National Drug Threat Assessment Study mentions how international criminal organizations use crypto currencies intensively thanks to their anonymous use.¹⁸ RAND's National Security Implications of Virtual Currency study emphasized how non-state actors increase their economic and political power by performing money laundering, anonymous transfer and funding activities¹⁹ thanks to cryptocurrencies. Brown,²⁰ in his study of the misuse of crypto currencies, suggested that the lack of regulations weakens States' ability to enforce laws, and this loophole provides a new effective instrument for criminals. As a concrete example according to Sanders,²¹ about 3 million US dollars of money that ISIS collected under the name of "sadaqa" (donations to the poor) was also transferred

16 Frebowitz, "Cryptocurrencies"

17 Adam J. Szubin, A. National Terrorist Financing Risk Assessment – 2015, 2015, Department of the Treasury, Web Site: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=789253>

18 Drug Enforcement Administration, "National Drug Threat Assessment (DEA-DCT-DIR-040-17)" (2017): 130 Web Site: https://www.dea.gov/docs/DIR-040-17_2017-NDTA

19 Joshua Baron, Angela O'Mahony, David Manheim, Cynthia Dion-Schwarz, "National Security Implications of Virtual Currency: Examining the Potential for Non-State Actors Development" RAND Corporation, (2015): ix-x, Web Site: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1231.html.

20 Steven D. Brown, "Cryptocurrency and Criminality: The Bitcoin Opportunity," The Police Journal: Theory, Practice and Principles 89, no. 4 (2016): 336.

21 Lewis Sanders, "Bitcoin: Islamic State's Online Currency Venture," DW, September 20, 2015, <http://www.dw.com/en/bitcoin-islamic-states-online-currency-venture/a-18724856>.

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

through crypto currencies. Furthermore, certain states under Western sanctions (such as Russia) have allegedly used crypto currencies to circumvent the sanctions.^{22,23}

But the first concern is the security concern. In the report of the Turkish Police Academy, it was determined that cryptocurrencies are used intensively in drug trafficking and financing of criminal acts on the “dark web”, and it was stated that a global effort against the malicious use of cryptocurrencies is required, since the effort of a single country will not be effective.²⁴

Under the current conditions, crypto currencies are traded under extremely speculative environments in different coin markets where certain coins or tokens suddenly gain or lose value with a social media message of famous billionaires.²⁵ Such an arrangement was needed both in terms of the protection of citizens and the sovereignty of states. The genuine security concerns over safety and both the financial and physical well-being of the citizens is reason enough why countries opt to regulate such instruments. The discussion in this analysis will later on re-consider the report of the police academy on the feasibility of international cooperation on the regulatory needs concerning crypto currencies. However, the next part will further discuss the challenges such instruments pose on the national sovereignty and the monopoly on the power over money.

Challenges to Sovereignty

Crypto currencies are new technologies that grew in use and popularity over the last decade and governments are struggling to find a way to

22 Olivia Capozzalo, “Putin Adviser Says ‘CryptoRuble’ Will Circumvent Sanctions, Government Remains Divided,” Cointelegraph, January 2, 2018 Web Site: <https://cointelegraph.com/news/putin-adviser-sayscryptoruble-will-circumvent-sanctions-government-remains-divided>

23 Shannon Liao, “Inside Russia’s Love-Hate Relationship with Bitcoin,” The Verge, October 31, 2017 <https://www.theverge.com/2017/10/31/16387042/russia-putin-bitcoin-regulation-ethereumblockchain-technology>.

24 Orhan Onur Gemici, “PKK’nın uyuşturucu ticaretine Barış Pınarı Harekatiyla darbe vuruluyor”, Anadolu Ajansı, November 21, 2019 Web Site: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkknin-uyusturucu-ticaretine-baris-pinari-harekatiyla-darbe-vuruluyor/1651578>

25 “Kripto paranın hukuki altyapısı için harekete geçildi” TRT Haber December 28, 2021. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kripto-paranin-hukuki-altyapisi-icin-harekete-gecildi-639567.html>

deal with them. All of the above are current usage concerns with new challenges .Some of the challenges especially the ones on taxing, minting money and providing safety and security to citizens have historical roots that were on the monopolistic role of states. Other types of regulations to address various challenges, such as environmental regulations, antitrust regulations, or counter-terror regulations (specifically against networks evading supervision) are all necessary aspects that need to be adapted to consider crypto currencies.

Consequently, there is a desire to put them under regulation by most of the major nation states. In order to understand the reason for this, one needs to go back to the essence of national sovereignty long before the age of the Westphalian concept of the modern state system. The desire to regulate the Fintech technologies derives from a concept of sovereign power that goes back much earlier than the Westphalian notion of the sovereign and independent modern nation state. That notion of sovereignty rests on the power to mint money, which is an overlooked but universal theme of sovereign authority. As a symbol of the Platinum Jubilee the signature of Queen Elisabeth II appeared on British currency (Even before BREXIT, the UK had not joined the Eurozone and retained its national currency as a symbol of sovereignty and independence).

The concept of such a sovereign power is observed in China, Middle East, and early periods of the Umayyad Caliphate. The Umayyad caliphate, for instance, was particularly influential to have a circulation of a single currency.²⁶ Such sovereign power used to provide a centralized system of trust over currency go back to Ancient Rome. Another case where the sovereignty is further implied through the importance of Mining Rights is Medieval Europe. Mining Rights have also been a granted licenses also a symbol of sovereign authority. Sovereign power to collect taxes and mint coinage also required using minerals prior to the use of paper money. Thus the ownership of mines and forging coins, and then later collecting back some of those as taxation, were fundamental principles the economy even in medieval Spain. The territories of the Castilian crown during the medieval period saw the ownership of all mines were to the crown, and thus only the sovereign ruler of these lands could grant mining rights.²⁷

26 Mustafa Halil Yörükoğlu, “İslâm’ın İlk Asırlarında Altın Para” Derin Tarih, Mayıs, 2021, <https://www.derintarih.com/ozel-dosya/islamin-ilk-asirlarinda-altin-para/>

27 Jeannette Graulau, “Ownership of mines and taxation in Castilian laws, from the middle ages to the early modern period: the decisive influence of the sovereign in the history of mining” *Continuity and Change*, 26, no:1 (April 2011): 13-44.

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

The implications of money as sovereignty is particularly a strong influence in the Islamic history. Non-western Islamic understanding of sovereign power during the Ottoman Empire, or perhaps as old as the early days of Islam in the 7th century rested on Fatwa (Royal orders read out loud publicly) and Khutbah (sermon during the Friday prayer) mentioning the name of the sovereign, and forging coins. While Byzantine and Sassanid gold and silver coins were common, by the late 690s (697 ad) the Umayyad Caliphate banned the use of these and minted the Dinar, the first Arab-Islamic currency. Ever since this has been a symbol of sovereignty, and according to tradition, throughout later empires and emirates in the Islamic territories, coinage and having the Khutbah (sermon on Friday Prayer) as a tradition of sovereign power.²⁸ Since this tradition of having Hutbe (Sermon in mosque after Friday prayers) and coinage were considered symbols of sovereignty in the Islamic World. The Ottoman Sultans continued with this tradition, and attached great importance to it.²⁹⁻³⁰ The power over coinage was the power to have the face or sign of the sovereign over the money. This power has been fairly universal across history, so much as we don't even think about the significance of the head or the signature (Tura, or the signature, mostly in the Islamic tradition as images of faces were often considered idolatry and thus not typically preferred in the early years) when we use a coin flip as in the heads or tails in the coin flips.

TABLE 1: Some Universal Sovereignty Symbols pre-dating the 1648 Peace of Westphalia

Maintaining a Standing Army, Permanent Navy
Maintaining Roads
Taxation
Mining Licenses
Currency
Issuing royal decrees

Source: Original

28 « Sikke » İslam Ansiklopedisi, 2022, Web Site : <https://islamansiklopedisi.org.tr/sikke>

29 Faruk Akar, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Tedavül Eden Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin İktisadi Hayata Etkileri", *Kadim* , 2 (Ekim 2021), 129-144.

30 Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paramın Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 5, 14.

It is essential to understand globally how money has been a sovereignty symbol before starting any discussions on national or international levels of regulations over such Fintech instruments. Minting money, putting customs duty on ports, having a standing army and permanent navy, taxation, mining rights were symbols of sovereignty and were at the monopoly of governments. Such practices since the Lydians inventing currency, were used in the Ancient empires such as Rome, China, India, and many other instances of pre-Westphalian practices of sovereignty. Thus the modern nation state accepted in Westphalia as convenient date for western scholars, but the memory of money and sovereignty goes back to ancient Lydia, Ancient Greek, and Roman period³¹ Lydians, Greeks and Romans forged coins as medium of exchange and based on trust to his sovereign power. Since then, many ancient civilizations used money for barter and trade, and even though gold and silver were universal currencies of the Ancient World and still remain as important commodities and precious metals today, the issuing of coins and later paper money was based on trust to the sovereign power.

The Roman use of coinage and sovereignty has been even subjects in biblical stories, even those related to Jesus Christ. Hence one of the many concepts of separation of church and state, did not question the authority of the Roman ruler taxing them and having the face over the coin. According to many different Bibles, including the King James Bible, Jesus is attributed to have said to Israelites complaining about the Roman taxation to continue paying taxes to Caesar. The justification is the use of a coin and asking whose image and inscriptions are on the coin. Then famously saying: “Render to Caesar the things that are Caesar’s, and to God the things that are God’s.”³² Hence separating also worldly issues such as paying tribute to the Roman Empire with the religious beliefs, was perhaps also indirectly portrayed as a general point of view from this incident.

This powerful symbol of sovereign authority associated with coinage has been an issue that even Jesus Christ did not object. Therefore, this power symbol needs to be better understood by the proponents of crypto currencies before assuming that governments are selfish and power hungry in trying to regulate them. Not understanding the nature of governments would prevent foresight on the more likely variations of policy that the governments would likely adopt.

31 William Ridgeway, *The origin of metallic currency and weight standards*. (Cambridge: Cambridge University Press 1892), v.

32 King James Bible, Mark 12:17; <https://biblehub.com/mark/12-17.htm>

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

The more important question is perhaps whether there would be a global governance on the regulation of crypto currencies or not, whether a system of transfer similar to a SWIFT for block chain technologies, would be in place by those different regulators. How the supposedly traceable block chain technologies would adapt to governmental regulatory requirements and balance it with certain degrees of privacy. Also, the assumption that governments would never give up on monetary policy as it is a sovereignty symbol has the precedence of the Gold Standard under the Bretton Woods System after World War II,³³ where there has been a fixed exchange rate regime based on the Gold and the dollar. Therefore, sovereign countries, just as in the EU may perhaps willingly make certain arrangements. These will be discussed next.

Discussion of Sovereignty?

As illustrated in the earlier passages, some of the forms of imposing sovereign power, include having a monopoly over certain infrastructures, mining and extractive industries, policing and national security, as well as education and rule making authority (either by decree or legislation, the power to make and enforce, laws, rules and regulation). Even though there could be private mercenaries, licensed private miners, or educational providers other than the government, they are all subject to the rules and licenses granted by the sovereign authority. Thus, imposing regulations on many aspects of everyday social and economic life is one of the characteristics of ancient states and empires around the world and much older than the concept of the modern nation-state that is traced to the 1648 Peace of Westphalia.

However, just as the legal systems may vary from Common Law (Jury System), code based law, or religious based laws, there are numerous variations on regulatory applications. Furthermore, when it comes to new technologies, and in particular to crypto currencies, their regulation is not straightforward either as it concerns bank and financial regulation, antitrust and as well as consumer rights. Energy market regulation is also a necessary component for crypto currencies, as the mining process³⁴ is an activity which is consuming energy intensively. Thus,

33 John Gerard Ruggie, "International regimes, transactions, and change: embedded liberalism in the postwar economic order." *International organization*, 36 no:2 (1982): 379-415.

34 Mining crypto currency is a data mining in electronic platform. Not to be confused with traditional mineral and natural resource mining.

such energy intensive process is not only affecting the financial markets but also energy consumption rates and therefore energy markets. At a time where energy prices are in extreme fluctuations, and more grid electricity power may be required with growing need from electric vehicles, other alternatives such as crypto mining would also need regulation. In light of such effects on electricity consumption, the regulatory need may arise not only from a need for financial credibility against fraud scams, prevention of tax evasion, AML preventing criminals transferring funds, but also because activities are affecting electricity power generation, transition and supply. Hence, Crypto currencies are a subject for multiple layers of regulation. For example, in Türkiye, not only there may be a need to regulate by the Bank regulator (BDDK), the Financial Markets Authority (SPK), the Competition Board (Rekabet Kurumu), but also the Energy Markets Regulatory Authority (EPDK/ EMRA).

Other countries and regional organizations such as the EU, may have further issues regarding how to tax them, how to include them in carbon emission taxes, how to calculate for them in the EU Green Deal. Furthermore, since the crypto mining process is so energy intensive, not only energy but also environmental regulations may apply. These are some of the under explored areas, that governments would need to consider eventually in order to impose rules on regulations on aspects that affect different segments of society.

There are instances where governments willingly either adopt another currency (as in the case of Montenegro), or willingly accept a fixed exchange rate (as in the case of the early Bretton Woods system based on Gold until the floating exchange rate since early 1970's). Therefore, nation states may adapt their sovereign rights contextually and as part of certain regional or international multilateral arrangements. Yet, these arrangements are not for perpetuity as observed with the end of the fixed exchange rate regime, and nation states maintain their sovereign rights to revert to different policies or arrangements. Still this is a period where many policy makers may be more open to suggestions on regulatory policies, provided that the concerns over security are addressed and the concept of sovereignty understood.

While many major countries are expecting to have regulations, the question is how strict these regulations would be. On one extreme there are small states such as El Salvador that champion crypto currencies, while there are also other extreme cases of banning crypto currencies

all together. In September 2021, it was announced by the Chinese Central Bank, the People's Bank of China (PBOC) that it had banned all cryptocurrency transactions. China banned crypto currencies³⁵ and also the trading of the related machines, tools and equipment necessary for mining. China's major online retailer Ali Baba also announced compliance to the Chinese government ban, and that they would not sell the equipment necessary for mining crypto currency.³⁶ While major states such as China are concerned over terror groups using money to transfer funds globally, as well as how to trace them, the other concern were on tax evasion and decentralization of monetary policy. Hence the question the communities in favor of crypto currencies should not be to oppose governments regulating them, but rather on the form of these regulations. Since these are new technologies, many governments are not certain how to proceed. This is an opportunity to have perhaps more flexible regulations, but strictly addressing the more important security concerns of governments through the minimal regulations.

The above are all concerns for the current use, which are new challenges. Some of the challenges especially the ones on taxing, minting money and providing safety and security to citizens have historical roots. Other challenges addressed by regulatory measures, such as on the environment, antitrust regulations, or AML are all concerned about various groups making use of these new crypto transaction methods. Therefore the conclusion will draw on the question on what type of regulation, as well as whether such regulatory framework would be different depending on each nation, or if there would be some form of global governance.

Conclusion

This research illustrated how coinage rests as a symbol of trust to the state even in the antiquities since ancient Rome, Lydia, and Greece. There are also other applications with similar sovereign authority based on the Islamic practices but also on earlier Chinese and Indian examples

35 Francis Shin, "What's behind China's cryptocurrency ban?" World Economic Forum, China, January 31, 2022: <https://www.weforum.org/agenda/2022/01/what-s-behind-china-s-cryptocurrency-ban/>

36 "Alibaba To Stop Selling Bitcoin Mining Machines In China" Nasdaq, September 28, 2021: <https://www.nasdaq.com/articles/alibaba-to-stop-selling-bitcoin-mining-machines-in-china-2021-09-28>

of currency as sovereignty symbol. These were all instances of pre-Westphalia sovereignty associated with coinage. Thus the modern nation state accepted in Westphalia as convenient date for western scholars, but the memory of money and sovereignty goes back to ancient times. The Lydian king forged coins as medium of exchange and based on trust to his sovereign power. Since then, many ancient civilizations used money for barter and trade, and even though gold and silver were universal currencies of the ancient world and still remain important commodities and precious metals today, the issuing of coins and later paper money was based on trust to the sovereign power. There were instances when the trust may have eroded, such as the 1960's Gold Rush to the US per Gold, as well as the Occupy Wall Street movements. Finally gold standard abandoned, and a free floating exchange rate is still in place, where each sovereign nation keeps right to print money, and the currency is valued or depreciated based on essentially trust to the monetary and fiscal policies of these governments.

Trust to governments may erode, and issues may lead to certain alternative methods, such as the block chain system as well as crypto currencies. The current proponents of crypto currency need to understand why governments desire to put regulation. In order to better address and influence new regulations, it would be essential to understand how such motivation is based on the essence of the state system, much before the modern state system since Westphalia. By contrast, the proponents of crypto currency should focus on the types of regulation that is realistically applicable by addressing the concerns of the governments and of society, while still maintaining certain liberties and privacy. Similar debates were with big data as well as the internet and data privacy. All leading to changes in many websites as well as the regulations. Going back three decades ago, the Internet in 1990s was also unregulated, but now there are many methods of regulations, content filtering as well as filters and oversight agencies. It is worth noting that while there are more regulations in place, the essence of certain policies such as Net Neutrality,³⁷ are still debated.

For Türkiye, regardless of whether one day the EU membership would occur or not, over half of all trade and investments are with the EU, which is why there are efforts to comply with the EU Green Deal.³⁸

37 Mark A. Jamison, "Net neutrality policies and regulation in the United States." Review of Network Economics, 17 no :3 (2018) : 151-173.

38 Ali Oğuz Dirioz, "AB Yeşil Mutabakat Kapsamında Yeşil Ekonomiye Dönüşüm Süreci, Türkiye-AB İlişkilerine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi" Uluslararası Suçlar ve Tarih, 22 (2021): 107-130.

Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty

Therefore Türkiye will likely try to adapt to EU level rules and regulations on crypto currencies as well.

But having low regulation is not the same as no regulation. Major states from the United States to China are concerned over terror groups using money to transfer funds globally, and how to trace them. They also have other concerns on tax evasion and decentralization of monetary policy, making it difficult to combat forgery, scams, as well as speculation and insider trading. Hence the question for those in favor of crypto currencies should not be to oppose governments regulating them, but rather on the form of these regulations. Since these are new technologies, many governments are not certain how to proceed. This situation should present itself as an opportunity to have perhaps more flexible regulations, but strictly addressing the more important security concerns of governments through the minimal regulations.

As internet has grown, crypto currencies and electronic currencies will probably continue to grow just as the Fintech and other digital currencies and global trade will continue. However, there will likely be also more accompanying regulation technologies (Reg. Tech).

This article doesn't oppose nor advocate the use of digital and crypto currencies. Based on the growth of similar internet and social media as well as other ICT technologies, the anticipation is that the trend will continue to grow, albeit with considerable waves of fluctuations up and down. Yet the intention of this research is to highlight how it is in the genetic code of any governments universally to want to regulate such new technologies. I anticipate such regulation eventually occurring and thus Reg-tech developing. The question is, would the regulations be each nation on its own, or would there be some form of global unity and collaboration in the regulation.

Again, past experiences suggest that for security and safety reasons such as AML and counter terrorism, there will be some form of regulation (like the SWIFT), but it may not be universal to all countries. Furthermore, like many forms of international cooperation, there might be limited levels of cooperation other than against criminal groups. International anarchy and sovereignty of the nation states in turn, with limited multilateralism makes prospect of international regulation limited.

Thus, just like it is necessary to understand sovereignty to see why nations desire to regulate, the same sovereignty will likely become an obstacle to enhanced regulations. Like there are tax havens and financial secret accounts around certain Caribbean islands, and for many years in Switzerland, there would likely be forms of evasion from the national regulations.

Furthermore, what also remains to be seen, but the level of cooperation will depend on level of international governance and cooperation under an evolving cold globalization. If cooperation attempts on global governance fails, then it would be likely that there would still be certain forms of regional or dominant forms of regulations, although with degrees of variation. While the smaller states, which typically used to be tax havens may embrace and adopt very liberal regimes and perhaps no regulations, major nation states may likely impose tougher regulations. It is possible that the larger the nation state is, the tougher their regulation might be, albeit short of the prohibition policy of China. This correlation may be an interesting future research topic.

In conclusion, it remains to be seen how the strictness of regulation will evolve from country to country or region to region, and most interestingly, whether a global regulatory approach would be achieved. This analysis would like to suggest as a conclusion that in a period of uncertainty, policy makers may be more open to certain suggestions, as long as preminent concerns over security are addressed and the concept of sovereignty are well understood when influencing and suggesting new policies.

References

- Adam J. Szubin, A. National Terrorist Financing Risk Assessment – 2015, 2015, Department of the Treasury, Web Site: <https://www.hsdl.org/?abstract&did=789253>
- Ali Oğuz Diriöz, “AB Yeşil Mutabakat Kapsamında Yeşil Ekonomiye Dönüşüm Süreci, Türkiye-AB İlişkilerine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi” *Uluslararası Suçlar ve Tarih*, 22 (2021): 107-130.
- “Alibaba To Stop Selling Bitcoin Mining Machines In China” Nasdaq, September 28, 2021: <https://www.nasdaq.com/articles/alibaba-to-stop-selling-bitcoin-mining-machines-in-china-2021-09-28>
- Allison Christians, “Sovereignty, taxation and social contract” *Minnesota Journal of International Law* 18, (2009): 99
- Dani Rodrik, *The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy*. (WW Norton & Company, 2012).
- David A. Westbrook, *City of gold: An apology for global capitalism in a time of discontent*. (Routledge, 2004)
- Drug Enforcement Administration, “National Drug Threat Assessment (DEA-DCT-DIR-040- 17)” (2017): 130 Web Site: https://www.dea.gov/docs/DIR-040- 17_2017-NDTA
- E. Fuat Keyman, and Ahmet İçduygu, “Globalization, civil society and citizenship in Turkey: Actors, boundaries and discourses” *Citizenship Studies*, 7 no:2 (2003): 219-234.
- Faruk Akar, “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti’nde Tedavül Eden Ayarı Bozuk (Kırkık) Akçelerin İktisadi Hayata Etkileri”, *Kadim* , 2 (Ekim 2021), 129-144.
- Fernando E. Alvarez, David Argente, and Diana Van Patten, « Are Cryptocurrencies Currencies? Bitcoin as Legal Tender in El Salvador” (No. w29968). National Bureau of Economic Research. (2022)
- Francis Shin, “What’s behind China’s cryptocurrency ban?” *World Economic Forum*, China, January 31, 2022: <https://www.weforum.org/agenda/2022/01/what-s-behind-china-s-cryptocurrency-ban/>

Gabriel Weimann, “The emerging role of social media in the recruitment of foreign fighters” in *Foreign Fighters Under International Law and Beyond* (TMC Asser Press, 2016): 77-95

<https://www.cnb.com/2021/09/28/tesla-ceo-elon-musk-says-us-government-should-avoid-regulating-crypto.html>

<https://www.investopedia.com/articles/forex/042015/why-governments-are-afraid-bitcoin.asp>

Jeannette Graulau, “Ownership of mines and taxation in Castilian laws, from the middle ages to the early modern period: the decisive influence of the sovereign in the history of mining” *Continuity and Change*, 26, no:1 (April 2011): 13-44.

John David Penner, “Why central banks dislike cryptocurrencies; The instability of cryptocurrency poses a challenge to central banks. Are regulation and stablecoins the right response?” IBM Business Operations Blog, April 19, 2022 ,
<https://www.ibm.com/blogs/internet-of-things/why-central-banks-dislike-cryptocurrencies/> (Accessed 21.08.2022).

John Gerard Ruggie, “International regimes, transactions, and change: embedded liberalism in the postwar economic order.” *International organization*, 36 no:2(1982): 379-415.

Joshua Baron, Angela O’Mahony, David Manheim, Cynthia Dion-Schwarz, “National Security Implications of Virtual Currency: Examining the Potential for Non-State Actors Development” RAND Corporation, (2015): ix–x, Web Site:
https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1231.html.

King James Bible, Mark 12:17; <https://biblehub.com/mark/12-17.htm>

“Kripto paranın hukuki altyapısı için harekete geçildi” TRT Haber December 28, 2021. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/kripto-paranin-hukuki-altyapisi-icin-harekete-gecildi-639567.html>

Lewis Sanders, “Bitcoin: Islamic State’s Online Currency Venture,” DW, September 20, 2015, <http://www.dw.com/en/bitcoin-islamic-states-online-currency-venture/a-18724856>.

**Understanding National Governments' Desire to Regulate Crypto
Currencies Through Pre-Westphalian Concepts of Sovereignty**

- MacKenzie Sigalos, “ Tesla CEO Elon Musk says U.S. government should avoid regulating crypto” CNBC, September 28, 2021
- Mark A. Jamison, “Net neutrality policies and regulation in the United States.” *Review of Network Economics*, 17 no :3 (2018) : 151-173.
- Montenegro Public Finance Synthesis Report: Restoring Sustainability and Strengthening Efficiency of Public Finance. World Bank Group. (2019)
- Mustafa Halil Yörükoğlu, “İslâm’ın İlk Asırlarında Altın Para” *Derin Tarih*, Mayıs, 2021, <https://www.derintarih.com/ozel-dosya/islamin-ilk-asirlarinda-altin-para/>
- Nedim Türkmen, “İstanbul ‘Kripto Wall Street’ ”, *Sözcü*, August 08, 2022, Web Site: <https://www.sozcu.com.tr/2022/yazarlar/nedim-turkmen/istanbul-kripto-wall-street-7294229/>
- Olivia Capozzalo, “Putin Adviser Says ‘CryptoRuble’ Will Circumvent Sanctions, Government Remains Divided,” *Cointelegraph*, January 2, 2018 Web Site: <https://cointelegraph.com/news/putin-adviser-sayscryptoruble-will-circumvent-sanctions-government-remains-divided>
- Orhan Onur Gemici, “PKK’nın uyuşturucu ticaretine Barış Pınarı Harekatiyle darbe vuruluyor”, *Anadolu Ajansı*, November 21, 2019 Web Site: <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/pkknin-uyusturucu-ticaretine-baris-pinari-harekatiyle-darbe-vuruluyor/1651578>
- Ryan L. Frebowitz, “Cryptocurrencies and state sovereignty” (Master’s thesis) Naval Postgraduate School of Monterey, California, 2018)
- Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017), 5, 14.
- Shannon Liao, “Inside Russia’s Love-Hate Relationship with Bitcoin,” *The Verge*, October 31, 2017 <https://www.theverge.com/2017/10/31/16387042/russia-putin-bitcoin-regulation-ethereumblockchain-technology>.
- « Sikke » *İslam Ansiklopedisi*, 2022, Web Site : <https://islamansiklopedisi.org.tr/sikke>

Stephen D. Krasner, S. D. *Sovereignty* (Princeton University Press, 1999)

Steven D. Brown, “Cryptocurrency and Criminality: The Bitcoin Opportunity,” *The Police Journal: Theory, Practice and Principles* 89, no. 4 (2016): 336.

“Thodex vurgununun üzerinden bir yıl geçti” TRT Haber, April 20, 2022; <https://www.trthaber.com/haber/gundem/thodex-vurgununun-uzerinden-bir-yil-gecti-674052.html>

“Why Governments are Wary of Crypto currency”, Investopedia, 2022 Web Site:

William Ridgeway, *The origin of metallic currency and weight standards*. (Cambridge: Cambridge University Press 1892) , v.

RAPOR / REPORT

Yayın Geliş Tarihi / Received: 01.07.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 09.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Altınçelep, Buket. "Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme". *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 23, (2022): 165-198.

IS THE UNITED NATIONS UNITED FOR ENVIRONMENTAL PEACEBUILDING? THE CASE OF AFGHANISTAN: AN ASSESSMENT OF THE UNITED NATIONS ENVIRONMENT PROGRAMME

Buket ALTINÇELEP*

M.A. Candidate

Middle East Technical University

<https://orcid.org/0000-0001-9539-2809>

165

Abstract: *Since the end of the Cold War, studies regarding the linkages between environment, security and conflict have been increased. Parallel to this growth, the impacts of environmental problems (such as scarcity, resource curse, etc.) have begun to be seen as critical and imperative in peacebuilding processes. Within this framework, environmental peacebuilding appeared as an emerging approach that has its roots in the works of Ken Conca and Geoffrey Dabelko in 2002. In 2013, Environmental Peacebuilding Association (EnPAx) was established as a knowledge platform including the community of practice for this particular field. Besides, many international organizations such as the European Union, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) and the United Nations (UN) Agencies are increasingly adopted an environmental peacebuilding*

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1142860>

approach. In particular, the United Nations Environment Program (UNEP) carries out practices in this context. Within this framework, this paper will critically evaluate UNEP's assessment program in Afghanistan through the lens of environmental peacebuilding. First, the concept of environmental peacebuilding will briefly be explained. Subsequently, UNEP's initiative of "Post-Conflict Environmental Assessment in Afghanistan" will be used as a case model for environmental peacebuilding.

Keywords: *Environmental Peacebuilding, Afghanistan, UNEP*

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇEVRESEL BARİŞ İNŞASI İÇİN BİRLEŞMİŞ Mİ? BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇEVRE PROGRAMININ DEĞERLENDİRMESİ: AFGANİSTAN VAKASI

Öz: *Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana çevre, güvenlik ve çatışma arasındaki bağlantılara yönelik çalışmalar artmıştır. Bu artışa paralel olarak, çevre sorunlarının (kıtık, kaynak laneti vb.) ele alınması barış inşası süreçlerinde kritik ve zorunlu olarak görülmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, çevresel barış inşası, kökleri 2002 yılında Ken Conca ve Geoffrey Dabelko'nun çalışmalarında bulunan yükselen bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. 2013 yılında ise Çevre Barışı İnşası Derneği (EnPAx), bu alana yönelik uygulama camiasını içeren bir bilgi platformu olarak kurulmuştur. Ayrıca, Avrupa Birliği, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) ve Birleşmiş Milletler (BM) Ajansları gibi birçok uluslararası kuruluş, giderek artan bir şekilde çevresel barış inşası yaklaşımını benimsemektedir. Özellikle Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), bu kapsamda uygulamalar yürütmektedir. Bu çerçevede, bu makale UNEP'in Afganistan'daki değerlendirme programını çevresel barış inşası merceğinden eleştirel olarak değerlendirecektir. Öncelikle çevresel barış inşası kavramı kısaca açıklanacaktır. Daha sonra, UNEP'in "Afganistan'da Çatışma Sonrası Çevresel Değerlendirme" girişimi, çevresel barışın inşası için bir vaka modeli olarak kullanılacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Çevresel Barış İnşası, Afganistan, UNEP*

Introduction

Since the end of the Cold War, studies regarding the linkages between environment, security and conflict have been increased.¹ Parallel to this growth, environmental problems (such as scarcity, resource curse, etc.) have begun to be seen as critical and imperative in peacebuilding processes.² Within this framework, environmental peacebuilding appeared as an emerging approach that has its roots in the works of Ken Conca and Geoffrey Dabelko³ and has been used as a tool to resolve two of today's most pressing and interconnected issues: violent conflict and adverse environmental change.⁴

The fundamental goal of environmental peacebuilding is to identify and resolve the underlying causes of conflicts in order to create lasting peace after years of war/conflict.⁵ Therefore, it can be understood as a 'continuum ranging from the absence of violent conflict to the unimaginability of violent conflict', which Dabelko and Conca mentioned before.⁶ Moreover, environmental peacebuilding has also been used as a mechanism for academic studies on peace, conflict and the environment, as well as for decision-makers/practitioners in their work on cases and concepts in peace negotiations, practices and agreements.⁷

In this context, Environmental Peacebuilding Association (EnPax) was established as a knowledge platform including the community of

-
- 1 Michael Renner, 'Environmental security: the policy agenda', *Conflict, Security & Development* 4, no.3 (2004): 314.
 - 2 Tobias Ide, 'The dark side of environmental peacebuilding', *World Development* 127, no.104777. (2020): 1.
 - 3 Anaïs Dresse, Itay Fischhendler, Jonas Østergaard Nielsen and Dimitrios Zikos, 'Environmental peacebuilding: Towards a theoretical framework', *Cooperation and Conflict* 54, no.1, (2019): 101.
 - 4 Ide, 'The dark side of environmental peacebuilding', 6.
 - 5 Carl Bruch, David Jensen, Mikiyasu Nakayama and Jon Unruh, 'The Changing Nature of Conflict, Peacebuilding, and Environmental Cooperation', *The Environmental Law Reporter* 49, no.2, (2019): 10136.
 - 6 Mirza Sadaqat Huda, 'An ecological response to ethno-nationalistic populism: grassroots environmental peacebuilding in South Asia', *International Affairs* 97, no.1, (2021): 128.
 - 7 Tobias Ide, Carl Bruch, Alexander Carius, Ken Conca, Geoffrey Dabelko, Richard Matthew, and Erika Weinthal, 'The past and future(s) of environmental peacebuilding', *International Affairs* 97, no.1, (2021): 1-5.

practice for this particular field in 2013.⁸ Besides, many international organizations such as the European Union, Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) and the United Nations (UN) Agencies are increasingly adopted an environmental peacebuilding approach.⁹ In particular, the United Nations Environment Program (UNEP) has begun to conduct diverse networks by mobilizing practitioners and researchers in environmental peacebuilding practices.¹⁰ In line with its work, UNEP has observed that in the absence of policies regarding natural resources in post-conflict transition periods, decisions are taken by the most powerful stakeholders and these decisions are accepted by many decision makers. Once these decisions are made, it is very difficult to question, correct or reverse them. Therefore, the sooner decisions about resource governance are made, the longer it will affect whether this transition follows a peaceful or violent course.¹¹

Within this framework, this paper will critically evaluate UNEP's assessment program in Afghanistan through the lens of environmental peacebuilding. First, the concept of environmental peacebuilding will briefly be explained. Subsequently, UNEP's initiative of 'Post-Conflict Environmental Assessment in Afghanistan' will be used as a case model for environmental peacebuilding.

Environmental Peacebuilding

'In reforming management of our high-value natural resources, we are finding our way along the path from conflict to peace and sustainable development.' - Ellen Johnson Sirleaf, Former President of Liberia, Nobel Peace Prize Recipient¹²

8 United Nations Environment Programme, Addressing the Role of Natural Resources in Conflict and Peacebuilding, Executive Summary of Progress from UNEP's Environmental Cooperation for Peacebuilding Programme 2008-2015, (United Nations Environment Programme, 2015), 7, accessed 20 June 2022, https://postconflict.unep.ch/publications/ECP/ECP_executive_summary_progress_report_2015.pdf

9 Ide et al., 'The past and future(s) of environmental peacebuilding', 5.

10 Ibid, 6.

11 David Jensen and Amanda Kron, 'Environmental peacebuilding and the United Nations', in *Routledge Handbook of Environmental Conflict and Peacebuilding*, eds. Ashok Swain and Joakim Öjendal, (New York: Routledge, 2018), 128.

12 'Case of Liberia', *Convention Biological Diversity*, 24 October 2016, accessed 26 June 2022, <https://www.cbd.int/peace/information/resources/liberia/>.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

There are significant changes in the form of conflicts after the Cold War. Civil wars (intrastate conflicts) and internationalized intrastate conflicts (at least one of the conflicting parties has the backing of a foreign power) have largely supplanted traditional interstate warfare.¹³ (Melander, Pettersson, and Themnér 2016: 729-730) Changes in how wars are waged and subsidized since the 1990s, increased interest in peacebuilding with more frequent UN interventions. Accordingly, changes in international environmental policies and cooperation have affected the formation of environmental peacebuilding.¹⁴ Within this framework, environmental peacebuilding has become an emerging field¹⁵ for both researchers and practitioners.¹⁶ In this regard, one of the common definitions that used by many scholars and practitioner is:

‘Environmental peacebuilding comprises multiple approaches and pathways by which management of environmental issues integrated in and can support conflict prevention, mitigation, resolution and recovery.’¹⁷

The field of environmental peacebuilding has been developed through empirical research, various statistical analyses, case studies, review papers and reports.¹⁸ In terms of case studies, environmental peacebuilding has mainly been considered for underdeveloped and developing countries that are economically and socially dependent on natural resources in an unstable political atmosphere.¹⁹ Specifically, the empirical and conceptual studies of environmental peacebuilding are based on the work (as environmental peacemaking) of Ken Conca and Geoffrey Dabelko, which analyzes whether environmental collaboration may lead to peace in a broader form.²⁰ According to

13 Erik Melander, Therese Pettersson and Lotta Themnér, ‘Organized violence, 1989–2015’, *Journal of Peace Research* 53, no.5, (2016): 729-730.

14 Bruch et al., ‘The Changing Nature of Conflict’, 10134.

15 This paper will not review the historical background of environmental peacebuilding. For a brief history of the emergence of environmental peacebuilding, see **Ide et al. 2021** and **Bruch et al. 2019**.

16 Dresse et al., ‘Environmental peacebuilding: Towards a theoretical framework’, 113.

17 Carl Bruch, ‘An Introduction to Environmental Peacebuilding: Monitoring and Evaluation’ (PowerPoint presented at the Second International Conference on Environmental Peacebuilding, Geneva, 1-4 February, 2022).

18 Ide, ‘The dark side of environmental peacebuilding’, 3.

19 Ken Conca and Jennifer Wallace, ‘Environment and peacebuilding in war torn societies: Lessons from the UN Environment Programme’s experience with post-conflict assessment’, in *Assessing and Restoring Natural Resources in Post Conflict Peacebuilding*, eds. David Jensen and Steve Lonergan, (London: Earthscan, 2012), 68.

20 Huda, ‘An ecological response to ethno-nationalistic populism’, 122.

Conca and Dabelko, environmental cooperation in a conceptual framework as an independent variable may influence peace-related dependent variables.²¹ In the past years, this field has impressed many academics and practitioners and marked its (the publication of environmental peacemaking) 20th Anniversary in 2022.

The main factor in the emergence and the development of environmental peacebuilding is the emerging extensive environmental issues that have increasingly influenced conflict zones in the course of time.²² In this regard, addressing these environmental issues has become crucial to peacebuilding processes. If necessary actions are not taken against these challenges, human misery that increases the vulnerability of populations to natural disasters may be worsened in the short run, or the government's economic and social capacity and function may be jeopardized in the long term.²³ In this regard, environmental peacebuilding offers strategic techniques and methods to strengthen peacebuilding by taking environmental factors/stresses, especially natural resources and conflict linkages, into account. Furthermore, environmental peacebuilding operates in the context of conflicts, wars, social conflicts and politically fragile settings (structural violence to armed conflict) on multiple scales at the local, national as well as international levels.

21 Ibid, 122.

22 Conca and Wallace, 'Environment and peacebuilding in war torn societies', 63.

23 Ibid, 63.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

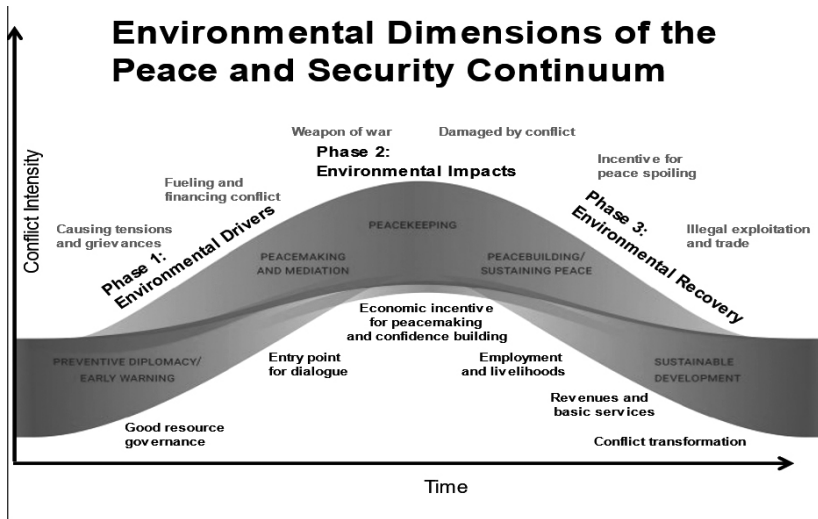

Table 1. Environmental Dimensions of the Peace and Security Continuum²⁴

In this context, initiatives to combat environmental stresses through environmental peacebuilding over time help to avert environment-related conflicts, establishing and maintaining a dialogue via cross-border environmental cooperation between conflicting parties and ensuring lasting peace while promoting conditions for sustainable development.²⁵ Hence, environmental peacebuilding has been mainly applied to the studies of ‘security, livelihoods and economy as well as politics and social relations’ to analyze the past, active and potential future conflict cases at different levels such as militarily, socially and politically.²⁶

In the light of diverse works within the literature, environmental peacebuilding provides a meta-framework that has evolved into an interdisciplinary structure including extensive study and

24 United Nations Environment Programme, ‘Addressing the Role of Natural Resources in Conflict and Peacebuilding’, 2.

25 Alexander Carius, *Environmental Peacebuilding: Conditions for Success*, (Washington DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2007), 61, accessed 18 June 2022, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/CariusEP12.pdf>

26 Ide et al., ‘The past and future(s) of environmental peacebuilding’, 3-4.

implementation areas, as well as the engagement of various actors. Thus, many scholars and practitioners use different definitions and terms interchangeably for environmental peacebuilding, such as ecological diplomacy, science diplomacy, environmental peacemaking and peace ecology.²⁷ Within this framework, it is generally defined as;

‘The process of governing and managing natural resources and the environment to support durable peace. It includes efforts to prevent, mitigate, resolve, and recover from violent conflict, and involves renewable natural resources (such as land, water, and fisheries), non-renewable natural resources (such as minerals, oil, and gas), and ecosystems (including their services). Environmental peacebuilding ultimately focuses on the mix of renewable and non-renewable natural resources available to a country that can support stabilization, reconstruction, and development.’²⁸

Population growth, climate change, environmental degradation and resource curse have an increasing impact on the capacity of an already unstable government to meet the needs of the population in post-conflict areas, thereby fueling conflict. In these conditions, building a lasting peace without addressing the significant role that natural resources had in shaping the commencement, financing, and conduct of a conflict is difficult, if not unachievable. Within this framework, some facts are:

- At least 18 violent conflicts have been fueled by the exploitation of natural resources since 1990.²⁹
- Looking back over the past sixty years, at least forty percent of all intrastate conflicts can be associated with natural resources.³⁰
- Considering the previous 60 years, at least 40% of all intrastate conflicts were linked to natural resources.³¹

27 Ide et al., ‘The past and future(s) of environmental peacebuilding’, 2.

28 Bruch et al., ‘The Changing Nature of Conflict’, 10144.

29 United Nations Environment Programme, *From Conflict to Peacebuilding: The Role of Natural Resources and the Environment*, United Nations Environment Programme (UNEP, 2009), 8, accessed 10 June 2022, <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7867>.

30 Ibid, 8.

31 Ibid, 8.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

- 336 Security Council Resolutions, or 14.4% of all Resolutions, deal with the environment or natural resources; of these, 89% are in operational.³²

Access to natural resources has been a more prominent issue in conflicts in the twenty-first century. Due to the scarcity of fresh water, forests, and land, humanity's survival is severely threatened by their devastation or loss.³³

Furthermore, environmental peacebuilding may also build both negative peace (it addresses conflict resources and other measures to end conflict) and positive peace (it addresses and seeks to resolve the underlying dynamics of conflicts by creating a context for cooperation and integration and thus it aims to make conflict unthinkable) since it works on resource curse, climate security, environmental consequences of war, conflict resources, environmental peacemaking, cooperation, sustainable livelihoods, capacity building, environmental governance, etc.

Moreover, since the UN Security Council's adoption of Resolution 1325 on 'Women, Peace and Security', gender studies have also begun to work within the scope of peacebuilding and environmental peacebuilding.³⁴ There are many works in the literature containing analyzes of the gender approach in the context of the link between human beings and the environment.³⁵

In addition, environmental peacebuilding includes practices related to climate security and disaster risks.³⁶ Hence, it has been integrated into endeavors related to climate change due to the impact of climate on livelihoods through the ecosystem.³⁷ Also, Environmental peacebuilding aims to analyze and resolve conflicts that do not have a

32 Peter Aldinger, Carl Bruch and Sofia Yazykova, 'Revisiting Securitization: An empirical analysis of environment and natural resource provisions in United Nations Security Council Resolutions, 1946-2016', in Routledge Handbook of Environmental Conflict and Peacebuilding, eds. Ashok Swain and Joakim Öjendal, (New York: Routledge, 2018), 147.

33 United Nations Assistance Mission in Afghanistan, 'Peace Day 2009: A More Peaceful, Better and Greener Tomorrow', UNAMA, 17 September 2009, accessed 28 June 2022, <https://unama.unmissions.org/peace-day-2009-more-peaceful-better-and-greener-tomorrow>.

34 Ide et al., 'The past and future(s) of environmental peacebuilding', 9.

35 Ibid, 9.

36 Ide, 'The dark side of environmental peacebuilding', 3-4.

37 Ibid, 5.

clear environmental basis, since environmental challenges are not considered as ‘high-politics’.³⁸

There is a logical interdependence between development and conflict. Conflict and insecurity hinder development and divert resources towards military purposes that may be better used for human development. Therefore, development should not be politicized, but should be sustainable and more focused on the environment, capacity-building, resilience and the strengthening of civil society. At that point, sustainable development may create security and peace in itself, since it aims to achieve a balance between ecological, social and economic interests in order to preserve the natural resource base for future generations.

In this regard, multiple entrance points are provided by Agenda 2030 for environmental peacebuilding, including SDGs 5, 10, 11 and 16.³⁹ In this regard, environmental peacebuilding exemplifies the aspects of sustainable development that pertain to peace and security. Especially, environmental peacebuilding and eight of the SDGs have at least a 70% synergy.⁴⁰

38 Ken Conca and Michael D. Beevers, ‘Environmental Pathways to Peace’, in *Routledge Handbook of Environmental Conflict and Peacebuilding*, eds. Ashok Swain and Joakim Öjendal, (New York: Routledge, 2018), 63.

39 Jensen and Kron, ‘Environmental peacebuilding and the United Nations’, 126.

40 Bruch, ‘An Introduction to Environmental Peacebuilding: Monitoring and Evaluation’.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

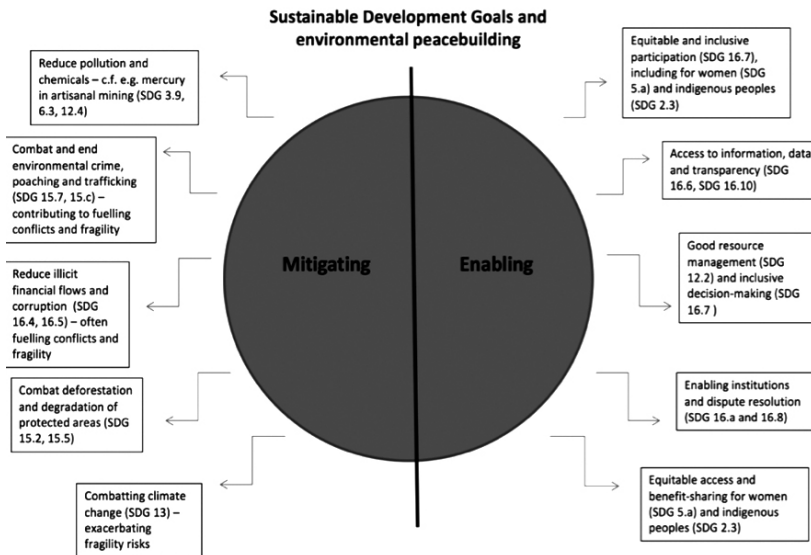

Table 2. Sustainable Development Goals and Environmental Peacebuilding⁴¹

Another feature of environmental peacebuilding is that it is both forward-looking and backward-looking: it focuses on how to achieve sustainable peace in the post-conflict years while trying to specify and resolve the underlying conditions that triggered conflict and violence in the past.⁴²

In addition, environmental peacebuilding has both top-down and bottom-up approaches: (1) it is largely based on top-down leadership by international organizations, government agencies, and inter/national institutions, but also (2) it focuses on empowering disadvantaged and vulnerable groups with increasing works regarding bottom-up approach.⁴³

Within this framework, environmental peacebuilding is seen as a useful peace technique that can be well adapted with its distinctive features for

41 Jensen and Kron, 'Environmental peacebuilding and the United Nations', 127.

42 Bruch et al., 'The Changing Nature of Conflict', 10136.

43 Ide et al., 'The past and future(s) of environmental peacebuilding', 8.

conflict resolution.⁴⁴ It provides an opportunity for cooperation where conflicting parties can engage in win-win cooperation, build trust, and foster current and future integrations, including in illiberal and violent environments.⁴⁵

Besides, a critical component in achieving environmental peacebuilding is environmental awareness along with a holistic approach to cultural, economic, and social development strategies.⁴⁶ In addition, civil society engagement in environmental peacebuilding practices creates a win-win, equitable and transparent environment that is supported by financial and technical contributions.⁴⁷

Moreover, environmental issues are characterized as a means of bridging opposing groups despite their political disagreements. Therefore, it has also been regarded as a vehicle for transforming a frozen conflict into dialogue⁴⁸ and encouraging conflicting parties to build trust.⁴⁹ For some scholars, environmental peacebuilding also highlights the agency and capacity at the local level in conflict resolution and environmental protection, rather than promoting the image of the global south as the deviant other of the West.⁵⁰ Thus, environmental cooperation practices can also alleviate the rage of victims who are often socially and economically marginalized groups that suffer from the unequal dissemination of natural resources and the environment.⁵¹

As a result, environmental peacebuilding requires international cooperation, long-term perspective and participation of academia, local institutions, non-governmental organizations (NGOs) and international

44 Alexander Carius, *Environmental Peacebuilding. Environmental Cooperation as an Instrument of Crisis Prevention and Peacebuilding: Conditions for Success and Constraints*, (Berlin: Adelphi Consult GmbH, 2006), 11, accessed 10 May 2022, https://userpage.fu-berlin.de/ffu/akumwelt/bc2006/papers/Carius_Peacemaking.pdf

45 Ide, 'The dark side of environmental peacebuilding', 4.

46 Emel Akçalı and Marco Antonsich, 'Nature Knows No Boundaries: A Critical Reading of UNDP Environmental Peacemaking in Cyprus', *Annals of the Association of American Geographers* 99, no.5, (2009): 942.

47 Ibid, 942.

48 Judith Nora Hardt and Jürgen Scheffran, 'Environmental Peacebuilding and Climate Change: Peace and Conflict Studies at the Edge of Transformation', *Toda Peace Institute*, no.68, (2019): 9.

49 Carius, 'Environmental Peacebuilding: Conditions for Success', 62.

50 Ide, 'The dark side of environmental peacebuilding', 5.

51 Carius, 'Environmental Peacebuilding: Conditions for Success', 61.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

organizations (IOs). On this basis, as a practitioner of environmental peacebuilding, UNEP has a leading role within the UN by promoting the integration of environmental concerns into peacebuilding processes in more than 20 post-conflict areas. In this regard, UNEP has established a Post-Conflict and Disaster Management Branch PCDMB) that undertakes assessments in conflict-ridden countries. (See the table below)

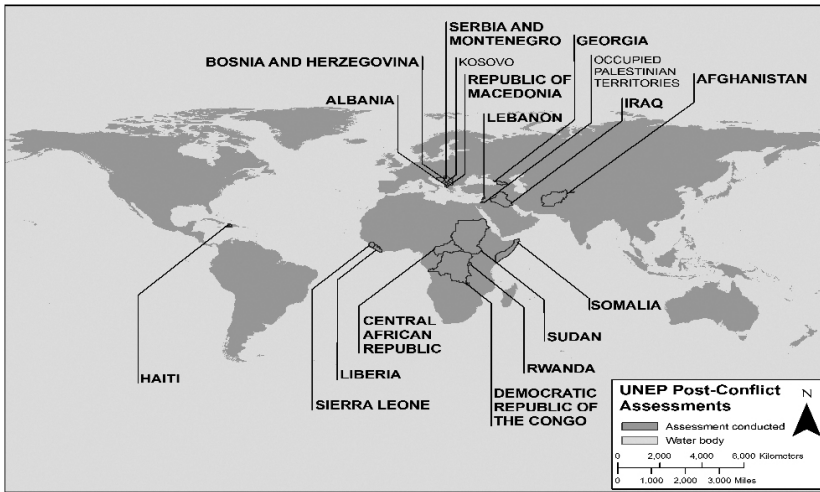

Table 3. UNEP Post-Conflict Assessments⁵²

UNEP’s Post-Conflict Environmental Assessment in Afghanistan

Afghanistan is one of the first countries that come to mind in the concept of violence and conflict. Within this framework, Afghanistan suffers from serious environmental problems that both cause and trigger violence and conflict.⁵³ Especially, land degradation, water scarcity, illicit deforestation and urban waste have become hot themes for post-conflict reconciliation in Afghanistan.⁵⁴

⁵² Ibid., 65.

⁵³ United Nations Environment Programme, *Afghanistan: Post-Conflict Environmental Assessment*, United Nations Environment Programme, 2003), 4, accessed 14 April 2022, <https://www.unep.org/resources/assessment/afghanistan-post-conflict-environmental-assessment>

⁵⁴ Conca and Wallace, ‘Environment and peacebuilding in war-torn societies’, 66.

In this context, since the 2001 Bonn Agreement, the long-term restructuring commitment in Afghanistan has been stated by the international community.⁵⁵ Particular attention has been paid to addressing and evaluating the role of the environment in restructuring because armed hostilities, intensive misuse of natural resources and displacement of Afghans have seriously wreaked havoc on the country's environment.⁵⁶ In this regard, environmental peacebuilding is essential for lasting peace in Afghanistan due to the following factors:

- Livelihoods of up to 80% of the population are directly dependent on natural resources.⁵⁷
- More than 60% of Afghans earn their living from agriculture.⁵⁸
- Disasters and extreme weather events such as droughts, earthquakes and sandstorms have directly damaged more than 6.7 million people's livelihoods since 1998.⁵⁹
- Since the Soviet invasion of Afghanistan in 1979, deforestation has been a severe issue in the country.⁶⁰
- Desertification, which worsens the situation of 2.5 million Afghans suffering from droughts and water scarcity, directly affects about 75% of Afghanistan and leaves the country vulnerable.⁶¹
- Only 31% of families have access to clean drinking water.⁶²

55 United Nations Environment Programme, 'Afghanistan: Post-Conflict Environmental Assessment', 6.

56 David Jensen, 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', in *Assessing and Restoring Natural Resources in Post-Conflict Peacebuilding*, eds. David Jensen and Steven. Loneragan, (London: Earthscan, 2012), 28.

57 Ibid, 30.

58 United Nations Environment Programme, *UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development*, (United Nations Environment Programme, 2009), 3, accessed 14 April 2022, <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7669>.

59 Ibid, 3.

60 The Institute for Economics & Peace, *Afghanistan: Conflict & Crisis*, (The Institute for Economics & Peace: 2021), 3.

61 United Nations Environment Programme, 'UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development', 5.

62 Ibid, 5.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

- One of the nations in the world that is most susceptible to the effects of climate change is Afghanistan.⁶³
- Events in the first decade of the twenty-first century have demonstrated how extremely susceptible Afghan communities are to hazards like drought and flash flooding. Poverty, malnutrition, food insecurity, and inequality all exacerbate this susceptibility.⁶⁴

In this context, following the Bonn Agreement, Former President Hamid Karzai's transitional government promptly sought the support of the United Nations to initiate a process of post-conflict peacebuilding.⁶⁵ Subsequently, UNEP assumed the duty of environmental assessment to address these environmental problems for the peacebuilding process.⁶⁶

As UNEP has gone beyond the direct effects of war on the environment and has begun to carry out post-conflict environmental assessments in 18 countries plagued by conflicts, UNEP's role on this task has contributed to both peacebuilding in Afghanistan and environmental peacebuilding literature.⁶⁷ Thus, UNEP's involvement in this assessment has been a changemaker for Afghanistan as a country that has been unstable for a long time and has been in a fragile position against environmental stresses. In 2002, UNEP's PCDMB closely engaged with the Interim Government of Afghanistan and worked with twenty local and international experts, divided into five teams⁶⁸ for a month by using various assessments tools and methods.⁶⁹

63 United Nations Environment Programme, 'Landscape Ecology and Physical Science', (United Nations Environment Programme, 2022), accessed: 27 June 2022,

<https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/where-we-work/afghanistan/landscape-ecology-and-physical-science>.

64 World Bank Group and Asian Development Bank, *Climate Risk Country Profile: Afghanistan*, (World Bank Group and Asian Development Bank), 2021, 2, accessed 24 June 2022, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36381/Afghanistan-Climate-Risk-Country-Profile.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

65 United Nations Environment Programme, 'UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development', 3.

66 Ibid, 3.

67 Conca and Wallace, 'Environment and peacebuilding in war-torn societies', 68.

68 United Nations Environment Programme, 'UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development', 3.

69 United Nations Environment Programme, 'Afghanistan: Post-Conflict Environmental Assessment', 8.

At the beginning of UNEP's assessment, the most difficult issues are the loss of environmental monitoring, data collection and information sharing.⁷⁰ In particular, UNEP's team notes that in Afghanistan, communication between authorities (when institutions exist and operate) and historic data were lacking, insufficient and weak.⁷¹ Within this situation, UNEP has been able to collect restricted ad hoc data⁷² but there was no consistency in the data obtained and none of the government channels had adequate resources to collect environmental information.⁷³ Also, UNEP's team states that monitoring facilities have been destroyed during the war years and only very few NGOs such as Save the Environment-Afghanistan have been able to provide environmental data to UNEP.⁷⁴ Furthermore, UNEP mentions that data in Afghanistan was not transparent, there were no clear procedures for public involvement, the media played a minimal role, and women faced considerable hurdles.⁷⁵

Moreover, UNEP's team highlights that the environmental impact assessment guidelines of funders and international organizations in Afghanistan have not been consistently implemented.⁷⁶ Besides, according to UNEP's team, urban environmental management has been neglected, the conflict has damaged rural places, and conventional community-based resource management systems have collapsed.⁷⁷

UNEP's Assessment Methods:

Since much of the data was inaccessible and incomplete, UNEP's team has developed a new methodology in order to gather and analyze necessary data for environmental peacebuilding through different ways such as satellite analyses, strategic assessment, poverty reduction strategy paper (PRSP), common country assessment (CCA) and UN Development Assistance Framework (UNDAF).⁷⁸ These methods are briefly explained below:

70 Ibid, 98.

71 Conca and Wallace, 'Environment and peacebuilding in war-torn societies', 72.

72 Ibid.,72.

73 United Nations Environment Programme, 'Afghanistan: Post-Conflict Environmental Assessment', 98.

74 Conca and Wallace, 'Environment and peacebuilding in war-torn societies', 73.

75 Ibid., 73.

76 Ibid., 76.

77 Ibid., 77.

78 Jensen, 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', 20-22.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

Satellite Analyses: This study has demonstrated that high technology satellite analysis was an effective tool in Afghanistan, especially in areas that could not be accessed for security reasons.⁷⁹ UNEP's team was able to examine and compare 25 years of footage using Landsat satellite imagery for land cover analysis, enabling the detection of many environmental issues such as wetland degradation, desertification and deforestation.⁸⁰ For example, through satellite analysis, UNEP found that conifer forests in some of Afghanistan's provinces (such as Kunar, and Nuristan) have declined by an average of 50% since 1978.⁸¹ Another example revealed via satellite analysis is that 99% of the Helmand basin and Sistan wetlands in Afghanistan have dried up since 1998.⁸² Furthermore, satellite analysis also demonstrated the environmental impact of the climate in some areas. For instance, wetlands dried notably and recovered with precipitation in a cycle in the past.⁸³

Strategic Assessments: Through this method, UNEP analyzed both direct and indirect factors affecting Afghans' (local people) ability to survive and cope, as well as evaluated institutional deterioration challenges in terms of governance and capacity.⁸⁴ Hence, UNEP assessed environmental impacts beyond quantitative risk assessments which examine only environmental factors that have a direct impact on the conflict.⁸⁵ Additionally, UNEP specified potential environmental issues and related capacity gaps that could pose a threat to human health, livelihoods and security.⁸⁶ Furthermore, the findings and assessments were created for greater recovery or a lasting peacebuilding strategy by identifying the short-term needs and long-term requirements.⁸⁷ In general, this assessment method is primarily intended for use after prolonged and low-intensity

79 United Nations Environment Programme, 'Afghanistan: Post-Conflict Environmental Assessment', 8.

80 Ibid, 8.

81 Ibid, 11.

82 Ibid, 51.

83 Ibid, 51.

84 Jensen, 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', 20.

85 Ibid, 20.

86 Ibid, 20.

87 Ibid, 20.

conflicts. It was created to include field assignments.⁸⁸ The primary purpose of this assessment to be used when a particular planning or policy process requires rapidly updated field information and there is not enough time to undertake a comprehensive assessment.⁸⁹

In this regard, for Afghanistan, this assessment was intended to coincide with the Securing Afghanistan's Future (SAF), national recovery strategy, by determining environmental priorities and needs, but it also contributed to the CCA/UNDAF documents and the Afghanistan National Development Strategy (ANDS), a 2nd national recovery plan.⁹⁰

Poverty reduction strategy paper (PRSP): If a country progresses from transition to development during the post-conflict process, temporary or complete PRSPs focusing on the country's economic and financial position are prepared.⁹¹ PRSPs provide a plan to eradicate poverty and assist the economy.⁹² In this regard, Governments, stakeholders, and international partners collaborate to create PRSPs.⁹³ Within this scope, countries can use PRSPs as a tool for financial help and the partial or total remission of debts from the IMF and the World Bank.⁹⁴

Common country assessment (CCA) and UN Development Assistance Framework (UNDAF): CCA and UNDAF can also be used in the post-conflict process when a country is in a post-transition development stage.⁹⁵ In this context, the UN Country team uses CCA regarding a national recovery plan, PRSP or development strategy to identify how national priorities can be achieved by the United Nations.⁹⁶ Later, for each area, UNDAF provides specific results and indicators along with a detailed

88 Ibid, 20.

89 Ibid, 20.

90 Ibid, 29.

91 Ibid, 22

92 Ibid, 22

93 Ibid, 22

94 Ibid, 22

95 Ibid, 22

96 Ibid, 22

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

costing, which are also covered in CCA. Then, a time schedule is created with the certain agencies and partners listed.⁹⁷

The Results of UNEP's Assessment:

When the UNEP team arrived, the situation in Afghanistan was not encouraging. Military operations, forced displacement of people, intensive resource extraction, and insufficient institutional capability for natural resource management all severely damaged the environment.⁹⁸ An environmental assessment could not even be undertaken since the national government was in turmoil and lacked the capacity to conduct.⁹⁹ In this situation, UNEP's environmental assessment, in partnership with the National (Afghanistan) partner Ministry of Irrigation, Water Resources, and the Environment, played a crucial role in providing an overview of environmental requirements that may guide recovery priorities.¹⁰⁰

The findings and recommendations obtained as a result of UNEP's assessment with these methods were published as a 176-page report called 'Afghanistan Post-Conflict Environmental Assessment Report' with 63 sectoral and area-based recommendations to support the national recovery plan at a press conference held in Kabul in 2003.¹⁰¹

One of the findings in this context is that the peace process was jeopardized by severe environmental stresses (deforestation, water scarcity, land degradation, etc.) that lead to the population living in an environment that suffers from poverty, displacement and disease burden and economic turmoil.¹⁰²

In this context, the Afghan Government strongly supported SAF which includes the sustainable use and management of natural resources for secure and egalitarian peacebuilding in terms of economic, social, environmental, and political aspects.¹⁰³ In line with this, determined

97 Ibid, 22

98 Ibid, 28.

99 Ibid, 28.

100 Ibid, 29.

101 Ibid, 29.

102 Ibid, 29.

103 Ibid, 29.

priorities were sustainable management of natural resources; conservation and restoration of productive land, water, forests and pastures; building and developing institutional capacity; new supportive policies and legislations.¹⁰⁴ In order to achieve these priorities and to establish peace, the Afghan Government promoted an integrated approach to natural resource management, with people and the private sector using natural resources effectively and sustainably for economic growth and promoting equity, security, and peacebuilding.¹⁰⁵ In this regard, the SAF, which established an important precedent in this area, was the first national reconstruction plan to clearly integrate natural resource management and rehabilitation to peacebuilding and security.¹⁰⁶

This assessment of UNEP was not only a determinant of SAF, but it was also a decisive factor for the 2004 CCA and 2006–2008 UNDAF.¹⁰⁷ For example, according to CCA, unsustainable use of natural resources over time and inadequate governance of institutions were the main threats to peace, security, economy and public welfare.¹⁰⁸ With inputs from UNEP, the CCA suggested that UN support for Afghanistan must focus on three key themes: human rights and peacebuilding; good governance and participatory development; and basic social services and environmental sustainability.¹⁰⁹ This was particularly notable because for the first time in a post-conflict nation, environmental sustainability has been deemed a crucial priority.¹¹⁰

In terms of 2006-2008 UNDAF, the essential role of natural resources for Afghan people and economy was acknowledged, predicated on the CCA's analysis.¹¹¹ The UNDAF also stated that sustainable development which includes natural resource management and environmental governance is a must in line with national targets.¹¹²

UNEP's environmental assessment also worked effectively for ANDS, Afghanistan's PRSP, and the issue of managing natural resources was

104 Ibid, 29.

105 Ibid, 29.

106 Ibid, 29.

107 Ibid, 30.

108 Ibid, 30.

109 Ibid, 30.

110 Ibid, 30.

111 Ibid, 30.

112 Ibid, 30.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

specifically explored in two areas: infrastructure-natural resources and agriculture-rural development.¹¹³ Within the scope of SAF, CCA/UNDAF and ANDS, which includes the findings on the management of natural resources and the needs of environmental governance, UNEP presented a multi-stage capacity building program to the Ministry of Irrigation, Water Resources, specifically to the Department of Environment.¹¹⁴ This program was focusing on 5 areas: institutional development, environmental law and policy, environmental impact assessment and pollution control, environmental education and community-based natural resource management.¹¹⁵ After this initial work, in 2005, the Department of Environment became the independent National Environmental Protection Agency (NEPA).¹¹⁶

The 2003 Post-Conflict Environmental Assessment of Afghanistan is the first environmental study assessed in the last 30 years since UNEP began its work in Afghanistan, and the findings indicated a more dire situation than expected.¹¹⁷ For example, there was no capacity to manage natural resources, and community engagement mechanisms were not functioning.¹¹⁸ In addition, it has been determined that 50-70% deforestation occurs in some regions, leaving the local people vulnerable.¹¹⁹ Given that 80% of the population was directly dependent on natural resources (land, forests, soils, and water, etc.), the report persuaded national authorities, the UN country team, and funders that sustainable management and restoration of natural resources would be essential for future peace and security.¹²⁰

UNEP's assessment had a major impact in Afghanistan as its work led to the first characterization of the concept of sustainability (environmental sustainability) as a vital priority in a country's post-conflict period.¹²¹ In this context, the impact of UNEP's post-conflict

113 Ibid, 30.

114 Ibid, 30.

115 Ibid, 30.

116 Ibid, 30.

117 Ibid, 31.

118 Ibid, 31.

119 United Nations Environment Programme and United Nations Development Programme, *The role of natural resources in disarmament, demobilization and reintegration: Addressing risks and seizing opportunities*, (UNEP UNDP, 2013), 46, accessed 20 June 2022, <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/14218>.

120 Jensen, 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', 31.

121 Ibid, 31.

environmental assessment on SAF, CCA/UNDAF and ANDS both shaped and affected post-conflict peacebuilding in many ways.¹²² The UNEP's strategy was all-inclusive, concentrated on restoring local capacities, gave communities control, and used pilot projects to show the benefits of sustainable resource management.¹²³ From the beginning, national ownership and turnover were fundamental management tenets.¹²⁴ In this regard, within the framework of 4 documents reflecting the assessment of UNEP, eight main actions taken during post-conflict peacebuilding.

First, in response to the UNEP report's emphasis on the relationship between the environment and the economy, the Afghan Government established the Afghan Conservation Corps (ACC) to meet the needs of disadvantaged people and reintegrate former conflicting parties.¹²⁵ Thus, former combatants and members of disadvantaged groups were employed by the ACC to help with reforestation efforts in the Pistachio Woodlands and the Eastern Conifer woods.¹²⁶ ACC has completed 350 projects in 23 provinces by 2009, providing around 400,000 working days for disadvantaged people while repairing and conserving, 108 nurseries, 32 public parks, planting 226 hectares of pistachio seeds in seven provinces and 150,000 conifers and 350,000 fruit trees.¹²⁷

Second, SAF's budget was determined as 27.8 billion USD for the 2004-2011 period for the recovery in Afghanistan.¹²⁸ 15 million USD of SAF's budget was set for environmental management and local capacity building, 98% of which was covered.¹²⁹ In particular, the European Commission contributed as the main financier while the Governments of Canada, Finland, Luxembourg and Switzerland and the Global Environment Facility (GEF) supported as co-financiers.¹³⁰

122 Ibid, 31.

123 Ibid, 31.

124 Ibid, 31.

125 United Nations Environment Programme and United Nations Development Programme, 'The role of natural resources in disarmament, demobilization and reintegration: Addressing risks and seizing opportunities', 46.

126 Ibid, 46.

127 Ibid, 46.

128 Jensen, 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', 29.

129 Ibid, 31.

130 United Nations Environment Programme, 'UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development', 32.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

Third, UNEP's report not only identified Afghanistan's national development priorities. It also directly influenced the policymaking of the European Commission which decided to create, support and finance natural resource management policies and programs in-country strategy documents for the 2003–2006 and 2007–2013 periods.¹³¹

Fourth, a seed grant was provided to assist UNEP's involvement in the peacebuilding process, enabling NEPA to promote environmental issues at the forefront of the political agenda as well as strengthen its institutional capabilities in the national reform process.¹³²

Fifth, embracing the principle of national ownership and transfer, UNEP took an active role for the environment in its project office in Kabul, strived for NEPA to work more effectively and advocated inclusive environmental agenda.¹³³

Sixth, studies were carried out on the empowerment of women. In line with this, 'the Women's and Youth Protection Corps' initiative was launched through various projects such as women's garden revitalization, women's dormitories and school compound beautification, planting fruit tree seedlings in their homes for future income and cultivating home nurseries.¹³⁴

Seventh, employment opportunities were created for the conservation of forests in various places such as Nuristan. Three projects were built on garbage removal activities that helped Nuristan get rid of 1000 m³ of waste while providing employment.¹³⁵ For example, Forest Management Committees (FMCs) supported by the Afghan Ministry of Agriculture, Irrigation and Livestock (MAIL) were established by elders in the community. As a result of these projects on forest management, the villagers in Shareek Yaar, the largest pistachio forest area, were able to increase their income from the 2006 pistachio harvests by 65%.¹³⁶

Last but not least, in addition to local efforts, UNEP funded the formation of the Afghan National Ozone Unit, which began to

131 Jensen, 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', 31.

132 Ibid, 31.

133 Ibid, 31.

134 Ibid, 46.

135 Ibid, 46.

136 Ibid, 46.

implement The Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, at NEPA in 2004.¹³⁷ Subsequently, in 2006, the Ozone Depleting Substances Trade Regulation went into effect, and yearly consumption data of ozone-depleting substances were presented.¹³⁸ During the 20th anniversary and 19th Meeting of the Parties of Montreal Protocol, the Ozone Secretariat awarded the Afghanistan Ozone Officer the Best Practitioner Award in recognition of these achievements.¹³⁹

Current Situation in Afghanistan

After a protracted armed conflict, western crisis management efforts, Covid-19 and Taliban came in power, Afghanistan still remains one of the most violent places in the world. Afghanistan has been viewed by many as a failing and collapsing state for a long time due to the accountable government's inability to provide adequate security, social welfare, and the rule of law.¹⁴⁰ A civil war economy in Afghanistan that is dependent on aid has resulted in severe environmental degradation and rendered agricultural land uncultivable.¹⁴¹ Furthermore, infrastructure for irrigation and water supply has been devastated by years of internationalized armed warfare, corruption, and poor management by governments and parties.¹⁴² Besides, Afghanistan is very vulnerable to the effects of climate change, including increased frequency of extreme weather events, shifting precipitation patterns, and rising temperatures.¹⁴³ The current drought in Afghanistan is the country's worst in 27 years, and when combined with Covid-19 and the economic downturn that followed the Taliban taking control of the government in August 2021, it has significantly increased food

137 United Nations Environment Programme, 'UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development', 15.

138 Ibid, 15.

139 Ibid, 15.

140 Markus Gauster, 'Ecological threats to security and state resilience in Afghanistan', *Security&Defence* 33, no.1, (2021): 32.

141 Ibid, 33.

142 Ibid, 33.

143 Cedric De Coning, Florian Krampe, Anab Ovidie Grand, Andrew E.Yaw Tchic, Elisabeth L. Rosvold, Kheira Tarif, Elizabeth Smith, Katongo Seyuba and Kyungmee Kim, 'Climate, Peace and Security Fact Sheet Afghanistan', (NUPI and SIPRI, 2022), 1, accessed: 28 June 2022, <https://www.nupi.no/en/media/files-open/climate-peace-and-security-fact-sheet-afghanistan>.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

insecurity and livelihood insecurity, as well as fueled a growing humanitarian emergency.¹⁴⁴ Within this framework, in Afghanistan:

- Food insecurity and the failing conditions for livelihoods reliant on agriculture are rendered worse by climate change.¹⁴⁵
- Internal displacement has grown and migration patterns have shifted as a result of conflict and the effects of climate change. High levels of displacement exacerbate food shortages and livelihood instability and make marginalized groups, especially women, more vulnerable.¹⁴⁶
- Nearly half of the country's population, or 19 million people, suffer from extreme food insecurity and urgent aid is required.¹⁴⁷
- Also, Climate change's effects can be linked to increased risks of frequent and violent local disputes over land and water as well as increased tensions over transboundary resources.¹⁴⁸
- The ability of local governments and communities to adapt to climate change and handle the current humanitarian catastrophe has been weakened by conflict. As a result, there are more risks for marginalized groups and possibilities for elites to manipulate and benefit from land and water disputes.¹⁴⁹
- Conflict and high rates of poverty also impose limits on an individual's ability to adapt to all these environmental consequences. By the middle of 2022, 97 percent of the population would be living in poverty, according to UNDP's scenario.¹⁵⁰

144 Ibid, 1.

145 Ibid, 1.

146 Ibid, 1.

147 Assem Mayar, *Global Warming and Afghanistan: Drought, hunger and thirst expected to worsen*, (Afghanistan Analysts Network, 2021), accessed: 28 June 2022, <https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/economy-development-environment/global-warming-and-afghanistan-drought-hunger-and-thirst-expected-to-worsen/>

148 De Coning et al., 'Climate, Peace and Security Fact Sheet Afghanistan', 1.

149 Ibid, 1.

150 United Nations Development Programme *Economic Instability and Uncertainty in Afghanistan after August 15: A Rapid Appraisal*, (UNDP, 2021), 1, accessed 27 June 2022, <https://www.undp.org/publications/economic-instability-and-uncertainty-afghanistan-after-august-15>

- Every year, the Institute for Economics and Peace releases the ‘Ecological Threat Register (ETR) Report’, which uses extensive ecological data to evaluate each nation’s capacity to deal with extreme ecological shocks both now and in the future.¹⁵¹ According to the ETR 2021 report, Afghanistan received the lowest overall rating, making it the nation least able to handle the ecological shocks it is currently experiencing and will experience.¹⁵²

Evaluation of UNEP’s Post-Conflict Environmental Assessment Report in Afghanistan Through the Lens of Environmental Peacebuilding

Able to distinguish between success and failure might not be visible or simple. If the strategies ignore fundamental political problems or act as a smokescreen for other interests, achieving positive results will be far more challenging. However, within the given framework of environmental peacebuilding, in many aspects, UNEP’s work in Afghanistan was successful in terms of the implementation of environmental peacebuilding.

First, this work of UNEP was evaluated by researchers and implemented by practitioners in accordance with the nature of environmental peacebuilding. The two groups worked in an integrated and coordinated manner.

Second, with the effect of UNEP’s report, the Afghan Government’s national recovery strategies made environmental governance a priority within the framework of managing natural resources, building administrative capacity and finding sustainable trajectories as environmental peacebuilding advocates for post-conflict rebuilding.

151 Geneva Centre for Security Policy, *Institute for Economics & Peace Releases Ecological Threat Register 2021*, (Geneva Centre for Security Policy 2021), accessed 28 June 2022, <https://www.gcsp.ch/global-insights/institute-economics-peace-releases-ecological-threat-register-2021>.

152 The Institute for Economics & Peace, *Ecological Threat Report 2021: Understanding Ecological Threats, Resilience and Peace*, (IEP: 2021), 4, accessed 25 June 2022, <https://reliefweb.int/report/world/ecological-threat-report-2021-understanding-ecological-threats-resilience-and-peace>.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

Third, with the support of UNEP, implementation of peacebuilding by the Afghan Government has both bottom-up (For example: Forest Management Committees established by community elders to benefit from local people's knowledge and experience) and top-down (For example: Afghan Conservation Corps was established by high-level government officers for the needs of vulnerable populations) approaches.

Fourth, UNEP's work also included backward-looking (analyzing the data from the last 25-30 years) and forward-looking (post-conflict recommendations) analyses.

Fifth, UNEP's work in Afghanistan influenced the European Commission's priorities regarding the environment in its policies and programs.

Sixth, UNEP's assessment and recommendations were not only recognized and added to the policy making reports, strategies or in general on paper, but also used in practice as toolkits by the national government on multiple scales at the local, national as well as international levels. It is an important development in terms of building the foundation for evidence that the Global South may act in favor of the environment. Thus, environmental peacebuilding implementation in Afghanistan is considered as a useful tool to promote peace, rather than promoting the image of the global south as the deviant other of the West.

Seventh, another factor supporting the concept of environmental peacebuilding in Afghanistan is that UNEP's work had a gender approach (For example: the establishment of the Women and Youth Protection Corps).

Eighth, environmental peacebuilding practices which were recommended by UNEP and implemented by the Afghan Government contributed to Sustainable Development Goals. The decisions and initiatives taken upon the assessment of the UNEP have provided a link between economic redevelopment and environmental protection. To this end, it has created livelihoods for people while promoting sustainable resource management and better environmental governance, critical components of environmental peacebuilding. For instance, three projects involving garbage cleaning activities in Nuristan helped to create employment while collecting 1000 m³ of waste.

As a result, within the work of UNEP, the Afghan Government and institutions, environmental peacebuilding was a useful peace mechanism for post-conflict reconciliation. Furthermore, the case of Afghanistan may serve as an example for post-conflict rehabilitation, recovery or strategy.

Conclusion

At the beginning of this paper, it is stated that environmental peacebuilding emerged at the intersection of the environment, conflict and peace studies. Over the past 20 years, academics and practitioners have developed the field of environmental peacebuilding in both theory and practice, with the involvement of local, national and international actors. One of the main reasons to this development is that environmental dimensions of conflicts may pose increasing threats to livelihoods and ecosystem services. Within this framework, environmental peacebuilding comprises techniques and methods to prevent a return to conflict, meet basic needs (water, food, and other resource-dependent essentials for societies), eliminate threats (conflict resources, sources of underlying contestation) and build as well as sustain peace.¹⁵³ The following stand out as the key characteristics of environmental peacebuilding in the literature, despite the fact that its field cannot be defined precisely due to its interdisciplinary structure: it has an inclusive nature; it has both forward-looking and backward-looking approaches; it may also build both negative peace and positive peace; it examines from both top-down and bottom-up views; and it favors gender empowerment and sustainable development.

Later, UNEP's approach towards environmental peacebuilding was examined via UNEP's initiative of 'Post-Conflict Environmental Assessment' in Afghanistan in 2003. Within this framework, UNEP's assessment methods were explained and the impacts of the assessment in Afghanistan were used as a case model. In terms of the conceptual framework of environmental peacebuilding, the assessment and subsequent impact of UNEP, which looks at post-conflict rehabilitation in Afghanistan from alternative perspectives and angles and is there to support state resistance and good governance, has been found successful for Afghanistan. It was stated that Afghanistan is one of the

¹⁵³ Bruch, 'An Introduction to Environmental Peacebuilding: Monitoring and Evaluation'.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

first countries that come to mind when it comes to violence and conflict. Nevertheless, the successful impact of environmental peacebuilding may change this perception about Afghanistan.

However, considering the current situation in Afghanistan, which was also mentioned in this article, it is worth noting that the recovery in Afghanistan does not provide a sustainable or generalizable model. In terms of peace, there is no gold strategy or method or a global formula that works for any country. Peace is something that can never be guaranteed and its sustainability cannot be assured. As can be seen from the current situation in Afghanistan, the progress in the field should not be taken granted by assuming that the field will remain the same or will continue. Due to the changing and moving nature of the field, it is necessary to understand the different politics, concepts, dynamics, actors and legal systems rather than to create a global formula that will have similar impacts or effects in each region, country or nation. In line with this, this paper does not claim that environmental peacebuilding is a must or the only component for conflict prevention, mitigation, resolution and recovery. Rather, this article emphasizes that environmental peacebuilding provides a broader, more diverse and inclusive field. Since environmental issues are experienced in every country, the effects of these problems may differ in each country due to the various geopolitical, economic, social, cultural and environmental factors. Especially today's environmental stresses such as climate change, food insecurity and droughts have an increasing influence on conflicts in terms of exacerbating existing social, economic and environmental structures. The current Covid-19 crisis has also revealed the fragility of these problems. As a result, focusing on different approaches, disciplines, actors, tools and strategies may help to meet these challenges, explore trans/national issues, understand economic, political, cultural as well as environmental factors, evaluate profound changes and overcome hurdles in conflict as well as post-conflict zones.

BIBLIOGRAPHY

Akçalı, Emel and Antonsich, Marco. 'Nature Knows No Boundaries: A Critical Reading of UNDP Environmental Peacemaking in Cyprus', *Annals of the Association of American Geographers* 99, no.5, (2009): 940-947, Doi: 10.1080/00045600903245938.

Aldinger, Peter, Bruch, Carl and Yazykova, Sofia. 'Revisiting Securitization: An empirical analysis of environment and natural resource provisions in United Nations Security Council Resolutions, 1946-2016', in *Routledge Handbook of Environmental Conflict and Peacebuilding*, edited by Ashok Swain and Joakim Öjendal, 143-172. New York: Routledge, 2018.

Bruch, Carl 'An Introduction to Environmental Peacebuilding: Monitoring and Evaluation', PowerPoint presentation, Second International Conference on Environmental Peacebuilding, Geneva, 1-4 February, 2022.

Bruch, Carl, Jensen, David, Nakayama, Mikiyasu and Unruh, Jon. 'The Changing Nature of Conflict, Peacebuilding, and Environmental Cooperation', *The Environmental Law Reporter* 49, no.2, (2019): 10134-10154.

Carius, Alexander. *Environmental Peacebuilding: Conditions for Success*. Washington DC: Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2007, 1-30, Accessed 18 June 2022.
<https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/CariusEP12.pdf>

Carius, Alexander. Environmental Peacebuilding. Environmental Cooperation as an Instrument of Crisis Prevention and Peacebuilding: Conditions for Success and Constraints. Berlin: Adelphi Consult GmbH, 2006, 59*75, Accessed 10 May 2022.
https://userpage.fu-berlin.de/ffu/akumwelt/bc2006/papers/Carius_Peacemaking.pdf

Conca, Ken and Michael D. Beevers, 'Environmental Pathways to Peace', in *Routledge Handbook of Environmental Conflict and Peacebuilding*, edited by Ashok Swain and Joakim Öjendal, 54-72. New York: Routledge, 2018.

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

- Conca, Ken and Wallace, Jennifer. 'Environment and peacebuilding in war-torn societies: Lessons from the UN Environment Programme's experience with post-conflict assessment', in *Assessing and Restoring Natural Resources in Post-Conflict Peacebuilding*, edited by David Jensen and Steve Loneran, 63-84. London: Earthscan, 2012.
- De Coning, Cedric, Krampe, Florian, Grand, Anab Ovidie, Tchie, Andrew E.Yaw, Rosvold, Elisabeth L., Tarif, Kheira, Smith, Elizabeth, Seyuba, Katongo and Kim, Kyungmee. 'Climate, Peace and Security Fact Sheet Afghanistan', NUPI and SIPRI, 1-4, 2022. Accessed: 28 June 2022. <https://www.nupi.no/en/media/files-open/climate-peace-and-security-fact-sheet-afghanistan>.
- Dresse, Anaïs, Fischhendler, Itay, Østergaard, Jonas Nielsen and Zikos, Dimitrios. 'Environmental peacebuilding: Towards a theoretical framework', *Cooperation and Conflict* 54, no.1, (2019): 99–119, Doi: 10.1177/0010836718808331.
- Gauster, Markus. 'Ecological threats to security and state resilience in Afghanistan', *Security&Defence* 33, no.1, (2021): 32-40. Doi:10.35467/sdq/132023.
- Geneva Centre for Security Policy, *Institute for Economics & Peace Releases Ecological Threat Register 2021*, Geneva Centre for Security Policy, 2021. Accessed 28 June 2022. <https://www.gcsp.ch/global-insights /institute-economics-peace-releases-ecological-threat-register-2021>.
- Hardt, Judith Nora and Scheffran, Jürgen. 'Environmental Peacebuilding and Climate Change: Peace and Conflict Studies at the Edge of Transformation', *Toda Peace Institute*, no.68, (2019): 1-20.
- Huda, Mirza Sadaqat. 'An ecological response to ethno-nationalistic populism: grassroots environmental peacebuilding in South Asia', *International Affairs* 97, no.1, (2021):119–138, Doi: 10.1093/ia/iaa176.
- Ide, Tobias. 'The dark side of environmental peacebuilding', *World Development* 127, no.104777. (2020): 1-20.

Ide, Tobias, Bruch, Carl, Carius, Alexander, Conca, Ken, Dabelko, Geoffrey, Matthew, Richard and Weinthal, Erika. 'The past and future(s) of environmental peacebuilding', *International Affairs* 97, no.1, (2021): 1–16, Doi: 10.1093/ia/iiaa177.

Jensen, David and Kron, Amanda. 'Environmental peacebuilding and the United Nations', in *Routledge Handbook of Environmental Conflict and Peacebuilding*, edited by Ashok Swain and Joakim Öjendal, 121-142. New York: Routledge, 2018.

Jensen, David. 'Evaluating the impact of UNEP's post-conflict environmental assessments', in *Assessing and Restoring Natural Resources in Post-Conflict Peacebuilding*, edited by David Jensen and Steven. Lonergan, 17-62. London: Earthscan, 2012.

Mayar, Assem. *Global Warming and Afghanistan: Drought, hunger and thirst expected to worsen*, Afghanistan Analysts Network, 2021. Accessed: 28 June 2022.

<https://www.afghanistan-analysts.org/en/reports/economy-development-environment/global-warming-and-afghanistan-drought-hunger-and-thirst-expected-to-worsen/>.

Melander, Erik, Pettersson, Therese and Themnér, Lotta. 'Organized violence, 1989–2015', *Journal of Peace Research* 53, no.5, (2016): 727–742, Doi: 10.1177/0022343316663032.

Renner, Michael. 'Environmental security: the policy agenda', *Conflict, Security & Development* 4, no.3 (2004): 313-334, Doi: 10.1080/1467880042000319908.

The Institute for Economics & Peace, *Ecological Threat Report 2021: Understanding Ecological Threats, Resilience and Peace*, IEP, 2021. Accessed 25 June 2022.

<https://reliefweb.int/report/world/ecological-threat-report-2021-understanding-ecological-threats-resilience-and-peace>.

The Institute for Economics & Peace, *Afghanistan: Conflict & Crisis*, The Institute for Economics & Peace, 2021. Accessed 25 June 2022. <https://www.visionofhumanity.org/resources/>

United Nations Assistance Mission in Afghanistan, 'Peace Day 2009: A More Peaceful, Better and Greener Tomorrow', *UNAMA*, 17

Is the United Nations United for Environmental Peacebuilding? The Case of Afghanistan: An Assessment of the United Nations Environment Programme

September 2009. Accessed 28 June 2022.

<https://unama.unmissions.org/peace-day-2009-more-peaceful-better-and-greener-tomorrow>.

United Nations Development Programme, *Economic Instability and Uncertainty in Afghanistan after August 15: A Rapid Appraisal*, UNDP, 2021. Accessed 27 June 2022.

<https://www.undp.org/publications/economic-instability-and-uncertainty-afghanistan-after-august-15>.

United Nations Environment Programme, *Afghanistan: Post-Conflict Environmental Assessment*, United Nations Environment Programme, 2003. Accessed 14 April 2022.

<https://www.unep.org/resources/assessment/afghanistan-post-conflict-environmental-assessment>. ISBN: 92-1-158617-8.

United Nations Environment Programme, *UNEP in Afghanistan: Laying the foundations for sustainable development*, United Nations Environment Programme, 2009. Accessed 14 April 2022.

<https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7669>.

United Nations Environment Programme, *From Conflict to Peacebuilding: The Role of Natural Resources and the Environment*, United Nations Environment Programme, 2009. Accessed 10 June 2022. <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/7867>. ISBN: 978-92-807-2957-3

United Nations Environment Programme and United Nations Development Programme, *The role of natural resources in disarmament, demobilization and reintegration: Addressing risks and seizing opportunities*, UNEP and UNDP, 2013. Accessed 20 June 2022. <https://wedocs.unep.org/handle/20.500.11822/14218>. No: DEP/1692/GE, ISBN: 978-92-807-3349-5.

United Nations Environment Programme, *Addressing the Role of Natural Resources in Conflict and Peacebuilding, Executive Summary of Progress from UNEP's Environmental Cooperation for Peacebuilding Programme 2008-2015*, United Nations Environment Programme, 2015. Accessed 20 June 2022.

https://postconflict.unep.ch/publications/ECP/ECP_executive_summary_progress_report_2015.pdf

United Nations Environment Programme, '*Landscape Ecology and Physical Science*', *United Nations Environment Programme*, 2022. Accessed: 27 June 2022. <https://www.unep.org/explore-topics/disasters-conflicts/where-we-work/afghanistan/landscape-ecology-and-physical-science>.

World Bank Group and Asian Development Bank, *Climate Risk Country Profile: Afghanistan*, World Bank Group and Asian Development Bank, 2021. Accessed 24 June 2022. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/36381/Afghanistan-Climate-Risk-Country-Profile.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

KİTAP İNCELEMESİ / BOOK REVIEW

Yayın Geliş Tarihi / Received: 12.07.2022

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 13.09.2022

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Öktem, Ahmet Can. "Ey Türk Uyan." *Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi / International Crimes* 23, (2022): 199-207.

Ahmet Can ÖKTEM*

Bağımsız Araştırmacı

<https://orcid.org/0000-0001-8627-7665>

EY TÜRK UYAN

(O TURK, WAKE UP)

Yazar: Hans Barth

Başlık: Ey Türk Uyan (Sultan II. Abdülhamid, Batı Diplomasisi ve Ermeni Meselesi)

Yayınevi: Tarih Encümeni Yayınları, 2003 - Bedir Yayınevi

ISBN: 975-8514-39-3

Dil: Türkçe

Sayfa Sayısı: 205

Öz: *Dr. Hans Barth (1862 Stuttgart doğumlu Alman asıllı gazeteci-yazar) tarafından, 1898 yılında "Türke, Wehre Dich!" (Ey Türk Uyan) başlığıyla, Leipzig'de Almanca olarak basılmış, aynı yıl Paris'te Fransızca çevirisi yayınlanmıştır. Kitap, "Sekizinci Haçlı Seferi" ve "Türkler ve Türk Kültürü" olmak üzere, iki ana bölümden oluşmaktadır. Goncagül Artam tarafından Türkçe'ye çevrilmiş, Tarih Encümeni Yayınları tarafından 2003 yılında basılmıştır. Burada öne çıkan konular arasında, Türk-karşıtı İngiliz siyasetinin, misyoner okullarının, yabancı diplomatların, yabancı basının, Osmanlı'ya karşı gerçekleştirilmiş geniş ölçekli propaganda faaliyetleri ve bu faaliyetlerin "Ermeni Sorunu" nun ortaya çıkmasındaki rolleri yer almaktadır. Yazar, aralarında yabancı*

* <https://doi.org/10.54842/ustich.1143258>

diplomat raporları, gazete yazıları, araştırmacı yorumları, Hınçak üyesi açıklamaları dâhil olmak üzere, hem Türk yanlısı, hem de Türk-karşıtı birçok türden kaynaklar sunarak, okura Osmanlı'nın 19. Yüzyılın sonlarına doğru devletin içinde ve dışında Müslümanlara karşı yürütülmüş olan yaygın propaganda faaliyetlerinin farklı boyutlarını anlatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ermeni Meselesi, Hınçak Terörü, Osmanlı'daki Misyoner Okulları Faaliyetleri, İngiltere'nin Ermeni Politikası, Türk-Karşıtı Propaganda, Hans Barth, Alfred Körte, Von Der Goltz, Johannes Lepsius, Cyrus Hamlin

Abstract: The book titled "Türke, Wehre Dich!" (O Turk Wake Up) was published in 1898 by Dr. Hans Barth (German journalist-author, born in 1862 Stuttgart). It was published in German in Leipzig and its French translation was published in Paris in the same year. The book consists of two main parts: "Sekizinci Haçlı Seferi" (The Eighth Crusade) and "Türkler ve Türk Kültürü" (The Turks and Turkish Culture). It was translated into Turkish by Goncagül Artam and published by Tarih Encümeni Yayınları (History Committee Publishing) in 2003. Among the prominent issues in the book are the anti-Turkish British politics, missionary schools, foreign diplomats, foreign press, large-scale propaganda activities against the Ottoman Empire and the role of these activities in the emergence of the "Armenian Question". By presenting both pro-Turkish and anti-Turkish sources, including foreign diplomats' reports, newspaper articles, researchers' comments, and Hunchak member statements, the author describes the different dimensions of widespread propaganda activities against the Muslims of the Ottoman Empire, conducted inside and outside the state, towards the end of the 19th century.

Key Words: Armenian Question, Hunchak Terror, Missionary School Activities in the Ottoman Empire, Britain's Armenian Policy, Anti-Turkish Propaganda, Hans Barth, Alfred Körte, Von Der Goltz, Johannes Lepsius, Cyrus Hamlin

Yazar, okuyucuya anlaşılır ve hatta gündelik sohbete benzer bir anlatım şekliyle hitap etmekte ve bulgularını paylaşmaktadır. Yazarın anlatım şekli, yapılan yorumlar ve benzetmeler, sorulan sorular, verilen örnekler, istihza ve özlü sözler, bir yandan okuyucunun ilgisini çekmekte, öte yandan okuru şaşırtmaktadır. Ancak, kitaptaki bazı açıklama ve alıntıların kimi okuyucunun kulağına fazlasıyla karamsar gelmesi mümkündür. Özellikle Ermeni sorunu, Yunan sorunu ve Türk-karşıtı propaganda konusundaki bazı açıklamalar, bir kısım okuyucunun zihninde kitabın güvenilirliği ve tarafsızlığı konusunda soru işaretleri yaratabilir. Dolayısıyla, okuyucunun, kitabın bir buçuk asır öncesinde yazılmış olduğunu unutmamasında yarar vardır. Kitabın kaleme alındığı dönemde ortaya çıkan bazı itilafların (Ermeni sorunu, Yunan sorunu, Türk-karşıtı propaganda) günümüzde halen devam ediyor olması pek ilginçtir. Bu sebeple, kitapta yer alan birçok husus, tarihsel açıdan eski dönemlere gitse dahi, geçerliliğini halen korumaktadır.

Kitapta, önemi günümüze kadar uzanan bilgilerin yer almasının yanı sıra, dikkat çeken bazı eksiklikler de mevcuttur. Yazarın, Ermeni Meselesi'nin ortaya çıkmasında İngiliz politikasının önemli rolüne geniş ölçüde yer verip, eleştiri konusu yaparken, Rus politikasından hiç söz etmemiş olması okuyucunun dikkatini çekecektir. Bu yaklaşımın arkasında, o dönemlerde, Almanya ile Rusya arasındaki ilişkilerin içeriği ve istikametinin yer aldığı tahmin edilebilir. Dahası, kitapta Hınçaklar konusunda önemli açıklamalar ve kaynaklara yer verilirken, Ermeni Devrimci Federasyonu'ndan (EDF-Taşnaksutyun) bahsedilmemesi dikkat çekmektedir. Bunun sebebi, Taşnaksutyun'un 1898 yılından önce faal olmaması olarak görülebilir. Ayrıca, kitaptaki bazı bölümlerde anlatılan çeşitli konuları veya yorumları anlamak, tarihi içerik konusunda yeterli bilgi sahibi olmayan okuyucular açısından zorluk yaratabilecektir. Örneğin, "Genç Garibaldi veya Yunanistan Seferi" ve "Hıristiyan Mezaliminden Seçmeler" bölümlerinde, tarihi arka plana dair bilgi sahibi olmadan, yazılanları tümüyle anlamak zor olabilir.

Kitaptaki çeşitli yazar, gazeteci, büyükelçi ve diğer şahısların yorumlarına yapılan alıntılar, içeriğe daha zengin ve ilginç bir nitelik kazandırmaktadır. Örneğin, Von Der Goltz'un "Anatolische Ausflüge" (Anadolu Gezileri) kitabında, dönem içinde meydana gelen Ermeni saldırılarının, Ermenileri Türklere karşı harekete geçirenin "dışarıdan gelen bir kıskırtma" olduğu ve her iki toplum arasında nifak kıvılcımı attığı değerlendirilmesine yer verilmiştir.¹ Barth, eserinin

1 Hans Barth, *Ey Türk Uyan - Sultan II. Abdülhamid, Batı Diplomasisi ve Ermeni Meselesi*, trc. Goncagül Artam (İstanbul: *Tarih Encümeni Yayınları - Bedir Yayınevi*, 2003), 31.

hazırlanmasında, Anadolu topraklarında iki yıl yaşamış olan Alman filolog Dr. Alfred Körte'nin çalışmalarından yararlandığını vurgulamıştır. Körte'nin "Anadolu'da Ermeniler" konusunda yaptığı araştırımadan paylaşılan karamsar bulgular dikkat çekmektedir. Bahis konusu açıklamalar arasından bazıları:

"Türkiye'de dolandırılırsanız, hiç şüphe yoktur ki bu işin faili bir Ermeni'dir. ... genelde bir Ermeni'nin tek gayesi para kazanmaktır ve bu gayeye ulaşmak için her yolu dener. ... Ermeni bu doyurulmaz mal yığına becerisine, doğuştan gelen mükemmel bir zekâ, büyük bir sebat ve gerçek yüzünü gizleme konusunda müthiş bir kabiliyet eklemiştir. ... Bu son zamanlara kadar, uzun süredir yakınılan Ermenilere yapıldığı iddia edilen zulüm, özellikle yaptıkları sömürmelere karşı ve kasabalarda işportacılığın yasaklanması hususunda alınan bazı hükümet tedbirlerinden birazcık rahatsız olmalarından ibaretti. Rüzgârın Ermeniler'e karşı esmeye başlamasından itibaren, Ermenilerin durumu, hareketin dışında kalan taşrada bile, daha da kötüye gitti. ... Tabii ki bütün bu söylediklerimde Bitlis olaylarını mazur göstermek istemiyorum, ancak ikna oldum ki Müslümanlar'ın şimdi korkunç bir şekilde patlayan öfkesini bizzat Ermeniler kendi üzerlerine çekmişlerdir."²

Yazara göre, İngiliz misyonerlerin, kilise adamlarının, özel görevlilerin dikkatlice planlanan ve parasal teşvikler ile çekici vaatler aracılığıyla hayata geçirmiş oldukları entrikaların ve Müslüman karşıtı propagandanın altında yatan amaçları, İngiliz siyasetinden kopan Türk hükümetini cezalandırmak, Ermeni sorununun yarattığı tepki sayesinde Mısır sorununu örtbas etmek, gelecekte Güney Afrika'da planladıkları işgali serbestçe yürütebilmek ve çıkan karışıklıklardan yararlanmak idi.³ Ermeni Meselesi'ni İngiltere'nin ortaya çıkardığını ileri sürmenin zor olduğu, meselenin ön hazırlıkları yapılmış bir şekilde İngiltere'nin önüne gelmiş olduğu belirtilmektedir. İngiltere, Ermeni meselesini kendi çıkarları çerçevesinde şekillendirip, gündemde tutmuştur. Ermeni Meselesi'nin 1883 yılına kadar devam edecek olan birinci döneminin İngiltere'nin öncülüğünde başlamış olduğu anlatılmaktadır.⁴

2 Barth, *Ey Türk Uyan...*, 53-57.

3 Barth, *Ey Türk Uyan...*, 14-15.

4 Mustafa Malhut, "Ermeni Meselesi'nin Uluslararasılaşması ve İngiltere", *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 71 (2022): 108, 110.

Hınçak⁵ partisinin faaliyetleri ve İngilizler ile misyoner okulları arasındaki bağlantılar, kitapta altı çizilen konular arasındadır. Hınçakların, İngiliz teşviki ve mali yardımlarıyla kurulmuş olmakla birlikte, aslında İngiliz çıkar politikasının emrinde faaliyet göstermiş olduğu öne sürülmüştür. Hınçak suçlularının neredeyse tamamının, İngiliz-Protestan misyonerlerin zihniyetiyle yetişmiş oldukları vurgulanmıştır. Bununla bağlantılı olarak, bir dipnot açıklamasında, bir Hınçak Osmanlı Bankası saldırısı failinin itirafı yer almıştır. Hınçak teröristin Eduard Mygind'e yapmış olduğu açıklamada:

“İşte İngiliz pasaportum; kılıma dokunanın vay haline. ... komitenin kimlerden oluştuğundan değil, sadece esas hedefinden bahsetmek daha doğrudur, çünkü biz çokulusluyuz ve aramızda çok az Ermeni var; hatta ajanlarımız bile Ermeni değil. ...”⁶

Osmanlı'daki Robert Koleji ve diğer misyoner okullarının Ermeni terörünü teşvik etmesi konusunda yapılan yorumlardan birisi şu şekildedir:

“Ermeni Ravaşol'ların, banka soyan haydutların, Garo'ların ve tüm idam kaçkınlarının ilk gençlik yıllarında sağduyuyu öğrenecekleri yerler bu okullardır; “Ermeni İmparatorluğu” hayallerinin kurulduğu, Hınçak'ın gizli anarşi komitesinin temellerinin atıldığı ve (günümüze değin) Türk yönetimine, Türk halkına ve İslam'a karşı isyanın telkin edildiği yer burasıdır. Bu doktrinin telkini, başka hiçbir ülkenin, hatta Birleşik Devletler'in bile katilleri ıslah etmek gayesiyle kurulan merkezlere tanımayacağı bir dokunulmazlığa sığınarak gerçekleştirilmektedir.”⁷

Cyrus Hamlin,⁸ Osmanlı'da görev yapmış ve İstanbul'daki Robert Kolej'de kurucu müdür olarak çalışmış olan bir Amerikalı misyonerdi.

5 Hınçak Ermenileri, Osmanlı Ermenileri ile beraber, Rus ve İran Ermenilerini de yabancı hükümden kurtarmayı amaçlamıştır. Hınçak Komitesi'nin parti programı maddelerini ve Rus Adalet Bakanı Muravyev'in Ermeni Komitelerine dair raporunu buradan okuyabilirsiniz: Orhan Doğan, “Ermeni Komiteleri Hınçak Ve Taşnaksütun (Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev'in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2008): 311-315, 321-327.

6 Barth, *Ey Türk Uyan...*, 45-46.

7 Barth, *Ey Türk Uyan...*, 30.

8 Hamlin, Sultan Abdülhamid'i hedef alan ve Türk sularına savaş gemisi gönderilmesini tavsiye eden bir açık mektup göndermiştir Amerikan yönetimine, Nuri Karakaş, “Ermeni Meselesi ve Amerikalı Misyonerler”, *Marmara Üniversitesi - Türkler Ve Ermeniler*, <https://turksandarmenians.marmara.edu.tr/tr/ermeni-meselesi-ve-amerikalı-misyonerler/>

Robert Kolej, Ermeni taşra gençliğini bilhassa “bedbaht ve anarşist yapma”yı ve bu gençlerin hukuk, devlet, tarih ve din anlayışlarını çarpıtmayı amaçlamıştır. Bununla birlikte, kitapta, Hamlin’in 1893 yılında “A Dangerous Movement Among the Armenians” (Ermenistan’da Tehlikeli Hareket) başlığıyla yazmış olduğu makalede aşağıdaki itirafa benzeyen açıklama geçmektedir:

“... Bu, tamamen Doğu’ya has bir titizlik, beceri ve hile ile yönetilen gizli bir topluluktur. Adı “Hınçak”tır. Son derece akıllı ve belagatli bir ihtilal destekçisi Ermeni’nin bana söylediği gibi, yabancı bir gücün girmesi için Anadolu’ya doğru bir yol açacaklarından ve bu gücün ülkeye sahip olabilmesi için her türlü kolaylığı göstereceklerinden kesinlikle ümitlidirler. Bunun nasıl mümkün olabileceğini sorduğumda ise bana şöyle cevap verdi: “Hınçak komiteleri bütün ülkede örgütlüdürler ve bir miktar Türk ve Kürt’ü öldürmek, kasabalarını ateşe vermek ve sonra da dağlara çekilmek için fırsat kollamaktadırlar. O zaman Müslümanlar öfkeyle ayaklanacak, Ermeni halkına saldıracak ve onları öyle bir barbarlıkla katledecekler ki yabancı bir güç, insanlık ve Hıristiyan medeniyeti adına, ülkeyi işgal edecektir.” Bu planın çok şeytanca olduğunu söylediğimde ise bana sükûnetle şöyle cevap verdi: “Size böyle görünebilir, ancak biz Ermeniler, özgürlüğümüzü elde etmekte kararlıyız. Avrupa, Balkanlar’da yapılan zulümler karşısında yumuşadı ve Bulgaristan’a özgürlüğünü verdi. Avrupa bizim haykırışımızı, milyonlarca kadın ve çocuğumuzun kanından yükselen çığlığı da duyacaktır.”⁹

Burada not edilmesi gereken önemli bir husus, Hamlin’in yazısının kitapta “Katliam Değil, İsyan (Destekleyici Deliller)” başlıklı kısımda sunulan örneğinde bazı eksiklerin olduğudur. Hamlin’in asıl yazısının aksine, kitapta sunulan örneğinde Rusya’dan söz edilen cümlelerin çıkarılmış veya değiştirilmiş olduğu görülmektedir. Örneğin, yazının son bölümünde, Hınçak örgütünün Rusya ile olan bağlarına değinen “It is of Russian origin, Russian gold and craft govern it.” (Bunlar Rus kökenlidir, Rus altınıyla beslenirler) cümlesi bulunmamaktadır.¹⁰ Kitabın

9 Barth, *Ey Türk Uyan...*, 32.

10 Cyrus Hamlin’in “A Dangerous Movement Among the Armenians” yazısının nüshasına buradan ulaşabilirsiniz: “The Armenian “Genocide”? - Facts and Figures Revised”, *Center for Strategic Research*, (2007), www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/ErmeniIddialari/ArmenianGenocideFactsandFiguresRevised.pdf (29-30), “An American Missionary Warns of Armenian Terrorism”, Tall Armenian Tale, www.tallarmeniantale.com/cyrus-hamlin.htm, Türkçe bir nüshası için: www.irfanbulut.files.wordpress.com/2012/04/tc3berk-savun-kendini.pdf (44-46).

bazı taraflı açıklamaları ve kuşku uyandırabilen eksiklikleri dolayısıyla, bu kitabın bütünüyle güvenilir bir kaynak olmayabileceğini belirtmekte isabet vardır.

Kitapta, Osmanlı'da görev yapmış olan yabancı diplomatların, büyük oranda sağduyulu ve dürüst olmayan karakter özellikleri eleştirilmiştir. Çok sayıda diplomatın Türkçe bilmemesi, Doğu Anadolu coğrafyasını ve halklarını iyi tanımaması, ülkesinin çıkarı için kışkırtıcılık yapmaktan kaçınmayan, Ermeniler tarafından kendilerine sunulan propagandayı hemen bir “resmî belge” veya anketmiş gibi hükümetine yollamış olmaları yadırganmıştır. Bununla birlikte, bazı ender istisnaların bulunduğu da belirtilmiştir. Van konsolosunun, Hınçak faaliyetleri konusunda hazırlamış olduğu raporda, ihtilalci çetenin yurtdışındaki bir merkez komite tarafından idare edildiği ve denetlendiği belirtilmiştir.¹¹ Ayrıca, Osmanlı Bankası saldırısının Hınçak failleri konusunda, Alman büyükelçi Baron Saurma-Jeltsch'in yapmış olduğu yorumlar arasında aşağıdakiler de yer almaktadır:

“Bombaları atan bu Ermeniler birer eşkıya, ümitsizliğe itilmiş ve herşeyi göze almış insanlardır. Özerklik istiyorlar; siyasi bir rol oynamak istiyorlar ve kararlılar. Eğer Türkiye’de ekonominin dizginlerini ellerinde tutmalarından sonra siyasetin dizginleri de onlara verilmez ve eğer Avrupa onların yardımına koşmazsa -ki bu mümkündür- Türkiye’de yaşayan tüm Hıristiyanlar’ı ve tüm Avrupalılar’ı da kendi mahvoluşlarına dâhil etmekte kararlılar. ... Liderlerin neredeyse hepsi, Cenevre’de okumuş ve anarşi doktrinleriyle kirletilmiş genç insanlardır”.¹²

Kitapta, eleştiri konusu kişilerden biri Türk-karşıtı Alman misyoner Johannes Lepsius’tur. Yazar, Lepsius’un özelliklerini, Türklere karşı kör ve acımasız bir kin, “asil” Ermeni kurbanlar için isterik bir şefkat, son derece saf bir cehalet, eleştiri yoksunluğu, katliamlara dair seçici algı ve keyfi iddialar şeklinde tarif etmiştir.¹³ Lepsius’un¹⁴ itiraf mahiyetindeki açıklaması eklenmiştir:

11 Hans Barth, *Ey Türk Uyan* ..., 45, 49-50.

12 Hans Barth, *Ey Türk Uyan* ..., 47.

13 Hans Barth, *Ey Türk Uyan* ..., 21-22.

14 Lepsius’un, ‘Armenien und Europa’ başlıklı kitabında, İslam ve Türk düşmanlığı yapmış olmakla kalmayıp, Türklere Ermeniler arasında “ebedi düşmanlık tohumları” ekmeye çalışmış olduğu anlatılmıştır, Ramazan Yıldız, “Johannes Lepsius’un Ermeniler Lehine İddiaları”, *Ermeni Araştırmaları*, Sayı 49 (2014): 125-157.

“Avrupa (“İngiliz” olarak okuyun) siyaseti tarafından ortaya atılmadan önce Ermeni sorunu Ermenistan’da bile mevcut değildi ve son yıllarda, katliamların ortaya çıkışına değin nüfusun büyük bir kısmı Türk hâkimiyetinden kurtulma hususunda hiçbir arzu duymuyorlardı.”¹⁵

Barth, eserinde Türk kültürünü konu aldığı ünitesinde, Türkleri oldukça yücelten çeşitli açıklamalara ve alıntılara yer vermiştir. Yazılan yorumlar arasında Türklerin dünyadaki en uyumlu ve ideal vatandaşlar oldukları ve en hoşgörülü halklardan biri oldukları, hayvanlara son derece faziletli muamelenin yapıldığı, üstün bir ahlaka sahip oldukları, İslam’ın en demokratik din olduğu yer almaktadır.¹⁶

Yazarın yüksek ölçüde Türk devletini ve Türk halkını destekleyen yaklaşımı ve anlatımı, eserin tarafsızlığına dair, bazı okurların kısmen şüphe hissetmesine sebep olabilir. Çevirenin önsözünde, yazarın kitabı kaleme almasındaki en önemli güdünün, Osmanlı Devleti’nin o dönem içinde Alman İmparatorluğu ile olan yakınlaşması olduğu varsayılmıştır.

Kitabın eski baskısının önsözünde, Almanya’da ilk kez yayınlanmasının ardından, kitabın toplatılmış olduğu kaydedilmektedir. Tartışmalı ve eksik yönleri mevcut olsa da, farklı bakış açısı nedeniyle, ülkemizde ve yurtdışında geniş bir kitle tarafından okunup, muhafaza edilmesi gereken bir kaynak olarak görülmesinde isabet vardır.

Son olarak, kitabın söz konusu baskısının başlık sayfasında, Prens Bismarck’a ait “Die Türken sind die einzigen Gentlemen des Orients” (Türkler Doğu’nun yegâne centilmenleridir) sözüne yer verilmesi dikkat çekici bir iltifattır.

15 Hans Barth, *Ey Türk Uyan ...*, 14.

16 Hans Barth, *Ey Türk Uyan ...*, 116, 123, 125, 130, 190.

Kaynakça:

“Armenian Genocide Facts and Figures Revised”. Ankara: Center for Strategic Research, 2007.

<https://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/ErmeniIddialari/ArmenianGenocideFactsandFiguresRevised.pdf>.

Barth, Hans. *Ey Türk Uyan! Sultan II. Abdulhamid, Batı Diplomasisi ve Ermeni Meselesi*. Çeviren Goncagül Artam. İstanbul: Tarih Encümeni Yayınları -Bedir Yayınevi, 2003.

Doğan, Orhan. “Ermeni Komiteleri Hınçak ve Taşnaksütun Rus Adalet Bakanı Y. Muravyev’in Ermeni Komitelerine İlişkin Raporu”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 20 (01 Ağustos 2008): 307-28.

Malhut, Mustafa. “Ermeni Meselesi’nin Uluslararasılaşması ve İngiltere”. *Ermeni Araştırmaları*, sayı 71 (31 Mayıs 2022): 89-114.

Karakaş, Nuri. “Ermeni Meselesi ve Amerikalı Misyonerler |”. *Türkler ve Ermeniler - Tarih Boyunca Türk-Ermeni İlişkileri | Marmara Üniversitesi Projesi*, 1433324673.
<https://turksandarmerians.marmara.edu.tr/tr/ermenimeselesi-ve-amerikalimisyonerler/>.

Yıldız, Ramazan. “Johannes Lepsius’un Ermeniler Lehine İddiaları”. *Ermeni Araştırmaları*, sayı 49 (01 Aralık 2014): 125-57.

ULUSLARARASI SUÇLAR ve TARİH

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (UST), yılda bir kez yayınlanan hakemli akademik bir dergidir. Dili, İngilizce ve Türkçe'dir. Yayın hayatına 2006 senesinde başlamıştır. UST'nin inceleme alanları Balkanlar, Kafkasya, Avrasya ve Orta Doğu'da toplumlar arasındaki, etnik gruplar arasındaki, dini gruplar arasındaki ve uluslar arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve işlenen suçlardır. UST, TÜBİTAK-ULAKBİM tarafından taranmaktadır.

Makale Gönderme Kuralları

- Makaleler, e-posta yolu ile UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü Teoman Ertuğrul Tulun'a iletilmelidir (tetulun@avim.org.tr).
- Makaleler, Türkçe veya İngilizce dillerinde olmalıdır.
- Makaleler, Microsoft Word Programında yazılmış olmalıdır.
- Makaleler, 12 punto büyüklüğünde *Times New Roman* karakterleri kullanılarak, 1.5 satır aralığıyla ve yeterli kenar boşlukları bırakılarak (1-1/2 inch) yazılmalıdır. Makalenin sayfaları, 1'den başlayarak numaralandırılmalıdır.
- Makalelerde, Chicago Referans Sistemi kullanılmalıdır. Referanslar metin içerisinde değil dipnotlarda belirtilmelidir.
- Gönderilen dosyalarda, yazar(lar)a dair aşağıdaki bilgiler bulunmalıdır:
 - Ad ve soyad(lar)ı
 - Yazar(lar) hakkında kısa biyografik bilgi
 - Halihazırdaki akademik ünvan(lar)ı
 - Halihazırda mensubu buldukları kurum(lar) veya üniversite ve bölüm(ler)
 - E-post adres(ler)i
 - Açık posta adres(ler)i, cep telefon numara(lar)sı ve faks numara(lar)sı
- UST'de yalnızca akademik **makale** ve **kitap incelemeleri** yayınlanmaktadır.

- **Makaleler**, dipnotlar ve bibliyografyayı da kapsayacak şekilde 7000-9000 kelime arasında olmalıdır. Tüm makalelerin, 150-200 kelime arasında değişen özleri ve 4-6 adet alfabetik sıraya göre yazılmış ve indeksleme için uygun anahtar kelimeleri olmalıdır (ideal şartlarda, anahtar kelimeler makalelerin başlıklarında geçmemelidir).
 - Başlık ve alt başlıklar arasında açıkça anlaşılacak bir hiyerarşi olmalıdır.
 - 40 kelimedenden uzun alıntılar, metin içinde sağ ve sol kenar boşlukları metinden daha geniş olacak şekilde ve 1 satır aralığıyla yazılmalıdır.
 - **Kitap İncelemeleri**, UST'nin ilgi alanları dahilinde olan konularla ilgili yayınlanmış yeni eserler hakkında ve dipnotlar dahil 3000-4000 kelime uzunluğunda olmalıdır. İncelemesi yapılan eser hakkındaki aşağıdaki bilgiler belirtilmelidir.
 - Yazar(lar)ın veya editor(ler)ün ad ve soyad(lar)ı
 - Eserin başlığı
 - Yayın yılı
 - Yayın yeri
 - Yayınevi
 - Sayfa sayısı
 - Eserin dili
 - ISBN numarası
- UST Sorumlu Yazı İşleri Müdürü, gönderilen makale ve kitap incelemelerinin en kısa sürede hakemler tarafından değerlendirilmesini sağlayacaktır. E-posta yoluyla gönderilen makaleler Sorumlu Yazı İşleri Müdürü'ne ulaştığında yazar(lar) e-posta yolu ile bilgilendirilecek(ler)dir.

INTERNATIONAL CRIMES and HISTORY

Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History (ICH) is an annual peer-reviewed bilingual (Turkish and English) academic journal dedicated to the study of inter-communal, inter-ethnic, inter-religious and international conflicts and crimes. First published in 2006, the ICH has been a platform for the scholarly investigation of conflicts and crimes registered in the Balkans, the Caucasus, the Eurasia Region, and the Middle East. The ICH is indexed in the Scientific and Technological Research Council of Turkey-Turkish Academic Network and Information Center (TUBİTAK-ULAKBİM).

Notes for Contributors

- Manuscripts should be submitted via email to the Managing Editor of the ICH Teoman Ertuğrul Tulun (tetulun@avim.org.tr).
- Manuscripts should be in English or in Turkish.
- Manuscripts should be word processed using Microsoft Word.
- Manuscripts should be 12 point font, Times New Roman, and 1,5 spaced throughout allowing good (1-1/2 inch) margins. Pages should be numbered sequentially.
- International Crimes and History adheres to the Chicago reference style. References should be given in footnotes.
- All manuscript submissions should include
 - Full name(s) of the author(s)
 - Short biographical note(s) about the author(s)
 - Professional position(s) of the author(s)
 - Current department and institutional affiliation(s) of the author(s)
 - Email(s) of the author(s)
 - Full address(es)/phone(s)/fax details of the author(s)
- The Editors welcome the submission of manuscripts as **Main Articles** and **Book Reviews**.

- **Main Articles** should be 7,000–9,000 words including footnotes and bibliography. They should include an abstract between 150–200 words and 4–6 keywords (in alphabetical order, suitable for indexing. Ideally, these words should not have appeared in the title).
- There should be a clear hierarchy of headings and subheadings.
- Quotations more than 40 words should be indented from both the left and right margins and single-spaced.
- **Book Reviews** should be 3,000–4,000 words including footnotes on recently published books on related subjects. The details of the book under review should be listed with the following details:
 - Author(s) or Editor(s) first and last name(s) of the book under review.
 - Title of book
 - Year of publication
 - Place of publication
 - Publisher
 - Number of pages
 - Language of the book
 - ISBN number
- The editorial office will make every effort to deal with manuscript submissions as quickly as possible. All papers will be acknowledged on receipt by email.

SİPARİŞ FORMU

Sayın Okuyucularımız

Sürelî yayınlarımız tüm arşiviyle AVİM websitesi ve Dergipark sistemi üzerinden açık erişime sunulmaktadır.

Dergi arşivimiz ve açık erişime sunulan diğer tüm yayınlarımız için www.avim.org.tr adresini ziyaret edebilirsiniz.

Diğer taraftan, yayınlarımızı basılı olarak edinmek isteyen okuyucularımız için abonelik ve diğer kitap ücretleri aşağıdadır.

Adı : Adres :
Soyadı :
Telefon :
E-mail :

Aboneliklerimiz

☐ Ermeni Araştırmaları Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 90 TL
☐ Review of Armenian Studies Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 90 TL
☐ Uluslararası Suçlar ve Tarih Dergisi - Yılda Bir Sayı	Yıllık 60 TL
☐ Avrasya Dünyası / Eurasian World Dergisi - 6 Aylık	Yıllık 100 TL

Kitaplar

☐ Ermeni Sorunu Temel Bilgi ve Belgeler Kitabı (Genişletilmiş 2. Baskı)
Derleyen: Ömer Engin LÜTEM	15 TL
☐ Armenian Diaspora - Diaspora, State and the Imagination of the Republic of Armenia / Turgut Kerem TUNCEL	35 TL
☐ Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri
Kırımlar - Kıyımlar - Göçler (1821-1913) / Bilâl N. ŞİMŞİR	25 TL
☐ Turkish-Russian Academics / A Historical Study on the Caucasus	20 TL
☐ Ermeni Propagandasının Amerika Boyutu Üzerine / Bilâl N. ŞİMŞİR	20 TL
☐ Ermeni Sorunuyla İlgili İngiliz Belgeleri (1912-1923) /
British Documents on Armenian Question (1912-1923) / Tolga BAŞAK	30 TL
☐ Türk Ermeni İlişkileri Üzerine
Ömer Engin Lütem Konferansları 2021 / Editör: Alev Kılıç	60 TL
☐ Sovyet Sonrası Ukrayna'da Devlet, Toplum ve Siyaset /
Değişen Dinamikler, Dönüşen Kimlikler / Editörler: Ayşegül AYDINGÜN - İsmail AYDINGÜN	40 TL

* Siparişinizin gönderilebilmesi için formu dekontla birlikte gönderiniz.

İletişim Bilgileri

Adres: Süleyman Nazif Sokak No: 12 Daire: 4 06550 Çankaya / ANKARA
Tel: 0312 438 50 23 • Faks: 0312 438 50 26
E-posta: terazi yayincilik@gmail.com

Hesap Numarası: Terazi Yayıncılık - Garanti Bankası A.Ş. Çankaya /Ankara Şubesi
Hesap No: 181 /6296007 IBAN No: TR960006200018100006296007

Posta Çeki Hesap No: Ankara/Çankaya/Merkez 5859221

AVİM
AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ
CENTER FOR EURASIAN STUDIES

The screenshot displays the AVİM website interface. At the top, there is a navigation bar with the AVİM logo and the text "AVRASYA İNCELEMELERİ MERKEZİ" and "CENTER FOR EURASIAN STUDIES". Below this, there is a search bar and a menu with options like "Anasayfa", "Yayınlarımız", "Etkinlikler", "Kongresler", "Haberler", and "İletişim".

The main content area features a large banner for "Gürcistan'daki Müslüman Toplulukları" with a sub-headline "AVİM'DEN YENİ BİR KİTAP: GÜRCİSTAN'DAKİ MÜSLÜMAN TOPLULUKLARI, AZINLIK HAKLARI VE DİNLERİN ÖZGÜRÜLÜĞÜ". Below the banner, there are several article listings under the heading "YORUMLAR".

YORUMLAR

- DEMOKRATİK DEĞİŞİMLERİN ÖZGÜRLEŞTİRİLMİŞ DİNİ ÖZGÜRLEŞTİRİLMİŞ VE SİYASİ ETKİSİ**
Prof. Dr. Mustafa Kemal ÖZGÜR
15.07.2016
- SABİTAN DİŞİREKİN BAKANI İÇİŞİLERİ VE DİNİ ÖZGÜRLEŞTİRİLMİŞ DİNİ ÖZGÜRLEŞTİRİLMİŞ VE SİYASİ ETKİSİ**
15.07.2016
- YAKOŞA 2016 NATU ZİYARETİ VE DİNLERİN ÖZGÜRÜLÜĞÜ**
15.07.2016
- 1 TEMMUZ TARİHLİ FRANZİS YAKA TERSİNE VE OLASI SONUÇLARI**
15.07.2016
- PAPA FRANZİSVA EKİMLERİNİN İÇİN BASTIRILAN**
15.07.2016

ETKİNLİKLER

- CIVILIAN VICTIMS OF WAR IN THE OTTOMAN EMPIRE 1878-1918: WHAT HISTORY DOES NOT TELL IN (OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDAKİ SAVAŞLARIN SİYASİ KURBANLARI 1878-1918: TARİHİ HİZE NE ANLATMIYORDU) - JEREMY SALT**
13.06.2016
- GÜNCEL GELİŞMELER İÇİNDE TÜRK-ERMENİ İLİŞKİLERİ - DR. ÖZKAN FARUK LOGOĞLU**
21.06.2016
- YEREL DİNİN İNSANI YARDIMLARI - PROF. DR. İSMET ÖZDEMİR**
16.06.2016

ANALİZLER

- LOZAN BARİS**
15.07.2016
- NAZİLERİN YASININ**
21.06.2016
- JUSTIN MCCARTHY'NİN YARDIMLARI - PROF. DR. İSMET ÖZDEMİR**
24.11.2015
- MONGOLIA ON THE EVE OF THE 11TH ASIA ZİYARETİ**
14.06.2016
- 11 ASYA - AVRUPA ZİYARETİ**
14.06.2016
- PROJECTIONS FOR THE FUTURE OF TURKISH**
14.06.2015

On the right side of the page, there is a search bar and a section titled "AVİM BİLTEN" with a search button and a list of articles. Below that, there is a section titled "AVİM BİLGİ" with a list of articles and a section titled "DÜYURULAR" with a list of announcements.

www.avim.org.tr

